

4. KLASSI STANDARDID

I. MIS ON VALITSUS JA MILLEKS TEDA VAJA ON?

- A. Mis on valitsus?
- B. Kuidas/kellelt saab valitsus õiguse töötada välja, kehtestada ja viia ellu reegleid ja seadusi ning lahendada nendega seonduvaid vaidlusi?
- C. Miks on vaja valitsust?
- D. Millised on valitsuse kõige olulisemad ülesanded?
- E. Miks on vaja reegleid ja seadusi?
- F. Kuidas hinnata reegleid ja seadusi?
- G. Mille poolest erineb piiratud võimuga valitsus valitsusest, millel on piiramatu võim?
- H. Miks on valitsuse võimu vaja piirata?

II. MILLISED ON AMEERIKA DEMOKRAATIA PÕHIVÄÄRTUSED JA – PRINTSIIBID?

- A. Millised on Ameerika demokraatia kõige olulisemad väärtused ja printsiibid?
- B. Millesse ameeriklased eelkõige usuvad enda ja oma valitsuse puhul?
- C. Miks on ameeriklastele olulised teatud väärtused, printsiibid ja veendumused?
- D. Mille poolest on mitmekesisus Ameerika Ühendriikidele kasulik?
- E. Kuidas on võimalik ennetada mitmekesisusest tulenevaid konflikte ning nendega toime tulla?
- F. Kuidas inimesed saaksid ühiselt tegutseda Ameerika demokraatia väärtuste ja põhimõtete edendamise nimel?

III. KUIDAS PÕHISEADUSEGA KORRALDATUD VALITSEMINE KEHASTAB AMEERIKA DEMOKRAATIA EESMÄRKE, VÄÄRTUSI JA PÕHIMÕTTEID?

- A. Mis on Ameerika Ühendriikide Põhiseadus ja milles seisneb tema tähtsus?
- B. Millega tegeleb föderaalvalitsus ning kuidas ta kaitseb üksikisiku õigusi ja hoolitseb üldise heaolu eest?
- C. Mille eest vastutavad osariikide valitsused?
- D. Mille eest vastutavad kohalikud omavalitsused?
- E. Kes esindavad inimest seadusandliku ja täidesaatva võimu organites kohaliku omavalitsuse, osariigi valitsuse ning föderaalvalitsuse tasandil?

IV. MILLISED ON AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE SUHTED TEISTE RIIKIDEGA JA MAAILMA ASJADEGA?

- A. Kuidas on maailm riikideks jagatud?
- B. Kuidas riigid omavahel suhtlevad?

V. MILLINE ON KODANIKU ROLL AMEERIKA DEMOKRAATIAS?

- A. Mida tähendab olla Ameerika Ühendriikide kodanik?
- B. Kuidas inimene saab kodanikuks?
- C. Millised on tähtsamad õigused Ameerika Ühendriikides?
- D. Millised on ameeriklaste tähtsamad kohustused?
- E. Millised on Ameerika demokraatia püsimise ja täiustamise olulisemad eeltingimused ja iseloomulikud jooned?
- F. Kuidas saavad ameeriklased valitsemises osaleda?
- G. Milles seisneb poliitilise juhtimise ja riigiteenistuse tähtsus?
- H. Kuidas peaksid ameeriklased valima liidreid?

I. MIS ON VALITSUS JA MILLEKS TEDA VAJA ON?

- A. Mis on valitsus?**

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Algkooli tasandil võib valitsust kirjeldada kui inimesi ja rühmi ühiskonnas, kellel on õigus võtta vastu, viia ellu ja panna maksma seadusi ning lahendada nendega seonduvaid vaidlusi. Arusaama sellest, mida valitsus tohib teha, on nooremates astmetes võimalik selgitada, kasutades valitsemise näiteid perekonnas ja koolis, mis on analoogilised valitsemisele suuremates kooslustes ja riigi tasandil. Näiteks perekonnas kehtestavad laste käitumisreeglid vanemad. Samuti vastutavad nad nende reeglite maksmapanemise ning vaidluste lahendamise eest. Koolis töötavad reegleid välja, kehtestavad neid ja viivad ellu õpetajad ja koolijuhid, kes lahendavad ka nendega seotud vaidlusi. Need põhjanevad arusaamad valitsusest ja tema ülesannetest loovad baasi, millelt lapsed saavad esimestel kooliaastatel hakata arendama oma arusaama valitsemise ametlikest ja mitteametlikest organitest ja protsessidest kogukonnas, osariigis ja riigis.

Sisustandardid

1. Valitsuse määratlemine. *Õpilased peavad olema võimelised kirjeldama valitsuse põhiolemust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama valitsust kui isikuid ja rühmi, kes töötavad välja, kehtestavad ja rakendavad reegleid ja seadusi perekonnas, koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis ning kes lahendavad nende reeglite ja seadustega seonduvaid vaidlusi, näiteks
 - täiskasvanud perekonnaliikmed töötavad välja, kehtestavad ja rakendavad reegleid oma laste jaoks ja lahendavad nendega seonduvaid vaidlusi
 - õpetajad, koolijuhid ja koolide nõukogud/hoolekogud töötavad välja, kehtestavad ja rakendavad reegleid ja seadusi oma kooli jaoks ja lahendavad nendest tulenevaid vaidlusi
 - linnavolikogud ja linnapead töötavad välja, kehtestavad ja rakendavad reegleid ja seadusi oma kogukonna jaoks
 - kubernerid ja osariikide seadusandlikud kogud töötavad välja, kehtestavad ja rakendavad reegleid ja seadusi osariikide jaoks
 - föderaalvalitsus töötab välja, kehtestab ja rakendab reegleid ja seadusi kogu riigi jaoks
 - kõigi astmete kohtud rakendavad seadusi, korraldavad õigusemõistmist ning karistavad seaduserikkujaid.

B. Kuidas/kellelt saab valitsus õiguse töötada välja, kehtestada ja viia ellu reegleid ja seadusi ning lahendada nendega seonduvaid vaidlusi?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kuna valitsust defineeritakse kui isikuid ja rühmi, kes on ühiskonnas volitatud täitma kindlaid ülesandeid, on oluline saada aru võimu ning sellega seotud jõu mõistetest. Valitsemisega seoses saab jõudu käsitleda kui võimet juhtida ja kontrollida kedagi või midagi. Sellisena on jõud iseenesest neutraalne mõiste, mis võib taotleda nii häid kui ka halbu eesmärke. Võim on jõud, mida inimestel on õigus kasutada tulenevalt tavadest, seadustest või kokkulepetest valitsetavatega. Ameerika Ühendriikides tuleneb valitsuse võim kokkulepetest inimestega.

Kõige esmasel tasandil saab võimu käsitleda kui teatud positsioonis või ametikohtadel olevate isikute (näiteks lapsevanemad, hooldajad/eestkostjad, õpetajad, politseinikud, president) õigust juhtida või kontrollida teisi. Vanemate puhul tuleneb võim seadustest ja tavadest. Teised loetletud ametikohtadel olevad isikud saavad õiguse juhtida või kontrollida teisi ametisse nimetamise või valimise tulemusena. Ka nooremad õpilased suudavad mõista, et isikul, kes töötab õpetajana, on õigus õpetada klassis ning kontrollida õpilaste käitumist.

Liikluspolitseinikul on õigus kontrollida sõidukite ja jalakäijate liikumist. See õigus tuleneb seadustest, mis loovad selle ametikoha ja kirjeldavad seda täitva isiku kohustusi. Sellised seadused on loodud teiste võimupositsioonis isikute näiteks seadusandjate, kelle rahvas on valinud oma esindajateks – poolt. Vahe tegemine jõu ja võimu vahel on oluline, et mõista, kas inimestel, kellel on jõud, on ühtlasi ka õigus seda kasutada.

Sisustandardid

1. Jõu ja võimu mõiste määratlemine. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama erinevust võimu ning võimu mitte omava jõu vahel, samuti seda, et võim tuleneb tavadest, seadustest ja valitsetavate nõusolekust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et jõud on võim juhtida või kontrollida kedagi või midagi
- selgitama, et võim on jõud, mida inimestel on õigus kasutada tulenevalt tavadest, seadustest või valitsetavate nõusolekust
 - vanematel on võim juhtida ja kontrollida oma lapsi, see võim tuleneb nii tavadest kui seadustest
 - osariigi kuberneril on võim anda välja ja kehtestada seadusi, see võim tuleneb seadustest ning nende inimeste nõusolekust, kes on kubernerid valinud
- tooma näiteid võimu kohta (näiteks õpetajate ja juhtkonna võim kehtestada koolis reegleid, liikluspolitsei võim korraldada liiklust, presidendi võim juhatada sõjaväge)
- tooma näiteid võimu mitte omava jõu kohta (näiteks kohalik löömamees, kes pommib nooremalt lastelt nende taskuraha, pangaröövlid).

C. Miks on vaja valitsust?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Paljud inimesed on väitnud, et elu ilma valitsuseta oleks ohtlik ja haletsusväärne. Kahjuks kinnitavad seda väidet igapäevased sündmused nii mõneski kogukonnas nii Ameerika Ühendriikides kui ka teistes maades, kus valitsuse kontrolliv mõju on nõrk või puudub üldse. Samuti on selge, et valitsus, mis taotleb olulisi eesmärke ja mida juhitakse efektiivselt kooskõlas õigluse põhimõtetega, saab jõuliselt kaitsta üksikisikute õigusi ja edendada üldist heaolu. Et kujundada informeeritud, kompetentseid ja vastutustundlikke kodanikke, on oluline mõista valitsuse vajalikkust ja tema kasulikkust kokkulepitud eesmärkide saavutamisel, mis toovad kasu nii üksikisikule kui ka ühiskonnale.

Sisustandardid

1. Valitsuse vajalikkus ja eesmärgid. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, miks on vaja valitsust nende klassis, koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis, samuti seda, millised on Ameerika Ühendriikide valitsuse põhieesmärgid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama valitsuse ning reeglite ja seaduste puudumise võimalikke tagajärgi
 - tugevamad võivad saada eeliseid nõrgemate arvelt ja tegutseda omakasupüüdliselt.
 - inimesed võivad muutuda korrarikujateks või vägivallatsejateks ning ohustada teiste elu, vabadust ja omandit. Inimesed ei tunneks end turvaliselt ega suudaks teha plaane tulevikuks või ennustada ette teiste käitumist (näiteks kui puuduksid liikluseeskirjad, ei suudaks inimesed ette näha, millisel teepoolel autod sõidavad või kas autojuhid peatuksid valgusfoori punase tule puhul)
- selgitama, et Ameerika Ühendriikide valitsuse põhieesmärk on kaitsta üksikisikute õigusi ning edendada üldist heaolu.

D. Millised on valitsuse kõige olulisemad ülesanded?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Arusaamist valitsuste põhilistest tegevusvaldkondadest saab arendada, kui vaadelda seda, kuidas koolid ja kohalikud kogukonnad võtavad vastu, kehtestavad ja viivad ellu reegleid ja seadusi ning lahendavad nendega seotud konflikte. Kooli ja kogukonna tasandil toimuvast arusaamine loob aluse selle mõistmiseks, kuidas täidetakse valitsuse samasuguseid funktsioone osariigi ja riigi tasandil. Samuti võib see aidata kujundada õpilastel positiivsemat suhtumist valitsusse ning tekitada huvi valitsuse tegevuses osalemiseks.

Sisustandardid

1. Valitsuse funktsioonid. Õpilased peavad olema võimelised selgitama mõningaid põhilisi asju, mida valitsused teevad nende koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama tähtsamaid asju, mida valitsused teevad
 - võtavad vastu seadusi, mis asutavad koole, tagavad tervishoiuteenused ning nõuavad autojuhtidelt juhiloa omamist
 - kehtestavad seadusi, mis näevad ette liikluse reguleerimist koolide juures, kiirteede ehitamist ja korrashoidmist, korraldavad vaktsineerimisprogramme
 - viivad ellu seadusi, nõudes inimestelt liikluseeskirjade, tervisekaitse ja laste töö seaduste ning sanitaareeskirjade täitmist
 - lahendavad konflikte nii, et inimestevahelised vaidlused saaksid lahendatud rahulikult
 - tagavad riigi kaitse
- selgitama, kuidas valitsus võimaldab inimestel tegutseda üheskoos, et saavutada eesmäärke, milleni nad ei suuda jõuda üksinda

E. Miks on vaja reegleid ja seadusi?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Perekondades ja vähem keerukates kooslustes mängivad käitumise suunamisel ja korra loomisel tähtsat rolli tavad, traditsioonid ja reeglid. Keerulisemates kooslustes kehtestatakse samadel eesmärkidel seadusi.

Seadusi kasutatakse selleks, et tagada kord, prognoositavus ja turvalisus. Seadused kirjeldavad seda, kuidas inimesed peaksid käituma ning nad kaitsevad õigusi, pakuvad hüvesid ja näevad ette kohustusi.

Konstitutsioonilist demokraatiat (näiteks Ameerika Ühendriike) valitsetakse seaduse jõul, mida kohaldatakse mitte üksnes valitsetavate, vaid ka valitsejate endi suhtes.

Seaduste, nende otstarbe ja mõju osas on Ameerika Ühendriikides ühisarusaam sellest, milline on valitsuse ja seaduste roll ühiste eesmärkide saavutamisel.

Sisustandardid

1. Reeglite ja seaduste eesmärgid. Õpilased peavad olema võimelised selgitama reeglite ja seaduste eesmäärke – miks need on olulised klassis, koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

selgitama, et reegleid ja seadusi on tarvis selleks, et

- kirjeldada viise, kuidas inimesed peaksid käituma (näiteks käima koolis ja tegema koduülesandeid, tõstma üles käe ja saama loa klassis rääkimiseks, austama teiste inimeste eraelu ja vara)
- tagada kord, prognoositavus ja turvalisus (näiteks liikluseeskirjad, mis nõuavad sõitmist paremal teepoolel, seadused, mis kaitsevad inimesi teiste eest, kes tahaksid neile halba teha või kahju tekitada)
- kaitsta õigusi (näiteks seadused, mis kaitsevad inimeste õigust tunnistada ükskõik millist usku, seadused, mis tagavad kõigile õpilastele võrdsed võimalused saada tasuta haridus)
- pakkuda hüvesid (näiteks seadused, mis näevad ette koolid, tervishoiuasutused, ühistranspordi, kiirteed ja lennujaamad)
- kehtestada piiranguid või kohustusi (näiteks seadused, mis nõuavad inimestelt maksude maksmist või sõjaväeteenistuse läbimist)
- piirata võimul olevate inimeste jõudu (näiteks seadused, mis nõuavad õpetajatelt ja koolijuhtidelt kõigi õpilaste õiglast kohtlemist, seadused, mis ennetavad laste väärkohtlemist nende vanemate poolt).

F. Kuidas hinnata reegleid ja seadusi?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Mitte iga reegel või seadus ei ole hea. Seepärast on tähtis, et lapsed tutvuksid kriteeriumidega, mida kasutatakse selleks, et teha kindlaks reeglite või seaduste tugevad ja nõrgad küljed. Samuti on oluline, et lapsed õpiksid koostama reegleid või seadusi, mis vastavad nendele kriteeriumidele. Reeglite ja seaduste hindamisel kasutatavate kriteeriumide mõistmine on oluline ka täiskasvanud ameeriklaste jaoks. See annab kodanikele aluse, et informeeritult kaasa rääkida olemasolevate ja kavandatud seaduste hindamisel.

Sisustandardid

1. Reeglite ja seaduste hindamine. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama ja välja pakkuma kriteeriume, mida kasutatakse reeglite ja seaduste hindamisel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tegema kindlaks kooli reeglite või osariigi seaduse tugevad ja nõrgad küljed, määrates ära, kas
 - see aitab saavutada soovitud eesmärgid
 - see on arusaadav (st selgelt kirjutatud, kas eesmärgid on selgelt väljendatud)
 - seda on võimalik täita (st kas see ei nõua võimatut)
 - see on õiglane (st ei ole suunatud mõne üksikisiku või rühma vastu või huvides)
 - kaitseb üksikisiku õigusi ja edendab üldist heaolu

-
- koostama oma kooli jaoks eeskiri, mis vastab loetletud kriteeriumidele.

G. Mille poolest erineb piiratud võimuga valitsus valitsusest, millel on piiramatu võim?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Piiratud võimuga valitsus on selline, mille korral kõik, sealhulgas kõik võimupositsioonil olevad isikud, peavad järgima seadusi. Ameerika Ühendriikides on efektiivsed piirangud võimupositsioonil olevate isikute jaoks kehtestatud Põhiseaduse, *Bill of Rights* ja paljude teiste seadustega. Need piirangud kaitsevad põhiväärtusi ning tagavad, et valitsus täidaks neid ülesandeid, mille jaoks ta on seatud. Vastandina on piiramatu võimuga valitsused sellised, kus puudub efektiivne kontroll nende üle, kes on võimul. Erinevuste mõistmine piiratud võimuga ja piiramatu võimuga valitsuste vahel loob aluse põhjendatud otsuste tegemiseks selle kohta, kas võimul olevad isikud tegutsevad kooskõlas neile pandud ülesannetega ning nende võimule kehtestatud piirangutega.

Sisustandardid

1. Piiratud ja piiramatu võimuga valitsused. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama põhilisi erinevusi piiratud ja piiramatu võimuga valitsuse vahel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et piiratud võimuga valitsuse puhul peavad kõik, sh võimul olevad isikud, järgima seadusi. See kehtib ka Ameerika Ühendriikude presidendi kohta
- tooma näiteid seadustest, mis piiravad valitsuses olevate inimeste võimu, näiteks
 - seadused, mis keelavad õpetajatel avaldada isiklikku teavet õpilaste kohta, välja arvatud tema vanematele või hooldajatele seadused, mis keelavad valitsustel diskrimineerida inimesi nende usuliste või poliitiliste veendumuste pärast
- selgitama, et piiramata võimuga valitsus on selline, kus puudub efektiivne kontroll selle juhtide jõu üle ning keda ei ole võimalik lihtsalt ametist kõrvaldada rahulike õiguslike meetmetega (näiteks diktaatorite juhitud valitsused).

H. Miks on valitsuse võimu vaja piirata?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika Ühendriikides on valitsuse võim piiratud kindla eesmärgiga – kindlustada, et

võimupositsioonil olevad inimesed täidaksid neile pandud kohustusi, teeniks riigi üldisi eesmärke ning ei väärkasutaks neile antud võimu. Seega piiratakse valitsuse võimu selleks, et kaitsta üksikisikute õigusi. Et mõista põhjuseid, miks on valitsuse võimu vaja piirata, on oluline, et kodanikud kontrolliks oma valitsust ning oleksid kindlad, et see täidab talle pandud ülesandeid.

Sisustandardid

1. Piiratud võimuga valitsuse tähtsus. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, miks on valitsuse võimu piiramine tähtis nende enda elu jaoks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, miks on piiratud võimuga valitsus oluline indiviidi selliste õiguste kaitseks nagu
 - **isikuõigused:**
 - õigus valida endale sõpru,
 - õigus uskuda sellesse, millesse igaüks soovib,
 - õigus nautida oma kodu privaatsust,
 - õigus järgida enda valitud usku jne.
 - **poliitilised õigused:**
 - õigus väljendada oma arvamust,
 - õigus hääletada,
 - õigus ühineda teistega,
 - õigus taotleda valitsuselt inimestearvates ebaõiglaste seaduste muutmist jne.
 - **majanduslikud õigused:**
 - õigus valida endale meelepärane töö,
 - õigus omada vara jne.

II. Millised on Ameerika demokraatia põhiväärtused ja –printsüübid?

A. Millised on Ameerika demokraatia kõige olulisemad väärtused ja printsüübid?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika demokraatia põhiväärtused ja printsüübid moodustavad ühise pinnase ameeriklaste koostööle üksikisiku, kogukonna ja riiklike eesmärkide saavutamisel. Need väärtused ja põhimõtted on väljendatud Iseseisvusdeklaratsioonis, Põhiseaduses,

Gettisburgi Pöördumises (*Gettysburg Addressis*) ning teistes tähtsates dokumentides, kõnedes ja kirjutistes.

Nende põhiväärtuste ja printsiipide mõistmine ning nende tähtsuse tunnetamine õpilaste endi, nende kogukonna ja riigi jaoks on esimene olemuslik samm teel nende teadvustatud omaksvõtmisele, mis omakorda on oluline selleks, et kaitsta ja parandada Ameerika demokraatiat.

Sisustandardid

1. Põhiväärtused ja põhiprintsiibid. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama Ameerika põhiväärtuste ja printsiipide tähtsust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, milles seisneb nende endi, nende kooli, kogukonna ja riigi jaoks järgmiste Ameerika demokraatia põhiväärtuste tähtsus:
 - üksikisiku õigus elule, vabadusele, omandile ja õnnele
 - avalik või üldine heaolu
 - õigus
 - võrdsed võimalused
 - mitmekülgsus
 - tõde
 - patriotism
- selgitama, milles seisneb õpilaste endi, nende kooli, kogukonna ja riigi jaoks järgmiste Ameerika demokraatia põhiprintsiipide tähtsus:
 - inimesed on suveräänsed; nemad on valitsuse võimu tegelik allikas – “We the People...” on loonud valitsuse, andnud talle piiratud jõu kaitsta oma õigusi ja edendada üldist heaolu ning nemad võivad tagandada inimesi ametitest ning vahendada valitsust
 - valitsuse jõud on piiratud seadusega
 - inimesed teostavad oma võimu otse, hääletades teatud reeglite, seaduste või kandidaatide vastu, samuti hääletades kogukonna või linna koosolekutel
 - inimesed teostavad oma võimu kaudselt esindajate kaudu, keda nad valivad selleks, et võtta vastu, kehtestada ja viia ellu seadusi ning lahendada nendega seotud vaidlusi
 - otsuseid langetab enamus, kuid vähemuse õigused on kaitstud
- tooma esile põhiväärtused ja põhiprintsiibid, nagu nad on väljendatud Iseseisvusdeklaratsioonis, Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse preambulas, *Bill of Rihts*, *Pledge of Allegiance*, kõnedes, lauludes, jutustustes.

B. Millesse ameeriklased enda ja oma valitsuse puhul eelkõige usuvad?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kuigi Ameerika Ühendriigid on maailma üks kõige mitmekesisemaid riike, on selle mitmekesisuse seas hulgaliselt tähtsaid väärtusi, põhimõtteid ja veendumusi, mida järgivad ameeriklased tervikuna. Eelkõige on see Ameerika põhiväärtuste ja põhiprintsiipide omaksvõtmine – selliste nagu usuvabadus, sõnavabadus, ajakirjandusvabadus ja seaduse võim. Ameeriklastel on ka teisi ühiseid veendumusi ja väärtusi, näiteks üksikisiku ja tema õiguste tähtis roll, võimaluste võrdsus, haridus, seadus, töö ning tegutsemise vabatahtlikena. Nende üldiste väärtuste, põhimõtete ja veendumuste ühendava võrgustiku mõistmine loob ühtse pinnase mõistmiseks ja koostööks.

Sisustandardid

1. Ameerika ühiskonda iseloomulikud tunnused. *Õpilased peavad olema võimelised tooma esile mõned kõigile ameeriklastele omased tähtsamad veendumused seoses nende endi ja valitsusega.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised kirjeldama järgmisi ameeriklastele omaseid ühiseid veendumusi:

- **Üksikisiku tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased usuvad, et valitsuse põhiülesanne on kaitsta üksikisiku õigust elule, vabadusele, omandile ja õnnele
 - valitsuse teine tähtis ülesanne on edendada üldist heaolu
 - inimestel on õigus poliitiliste, usuliste või muude vaadete erinevusele
 - inimestel on õigus väljendada oma vaateid, kartmata saada selle eest karistada oma kaaskodanikelt või valitsuselt
 - iga valija hääl peab olema sama kaaluga nagu kõigi teiste valijate hääled.
 -
- **Kooli, kogukonna, osariigi ja riigi tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased on veendunud et:
 - igaüks peab kandma hoolt oma kooli, kogukonna, osariigi ja riigi heaolu eest
 - inimesed peavad püüdma parandada elu kvaliteeti oma koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis
 - inimesed peavad abistama teisi, kellel ei ole läinud sama hästi kui neil ning toetama neid puuduses, hädas või loodusõnnetustes.
- **Võimaluste võrdsuse ning seaduse võrdsuse kaitse tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased usuvad et:
 - kõigil inimestel on õigus võrdsetele võimalustele hariduses, tööl ja eluaseme valdkonnas, samuti võrdne juurdepääs avalikele rajatistele, näiteks parkidele ja mänguväljakutele
 - kõigil inimestel on õigus osaleda poliitilises elus, väljendada oma arvamust ja veenda teisi

- kõigil kodanikel, kes on vanemad kui 18 aastat, on valimisõigus
 - kodanikel, kes vastavad esitatavatele vanuse- ja kvalifikatsiooninõuetele, on õigus taotleda avalikku ametit.
- **Igäihele on õigus võrdsele kohtlemisele seaduse ees. Seaduse austamise tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased usuvad, et:
 - kõik, sealhulgas valitsusametnikud, peavad järgima seadusi
 - inimestel on õigus teha koostööd selle nimel, et seadused, mida nad peavad ebaõiglaseks või rumalaks, muudetakse ära rahulike vahenditega.
 - **Hariduse tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased usuvad, et:
 - haridus on oluline selleks, et olla informeeritud ja efektiivne kodanik
 - haridus on tähtis, et teenida elatist
 - igäüks peab kasutama hüve, mis võimaldab saada haridust
 - igäihel on õigus haridusele
 - erivajadustega inimestele tuleb tagada kohased võimalused hariduse saamiseks (näiteks puudega õpilastele, võõrtöölise lastele, täiskasvanutele, kes vajavad tööalast koolitust).
 - **Töö tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased usuvad, et:
 - töö on tähtis isiku sõltumatuse ja eneseväärikuse jaoks
 - töö on tähtis perekonna, kogukonna, osariigi ja riigi heaoluks
 - täiskasvanud peavad töötama, et toetada iseennast ja oma ülalpeetavaid (välja arvatud juhul, kui nad on haiged)
 - iga *seaduslik* töö on austust väärt.
 - **Vabatahtlikuna tegutsemise tähtsus.** Õpilased peaksid suutma selgitada, et ameeriklased usuvad, et:
 - inimesed peavad vabatahtlikult aitama teisi oma perekonnas, koolis, kogukonnas, osariigis, riigis ja maailmas
 - tegutsemine vabatahtlikuna on üksikisiku rahulduse ja eneseteostuse allikas.

C. Miks on teatud väärtused, printsiibid ja veendumused ameeriklastele olulised?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Erinevalt enamikust teistest rahvustest on ameeriklase identiteet määratletud pigem ühiste ja jagatud poliitiliste väärtuste, põhimõtete ja veendumustega, mitte aga rahvusliku, rassilise, usulise või klassikuuluvusega, keele, soo või päritoluriigiga. Need ühised ja jagatud väärtused ja põhimõtted on aidanud edendada ühtekuuluvustunnet ameeriklaste igapäevaelus ning kriisiaegadel on nad võimaldanud leida ühise keele nendega, kes neist erinevad. Et mõista oma riiki, peavad kodanikud tunnustama ühiste ja jagatud väärtuste,

põhimõtete ja veendumuste olemust ja tähtsust, mis annavad nende valitsusele stabiilsuse.

Sisustandardid

1. **Ameeriklaste identiteet.** Õpilased peavad olema võimelised selgitama teatud väärtuste, põhimõtete ja veendumuste jagamise ja toetamise tähtsust ameeriklaste jaoks.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et ameeriklasi ühendavad pigem väärtused, põhimõtted ja veendumused, mida nad jagavad, kui rahvuslik kuuluvus, rass, usutunnistus, klass, keel, sugu või päritoluriik
- selgitama ühiste väärtuste, põhimõtete ja veendumuste tähtsust ameerika demokraatia jätkumise ja täiustamise jaoks
- loetlema põhidokumente, kus on välja toodud jagatud ja ühised väärtused, põhimõtted ja veendumused, näiteks Iseseisvusdeklaratsioon, Ameerika Ühendriikide Põhiseadus ja *Bill of Rights, Pledge of Allegiance*
- loetlema sümboleid, mida kasutatakse ameeriklaste ühiste ja jagatud väärtuste, põhimõtete ja veendumuste kirjeldamiseks ning selgitada nende tähendust (näiteks lipp, Vabadussammas, Onu Sam, riigivapp, rahvushümn, ametivanne ning motod – näiteks “*E Pluribus Unum*”)
- kirjeldam rahvuspühi, mida ameeriklased tähistavad ning selgitada, kuidas need pühad peegeldavad ameeriklaste ühiseid ja jagatud väärtusi, põhimõtteid ja veendumusi (näiteks 4. juuli-Iseseisvuspäev, Tööpäeva, Mälestuspäev, Presidendi päev, Kolumbuse päev, Tänapäeva, Veteranide päev, Martin Luther King noorema sünnipäev).

D. Mille poolest on mitmekesisus Ameerika Ühendriikidele kasulik?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Mitmekesisus on soodustanud Ameerika Ühendriikide elujõulisust ja loomingulisust, suurendades seisukohtade, ideede, tavade ja valikute hulka, mis on igale üksikisikule kättesaadavad peaaegu kõigis eluaspektides.

Arusaamine mitmekesisuse hüvedest nii üksikisiku kui ka ühiskonna jaoks, aga samuti sellest, et ta on mõneti kulukas, võib vähendada irratsionaalseid konflikte ja ebaõiglast diskrimineerimist ning moodustada aluse tekkivate konfliktide erapooletuks käsitlemiseks.

Sisustandardid

1. **Ameerika ühiskonna mitmekesisus.** Õpilased peavad olema võimelised kirjeldama mitmekesisust Ameerika Ühendriikides ja välja tooma selle hüved.

Selle standardi selgitamisel peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama sõna “mitmekesisus” tähendust
- tooma esile Ameerika Ühendriikides esineva mitmekesisuse üldised vormid (näiteks rahvuslik, rassiline, usuline, klassiline, keeleline, sooline, päritoluriik)
- selgitama, miks Ameerika Ühendriikides on nii palju mitmekesisust
- kirjeldama mitmekesisuse mõningaid hüvesid, näiteks
 - see soodustab vaadete mitmekesisust, uusi ideid ning uusi lähenemisi probleemide käsitlemisel ja lahendamisel
 - annab inimesele valikuvõimaluse kunstis, kirjanduses, muusikas ja spordis
 - aitab inimestel tunnustada kultuuritraditsioone, mis erinevad nende endi omadest
- kirjeldama mõningaid mitmekesisusestpeituvaid ohte
 - inimesed diskrimineerivad mõnikord teisi ebaõiglaselt nende vanuse, unistuste, usuliste tõekspidamiste, rassi või puude tõttu
 - eri rühmade liikmed ei mõista teineteist ja seetõttu võivad tekkida konfliktid.

E. Kuidas on võimalik ennetada mitmekesisusest tulenevaid konflikte ning nendega toime tulla?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Mitmekesisusest tingitud konfliktid on vältimatud. Siiski on mõningaid konflikte võimalik ära hoida, suurendades suhtlemist, õppides seda, kuidas ja miks inimesed erinevad, samuti jagades ühiseid veendumusi ja eesmärke. Et õiglaselt käsitleda tekkivaid konflikte, tuleb kinni pidada sellistest õigusprotseduuri põhimõtetest nagu kõigile osapooltele võimaluse andmine oma seisukoha esitamiseks ning õigusemõistmise korraldamine erapooletu kolmanda poole osalemisel.

Sisustandardid

1. Konfliktide vältimine ja käsitlemine. *Õpilased peavad olema võimelised esile tooma ja hindama teid ja viise, kuidas mitmekesisusest tulenevaid konflikte on võimalik vältida ja käsitleda.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma näiteid mitmekesisusest tingitud konfliktidest (näiteks ebaõiglane diskrimineerimine rassilise, etnilise kuuluvuse, usutunnistuse, keele ja soo alusel; ühe rühma vastandamine teisele; püüd sundida teistele peale veendumusi ja harjumusi)

- hindama viise, kuidas mitmekesisusest tulenevaid konflikte on võimalik ära hoida, näiteks
 - suhtlemise soodustamine eri rühmade vahel
 - ühiste veendumuste, huvide ja eesmärkide esile toomine
 - koostöö kooli ja kogukonna projektide ning probleemide kallal
 - teiste tavade, veendumuste, ajaloo, probleemide, lootuste ja unistuste tundmaõppimine
 - teiste seisukohtade ära kuulamine
 - keskendumine ameeriklaste ühistele veendumustele
 - kinnipidamine Ameerika demokraatia väärtustest ja põhimõtetest
- hindama viise, kuidas mitmekesisusest tingitud konflikte on võimalik õiglaselt käsitleda, näiteks selliseid, mis
 - annavad inimestele võimaluse esitada oma seisukohti (näiteks õpilasnõukogule, kooli nõukogule/hoolekogule, linnavolikogule, kohtule)
 - kaasata erapooletu isik või rühm, et kuulata ära kõik konflikti osapooled ja pakkuda probleemidele lahendus.

F. Kuidas inimesed saaksid ühiselt tegutseda Ameerika demokraatia väärtuste ja printsiipide edendamise nimel?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Üldine kokkulepe Ameerika demokraatia väärtuste ja põhimõtete kohta annab inimestele aluse koostegutsemiseks, et tulla toime oma erinevustega ning edendada neid ideaale, millele riik on rajatud – üksikisiku õiguste kaitse ja üldise heaolu edendamine.

Õpilased peavad õppima, et oma õiguste kaitseks peavad nad kandma vastutust teiste õiguste toetamise eest – isegi selliste eest, millega nad nõus ei ole või mis neile endile ei meeldi. Et luua kindel ja terve ühiskond, peavad kõik olema valmis tegema koostööd. See võib tähendada lihtsalt hoidumist prügi maha viskamisest või graffiti kirjutamisest seinale, aga see võib tähendada ka vabatahtlikku tegutsemist kooli jaoks või kogukonna teenistuses. Samuti võib see tähendada teistega koos töötamist uue seaduse vastuvõtmiseks, millest saaksid kasu inimesed ise ja nende kogukond.

Sisustandardid

1. Ideaalide edendamine. *Õpilased peavad olema võimelised tooma esile mooduseid, kuidas inimesed saavad teha koostööd, et edendada ameerika demokraatia väärtusi ja põhimõtteid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, kuidas nad saavad edendada Ameerika demokraatia väärtusi ja põhimõtteid
 - austades teiste õigusi, näiteks võimaldades oma seisukohti väljendada ka neil, kellega nad nõus ei ole; mitte tungides teiste eraellu, mitte diskrimineerides teisi ebaõiglaselt nende rassilise, rahvusliku kuuluvuse, keele, soo või usuliste veendumuste alusel
 - aidates edendada üldist heaolu, tegutsedes vabatahtlikuna oma kooli või kogukonna hüvanguks, puhastades looduskeskkonda
 - osaledes valitsemises, näiteks hääletades valimistel, hankides informatsiooni avalike asjade kohta, püüdes muuta seadusi pöördumistega seadusandjate poole, osaledes vandemehena kohtus.

III. KUIDAS PÕHISEADUSEGA KORRALDATUD VALITSEMINE KEHASTAB AMEERIKA DEMOKRAATIA EESMÄRKE, VÄÄRTUSI JA PÕHIMÕTTEID?

A. Mis on Ameerika Ühendriikide Põhiseadus ja milles seisneb selle tähtsus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika Ühendriikide Põhiseadus on kirjalik seaduste kogu, mis

- määrab kindlaks, et valitsuse põhieesmärk on kaitsta indiviidi õigusi ja edendada üldist heaolu
- organiseerib ja toetab valitsemist ning jagab võimu seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu vahel
- piirab valitsuse võimu, et hoida ära selle kuritarvitamist ja väärnähtusi
- sätestab põhimõtte, et valitsus on rahva teener – inimesed loovad valitsuse ja kontrollivad seda ning neil on ka õigus seda muuta ja tagandada valitsusest igäüht, kes ei suuda täita talle pandud kohustusi.

Ameeriklased peavad omandama juba noores eas, et valitsus on nende teener, mitte nende käskija. Valitsus eksisteerib nende õiguste kaitsmiseks ja üldise heaolu edendamiseks.

Ameerika Ühendriikide Põhiseadus sõnastab need eesmärgid ning aitab mõista

fundamentaalseid ideid, millele tugineb valitsemine, samuti väärtustada valitsuse tegevust.

Sisustandardid

1. Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse tähendus ja tähtsus. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, mis on Ameerika Ühendriikide Põhiseadus ja miks see on oluline.*

Selle eesmärgi saavutamiseks peaksid õpilased suutma selgitada, et Ameerika Ühendriikide Põhiseadus:

- on kirjalik dokument, mis
 - määrab kindlaks valitsuse põhiülesande – kaitsta üksikisiku õigusi ja edendada üldist heaolu
 - kirjeldab, kuidas valitsemine on korraldatud
 - piirab valitsuse võimu, sätestades, mida valitsus võib teha ja mida mitte
- on riigi kõrgeim seadus; ükski valitsus ei saa võtta vastu seadusi, mis tühistaksid Põhiseadusega antud garantiid
- on loodud inimeste poolt, kes uskusid, et
 - valitsus on loodud rahva poolt ja jaoks
 - valitsus on rahva teener
 - rahval on õigus valida oma esindajaid
 - rahval on õigus vahetada oma valitsust ja muuta Ameerika Ühendriikide Põhiseadust.

B. Millega tegeleb föderaalvalitsus ning kuidas ta kaitseb üksikisiku õigusi ja hoolitseb üldise heaolu eest?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Föderaalvalitsuse põhiseadusega kehtestatud ülesanne on välja töötada, kehtestada ja maksma panna seadusi ning lahendada nende tõlgendamise ja rakendamisega seotud konflikte. Föderaalvalitsuse ülesanne on teha seadusi, mis teenivad tema põhieesmärke – üksikisiku õiguste kaitset ja ühiskonna heaolu edendamist. Samuti vastutab föderaalvalitsus seaduste maksmapanemise ja järgimise eest ning peab jälgima, et vaidlusi seaduste üle lahendataks õiglaselt.

Õpilastele tuleb anda ülevaade föderaalvalitsusest ja selle kolmest harust, tutvustades igäihe rolle, kohustusi ja vastutust. See loob aluse, et inimesed saaksid aru riigi valitsemisest ning sellest, kuidas valitsus talle pandud ülesandeid täidab. Selline laiem ja sügavam arusaamine võimaldab kodanikel hinnata valitsuse tegevust ning selles efektiivsemalt osaleda.

Sisustandardid

1. Föderaalvalitsuse organisatsioon ja peamised ülesanded. *Õpilased peavad olema võimelised tooma näiteid teedest, kuidas riigi valitsus kaitseb üksikisiku õigusi ja edendab üldist heaolu.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased suutma selgitada, et:

- Kongress võtab vastu seadusi, selleks et:
 - kaitsta üksikisikute õiguste, näiteks seadusi, mis kaitsevad usu- ja sõnavabadust ning hoiavad ära/välistavad ebaõiglase diskrimineerimise
 - edendada üldist heaolu, näiteks seadusi, mis tagavad puhta õhu, rahvuspargid ja riigikaitse
- täidesaatev võim viib ellu ja jõustab seadusi, selleks et
 - kaitsta üksikisiku õigusi, näiteks valimisõigust, võrdseid võimalusi hariduse alal
 - edendada üldist heaolu, näiteks jõustades puhaste toiduainete ja ravimite seadusi, puhta õhu seadusi
- kohtuvõim, mille kõrgeim aste on Ülemkohus, teeb otsuseid seaduste kohta, mille otstarve on
 - kaitsta üksikisikute õigusi, näiteks õigust õiglasele kohtumõistmisele, valimisõigust, õigust järgida oma usutunnistust
 - edendada üldist heaolu, näiteks toetada seadusi, mis kaitsevad kõigi inimeste õigust võrdsetele võimalustele

C. Mille eest vastutavad osariikide valitsused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Osariikide valitsused on asutatud osariikide põhiseadustega, millel on samasugused eesmärgid ja funktsioonid nagu Ameerika Ühendriikide Põhiseaduselgi. Igal osariigil on oma seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu organid. Osariikide valitsused koos nende kohalike ja vahepealsete haldustasandite (maakondade, valdade ja eriringkondade) valitsustega mõjutavad oma kodanike elu iga aspekti. Nooremad õpilased tunnevad osariigi valitsuse ja kohalike omavalitsuste tegevust paremini kui föderaalvalitsuse oma. Osariikide valitsused loovad ja viivad täide seadusi, mis kannavad hoolt avaliku hariduse, tervishoiu, parkide, teede ja kiirteede eest.

Arusaamine osariigi valitsuse tähtsamatest ülesannetest ja organisatsioonist annab kodanikele teadmised, mis on vajalikud selleks, et nõuda valitsuselt teenuseid, hinnata seda, kui hästi valitsus täidab oma kohustusi ning pärida ametiisikutelt aru selle kohta, kuidas nad täidavad neile pandud ülesandeid.

Sisustandardid

1. Osariigi valitsuse organisatsioon ja peamised ülesanded *Õpilased peavad olema võimelised selgitama oma osariigi valitsuse kõige tähtsamaid kohustusi/ülesandeid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tegema vahet föderaalvalitsusel ja osariigi valitsusel
- kirjeldama osariigi valitsuse iga haru põhiülesandeid
 - seadusandlik võim – võtab vastu osariigi seadusi, otsustab, kuidas osariik kasutab oma maksutuluseid, kinnitab kuberneriga otsused ametiisikute ametisse nimetamise kohta
 - täidesaatev võim – viib ellu ja jõustab osariigi seadusandlikus kogus vastuvõetud seadusi, näiteks seadusi, mis tagavad hariduse, tervishoiu puudustkannatavatele lastele, kala- ja ulukite kaitse seadusi
 - kohtuvõim – tõlgendab seadusi ja lahendab seadustega seotud vaidlusi
- kirjeldama tähtsaid teenuseid, mida nende osariigi valitsus pakub, näiteks haridus, seaduste maksmapanek, tervishoiuteenused ja haiglad, maanteed ja kiirteed, sotsiaalabi
- selgitama, kuidas täidetakse valitsusametnike ametikohti, näiteks valimiste tulemusel, ametisemääramise teel
- selgitama, kuidas saavad inimesed osaleda oma osariigi valitsemises, näiteks olles informeeritud ja osaledes osariigi probleeme käsitlevates diskussioonides, valimistel hääletades, vabatahtlikuna tegutsedes, töötades avalikus ammis, osaledes valitsuse komiteede ja komisjonide töös
- selgitama, miks on oluline inimeste osalemine oma osariigi valitsemises, näiteks selleks, et kaitsta oma õigusi ja edendada üldist heaolu, parandada elu kvaliteeti oma kogukonnas, saada isiklikku rahuldust, hoida ära võimu kuritarvitamist ametnike poolt
- selgitama, kuidas rahastatakse osariigi valitsuse teenuseid, näiteks kauplemissummadest ning üksikisiku ja ettevõtte tulumaksust, loamaksudest

D. Mille eest vastutavad kohalikud omavalitsused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kohalik omavalitsus pakub elanikele enamikku teenuseid, mida need vajavad ning kohalikud kohtud käsitlevad enamikku tsiviilvaidlusi ja seaduserikkumisi. Osariigi ja kohalikud valitsused annavad loa ettevõtluseks, kutsealal tegutsemiseks, väljastavad

autodokumente ja juhilube, vastutavad olulise tähtsusega teenuste osutamise eest (näiteks politsei ja tuletõrje, haridus ja tänavate korrashoid), reguleerivad linnaplaneerimist ja -ehitust, transporti ja riiklikke tervishoiuteenuseid, samuti hoiavad korras kiirteid, lennuvälju ja sadamaid.

Kohalik omavalitsus on inimestele tavaliselt kättesaadavam kui osariigi või föderaalvalitsus.

Linnavolikogu liikmed, haridusnõukogud, linnapead ja teised ametnikud kohtuvad tihti üksikisikutega ja gruppidega ning suhtlevad üliõpilaste ja kodanikuühendustega.

Kodanikud peavad teadma kohaliku omavalitsuse eesmärke, korraldust ja ülesandeid, siis saavad nad võtta osa nende tegevusest.

Sisustandardid

1. Kohaliku omavalitsuse korraldus ja tähtsamad kohustused. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama kohaliku omavalitsuse kõige tähtsamaid kohustusi.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tegema vahet föderatsiooni, osariigi ja kohalikul valitsusel
- kirjeldama kohaliku omavalitsuse poolt tavaliselt ja peamiselt pakutavaid teenuseid
 - ühiskondlik julgeolek, näiteks politsei, tuletõrje, tänavavalgustus
 - elukondlikud teenused, näiteks veevarustus, gaas, elekter
 - transport, näiteks tänavad, kiirteed, busi- ja metrooliinid, lennuväljad, sadamad
 - haridus ja meelelahutus, näiteks koolid, raamatukogud, muuseumid, pargid, spordirajatised
- selgitama, kuidas kohaliku valitsuse teenuseid rahastatakse, näiteks omandi- või kinnisvaramaksudest, tulu- ja muudest maksudest, osariigi ja föderatsiooni valitsuselt tulevast rahast
- kirjeldama, kuidas täidetakse ametnike ametikohti kohalikus omavalitsuses, näiteks valimiste tulemusel, ametisemääramise teel
- selgitama, kuidas saavad inimesed osaleda kohaliku omavalitsuse tegevuses (näiteks olles informeeritud ja osaledes kohalikke küsimusi puudutavates diskussioonides, valimistel hääletades, vabatahtlikuna tegutsedes, töötades avalikes ametites, osaledes kohaliku omavalitsuse komiteede ja komisjonide tegevuses)
- selgitama, miks on oluline inimeste osalemine kohalikus omavalitsuses (näiteks selleks, et kaitsta oma õigusi ja edendada üldist heaolu, parandada elu kvaliteeti oma kogukonnas, saada isiklikku rahulolu, takistada ametnikel võimu kuritarvitamist)

E. Kes esindavad inimest seadusandliku ja täidesaatva võimu organites kohaliku omavalitsuse, osariigi valitsuse ning föderaalvalitsuse tasandil?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Vähesed ameeriklased tunnevad ära enamiku võtmeisikuid, kes on valitud neid teenima. Tähtis on teada mitte ainult seda, kes need inimesed on, vaid ka seda, millised on nende seisukohad olulistest küsimustest. Tähtis on teada ka seda, millised on nende töökohustused ja kui hästi nad neid täidavad ning kuidas nendega on võimalik kontakteeruda huvipakkuvates küsimustes. Selline teadmine paneb aluse efektiivsele osalemisele.

Sisustandardid

1. Rahvaesindajate tundmine. *Õpilased peavad teadma kohaliku omavalitsuse, osariigi ja föderatsiooni valitsuse seadusandlike ja täidesaatvate organite juhte.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- nimetama isikuid, kes esindavad neid seadusandliku võimu organites osariigi ja riigi tasandil, näiteks nende esindajad ja senaatorid osariigi seadusandlikus kogus ja Kongressis
- nimetama isikuid, kes esindavad neid täidesaatva võimu organites, näiteks linnaeapea, kuberner, president
- selgitama, kuidas neil on võimalik kontakteeruda oma esindajatega
- selgitama, millise tasandi valitsusega peavad nad kontakteeruma oma arvamuse väljendamiseks või abi saamiseks spetsiifilistes probleemides, näiteks:
 - kuritegu
 - keskkond
 - võimalused meelelahutuseks koolides ja parkides
 - tänavavalgustus
 - prügi tänavatel või vabad ehituskruunid
 - eksinud loomad või metsloomad/kadunud koduloomad või linna sattunud metsloomad
 - mahajäetud autod
 - kadunud inimesed

IV. MILLISED ON AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE SUHTED TEISTE RIIKIDEGA JA MAAILMA ASJADEGA?

A. Kuidas on maailm riikideks jagatud?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Et mõista Ameerika Ühendriikide kohta maailmas, peavad õpilased teadma, et maailm jaguneb paljudeks eri riikideks, kellest igal on oma valitsus. Iga riigi kujundavad tema territoorium, rahvas, seadused ja valitsus. Ameerika Ühendriigid on üks riikide hulgast, kes suhtleb teiste riikidega, mõjutades neid seeläbi ning saades ka ise teistelt mõjutusi.

Sisustandardid

1. **Riigid.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, et maailm jaguneb erinevateks riikideks, kes üksteist vastastikku mõjutavad.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised selgitama, et:

- maailm jaguneb paljudeks eri riikideks ning et igal neist on oma valitsus
- riik koosneb territooriumist, rahvast, seadustest ja valitsusest
- Ameerika Ühendriigid on vastastikusel mõjul maailma kõigi riikidega.

B. Kuidas riigid omavahel suhtlevad?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Riigid mõjutavad üksteist oma esindajate kohtumiste kaudu, kus arutatakse ühiseid huvisid ja probleeme. Nad sõlmivad sageli riikidevahelisi lepinguid ja kokkuleppeid sellistes valdkondades nagu keskkonnakaitse, võitlus narkokaubanduse vastu või vastastikune kaitse. Riigi mõjutavad üksteist ka kaubanduse kaudu - ostes ja müües tööstuskaupu ja põllumajandustooteid, näiteks põllumajandustehnika, toiduained, televiisorid ja lennukid.

Ei eksisteeri ühtki rahvusvahelist organisatsiooni, mille võim oleks võrreldav riikide suveräänsusega. Kui tekivad konfliktid, püüavad valitsuste esindajad aidata riike lahendada probleeme ja konflikte rahulikult teel, kuid mõnikord on tulemuseks siiski sõjalise jõu kasutamine. Riikidevaheliste konfliktide rahulik lahendamine läbirääkimiste ja kokkulepete teel edendab kõigi inimeste õigust elule, vabadusele ja omandile ning aitab kaasa üldisele heaolule.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO) on rahvusvaheline organisatsioon, mis annab erinevate riikide esindajatele võimaluse saada kokku nende ühiste huvide arutamiseks ja püüda probleeme lahendada rahulikult teel. Mõnikord saadab ÜRO selleks konfliktipiirkonda rahuvalvajad.

Sisustandardid

1. **Riikidevaheline suhtlemine.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama põhilisi mooduseid, kuidas riigid omavahel suhtlevad.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, kuidas riigid omavahel suhtlevad
 - kaubanduse vahendusel, näiteks ostes ja müües tööstus- ja põllumajandustoodangut – sh selliseid kaupu nagu lennukid, farmiseadmed, rõivad ja toit
 - diplomaatia kaudu, näiteks riikide esindajate kohtumistel, kus otsitakse teid probleemide lahendamiseks rahumeelsete vahenditega
 - kultuurikontaktide kaudu, näiteks arstide, juristide või okeanoloogide rahvusvahelised kohtumised, ansambelite kontsertreisid, õpilaste ja õpetajate vahetus, kunstinäitused
 - lepingute või kokkulepete kaudu, näiteks lubadused teineteist vastastikku kaitsta, koostöökokkulepped keskkonnakaitse alal või narkokaubanduse tõkestamiseks
 - sõjaväe kasutamise kaudu, näiteks II Maailmasõjas, Lahesõjas
- selgitama, miks on oluline, et riigid püüaksid probleeme lahendada rahumeelsetel teel (näiteks arendades kaubandust eesmärgiga tõsta inimeste elatustaset, taotlede rahu eesmärgiga säästa inimelusid, kaitstes keskkonda, vahetades meditsiini- ja

teadusinformatsiooni, vahetades õpilasi ja õpetajaid)

- selgitama Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kõige tähtsamaid eesmärke.

V. MILLINE ON KODANIKU ROLL AMEERIKA DEMOKRAATIAS?

A.Mida tähendab olla Ameerika Ühendriikide kodanik?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika Ühendriikides tähendab kodakondsus isiku õiguslikku tunnustamist riigi liikmena. Seaduse kohaselt on kõigil kodanikel võrdsed õigused. Kõigil kodanikel on teatud kindlad õigused, privileegid ja kohustused.

Mittekodanikest Ameerika Ühendriikide elanikel on paljud nendest samadest õigustest, privileegidest ja kohustustest, mis on ka kodanikel. Siiski puuduvad neil sellised tähtsad õigused nagu valimisõigus, õigus kuuluda vandemeeste kogusse ja õigus töötada riigiteenistuses.

Sisustandardid

1. **Kodakondsuse tähendus.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama Ameerika Ühendriikide kodakondsuse tähendust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama Ameerika Ühendriikide kodakondsuse tähtsamaid aspekte. Eelkõige kodakondsus:
 - tähendab, et isik on õiguslikult tunnustatud kui riigi liige
 - annab isikule teatud õigused ja privileegid, näiteks valimisõiguse ja õiguse tegutseda avalikku võimu teostavas ametis
 - tähendab, et isikul on teatud kohustused, näiteks kohustus austada seadust, osaleda valimistel, maksta makse, kuuluda vandemeeste kogusse
- selgitama, et kodanikud peavad olema lojaalsed Ameerika Ühendriikidele, saades

valitsuselt vastutasuks kaitset ning teisi teenuseid.

B. Kuidas inimene saab kodanikuks?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kehtiva seaduse kohaselt saavad USA kodanikuks automaatselt inimesed, kes on sündinud Ameerika Ühendriikides, v.a. mõned erandid – näiteks diplomaatide lapsed. Ameerika Ühendriikidesse elama asunud täiskasvanutel on õigus taotleda kodakondsust, kui nad on viibinud riigis viis aastat, sooritanud eksami Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse tundmise ning USA ajaloo ja valitsemise kohta, samuti andnud vande olla truu Ameerika Ühendriikidele. Mõned inimesed omandavad kodakondsuse seeläbi, et kodanikuks saavad nende vanemad.

Sisustandardid

1. **Kodanikuks saamine.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, kuidas omandatakse USA kodakondsus.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama erinevusi kodaniku ja mittekodaniku (välismaalase) vahel
- selgitama, et kodanikuks saadakse sünnijärgselt või naturalisatsiooni korras.

C. Millised on tähtsamad õigused Ameerika Ühendriikides?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Üks Ameerika Ühendriikide valitsuse esmaseid ülesandeid on kaitsta inimese isikuõigusi, poliitilisi ja majanduslikke õiguste. Seepärast on kodanike jaoks oluline teada oma õigusi ja mõista nende tähtsust enda ning ühiskonna kui terviku jaoks.

Vähe, kui üleüldse, on õigusi, mida saab pidada absoluutseks. Enamikku õigusi võidakse piirata, kui nad lähevad vastuollu teiste tähtsate õiguste, väärtuste ning huvidega. Arusaamine nii õiguste tähtsusest kui ka vajadusest neid mõistlikult piirata loob aluse diskussiooniks nendes küsimustes.

Sisustandardid

1. **Üksikisiku õigused.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, miks on teatud õigused tähtsad nii üksikisiku kui ka demokraatliku ühiskonna jaoks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma välja järgmist liiki õigused ja selgitama nende tähtsust
 - isikuõigused, näiteks õigus ühineda ükskõik kellega, õigus valida oma elukohta, õigus valida usutunnistust, õigus vabalt reisida ja naasta Ameerika Ühendriikidesse, õigus emigreeruda
 - poliitilised õigused, näiteks valimisõigus, õigus vabalt väljendada oma seisukohti ja kritiseerida valitsust (sõnavabadus), õigus ühineda organisatsioonidesse, mis püüavad mõjutada valitsuse poliitikat, õigus kuuluda erakondadesse, õigus taotleda avalikku võimu teostavat ametikohta ning tegutseda avalikus ametis
 - majanduslikud õigused, näiteks õigus omandile, õigus valida tööd või tegevusala, õigus vahetada töökohta, õigus kuuluda ametiühingusse, õigus luua oma ettevõtte
- tooma välja õiguste kaasaegsed aspektid, näiteks sellistes valdkondades nagu koolipalvus, tööhõive, sotsiaalne kaitse, võrdne tasu võrdse töö eest.

D. Millised on ameeriklaste tähtsamad kohustused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Isiku õiguste tähtsuse mõistmisega peab kaasnema ka tema kohustuste tundmaõppimine. Et Ameerika demokraatia õitseks, peavad kodanikud mitte üksnes olema kindlad oma õigustes, vaid nad peavad neid kasutama vastutustundlikult ja täitma kohustusi, mis on vajalikud omavalitsusliku, vaba ning õiglase ühiskonna toimimiseks.

Sisustandardid

1. **Üksikisiku kohustused.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, miks on teatud kohustused olulised nii nende endi kui ka nende pere, kogukonna, osariigi ja riigi jaoks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised tooma välja allpool loetletud kohustused ning põhjendada nende tähtsust:

- isiklikud kohustused, näiteks kohustus kanda hoolt iseenda eest, vastutada oma tegude tagajärgede eest, kasutada võimalust saada haridust, toetada oma perekonda
- kodanikukohustused, näiteks kohustus täita seadusi, austada teiste õigusi, olla teadlik oma kogukonna vajadustest ja hoolitseda nende eest, pöörata tähelepanu sellele, kui hästi nende valitud liidrid teevad oma tööd, suhelda oma esindajatega koolis, kohalikus omavalitsuses, osariigi ja föderaalvalitsuses, osaleda valimistel, maksta makse, kuuluda vandemeeste kogusse, teenida sõjaväes.

E. Millised on Ameerika demokraatia püsimise ja täiustamise olulisemad

eeltingimused ja iseloomulikud jooned?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Teatud eelsoodumused ja iseloomujooned mitte üksnes aitavad inimesel efektiivselt ja vastutustundlikult osaleda poliitilises süsteemis, vaid annavad oma panuse ka Ameerika demokraatia tugevdamisse. Need eelsoodumused ja iseloomujooned hõlmavad selliseid omadusi nagu moraalne vastutus, enesedistsipliin, isiku väärtuse ja inimväärikuse austamine ning kaastunne. Nende hulka kuuluvad ka oma olemuselt avalikud tunnused, näiteks viisakus, seaduse austamine, kodanikuhoiak, kriitiline suhtumine ning valmisolek pidada läbirääkimisi ja otsida kompromisse.

Kui õpilased õpivad tundma neid eelsoodumusi ja iseloomujooni, suudavad nad paremini mõista nende tähtsust.

Sisustandardid

1. Eelsoodumused ja iseloomujooned, mis tõstavad kodanike efektiivsust ning aitavad kaasa Ameerika demokraatia latusale toimimisele. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama teatud eelsoodumuste ja iseloomujoonte tähtsust nii nende endi kui ka Ameerika demokraatia jaoks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama alljärgnevate eelsoodumuste ja iseloomujoonte tähtsust
 - üksikisiku vastutustunne – täita oma kohustusi perekonna ja sõprade, samuti teiste kogukonna- ja ühiskonnaliikmete ees
 - enesedistsipliin – vabatahtlikult järgida mõistlikke reegleid ja seadusi ning mitte nõuda teistelt, et kedagi selleks sunnitaks
 - viisakus – austavalt suhtuda teistesse inimestesse, sõltumata sellest, kas nad sulle meeldivad või mitte, kas sa jagad nende seisukohti või mitte, valmisolek kuulata ära teiste seisukohad ning mitte solvuda teistega väideldes
 - teiste inimeste õiguste austamine – austada teiste õigust omada ja väljendada oma vaateid, austada teiste õigust teha end kuuldavaks valitsusele
 - ausus – rääkida tõtt
 - seaduse austamine – inimese valmisolek alluda seadustele isegi siis, kui ta ei ole täielikult nõus iga seadusega
 - avatud hoiak – valmisolek arvestada teiste seisukohtadega
 - kriitiline suhtumine – kalduvus seada kahtluse alla eri seisukohtade, sh iseenda omade, tõesus
 - läbirääkimine ja kompromiss – valmisolek jõuda kokkuleppele nendega, kes võivad olla teisel seisukohal, kui see on mõistlik/põhjendatud ja moraalselt õiglane
 - püsivus ja sihikindlus – valmisolek üritada üha uuesti ja uuesti selle nimel, et saavutada väärtuslikuks peetav eesmärk
 - kodanikuhoiak – hoolitseda oma kogukonna ja riigi heaolu eest
 - kaastunne – hoolitseda teiste, eelkõige vähem edukate, heaolu eest

- patriotism – ustavus väärtustele ja põhimõtetele, millele tugineb Ameerika demokraatia.

F. Kuidas saavad ameeriklased osaleda valitsemises?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika demokraatia õitseng sõltub nende kodanike informeeritusest ja efektiivsest osalemisest, kes hoolitsevad isikuõiguste kaitsmise ning üldise heaolu edendamise eest. Ameeriklased on alati tegutsenud koos ühiste eesmärkide nimel. Osalemine valitsemises, vastandina organiseeritud sotsiaalse osalemise laiemale valdkonnale, on viimastel aastakümnetel siiski vähenenud. Märkimisväärset osa elanikkonnast iseloomustab huvipuudus poliitika vastu või poliitikast võõrandumine.

Kui inimesed tahavad, et nende seisukohti võetaks arvesse, peavad nad aktiivselt osalema poliitilises protsessis. Kuigi valimised, kampaaniad ja hääletamine kujutavad endast demokraatlike institutsioonide olemust, peavad kodanikud teadma, et neil on veel palju teisi võimalusi osalemiseks. Nende hulka kuuluvad: informeeritus poliitikaküsimustes, osalemine avalike asjade aruteludel, pöördumine võimuesindajate poole, liitumine huvigruppide ja erakondadega.

Sisustandardid

1. **Osalemise vormid.** *Õpilased peavad olema võimelised kirjeldama vahendeid, mille abil kodanikud saavad mõjutada valitsuse otsuseid ja tegevust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma välja moodused, kuidas inimesed saavad jälgida ja mõjutada valitsuse otsuseid ja tegevust
 - lugedes poliitikaküsimustest, vaadates televisiooni uudisteprogramme
 - arutades ühiskondlikke küsimusi
 - pöördudes ametiisikute poole
 - osaledes valimistel
 - aktiivselt osaledes huvirühmades, erakondades ja teistes organisatsioonides, mis püüavad mõjutada avalikku poliitikat ja valimisi
 - külastades valitsemisorganite, nt linnavalitsuse või koolinõukogu/hoolekogu, koosolekuid
 - osaledes kampaaniates
 - kogudes allkirju mitmesugustele avalikele pöördumistele
 - osaledes rahumeelsetel demonstratsioonidel
 - toetades rahaliste annetustega erakondi, kandidaate või teatud üritusi

- nimetama inimesi või rühmi, kes jälgivad ja mõjutavad valitsuse otsuseid kohalikul, osariigi ja riigi tasandil (nt meedia, ametiühingud, kaubanduskojad, maksumaksjate ühingud, kodanikujärelvalve nõukogud)
- selgitama, miks on kodanike jaoks oluline jälgida kohaliku, osariigi ja föderaalvalitsuse tegevust.

G. Milles seisneb poliitilise juhtimise ja riigiteenistuse tähtsus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Poliitiliseks liidriks olemine ning karjäär avalikus teenistuses on Ameerika demokraatias elulise tähtsusega. Kodanikud peavad mõistma, mida teevad poliitilised liidrid ja miks on liidreid vaja. Samuti peavad nad teadma avaliku teenistuse ametikohtade laia ringi ja võimalusi ning nende olulisust inimeste endi ja ühiskonna kui terviku jaoks.

Sisustandardid

1. Poliitiline juhtimine ja avalik teenistus. Õpilased peavad olema võimelised selgitama poliitilise juhtimise ja avaliku teenistuse tähtsust oma kooli, kogukonna, osariigi ja riigi jaoks.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama, millega tegelevad poliitilised liidrid ja miks on demokraatias liidreid vaja
- tooma välja juhtimise ja avaliku teenistuse võimalused omaenda klassis, koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis
- selgitama, miks on inimestele oluline teha koostööd valitud liidritega
- selgitama, miks on poliitiline juhtimine ja avalik teenistus olulised Ameerika demokraatia püsimise ja parendamise jaoks.

H. Kuidas peaksid ameeriklased valima liidreid?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kodanikud peavad õppima hindama eri võimupositsioonidel olevate ametnike ülesandeid ja nendele kandideerivate isikute ettevalmistust ning sobivust. Kogu rahvuse heaolu seisukohast on oluline, et kodanikud arendaksid võimet valida juhtivatele kohtadele Ameerika valitsuses pädevaid ja vastutustundlikke isikuid.

Sisustandardid

1. **Liidrite valimine.** *Õpilased peavad olema võimelised selgitama ning kasutama kriteeriume, mis on kasulikud, et selgitada välja liidrid oma koolis, kogukonnas, osariigis ja riigis.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma välja juhipositsiooniga kaasnevad olulisemad kohustused, võimu, privileegid ning piirangud (näiteks klassivanem, linnapea, osariigi senaator, kogukonna liider, Ameerika Ühendriikide president)
- tooma välja liidritel vajalikud omadused – näiteks sellised nagu
 - põhiseadusliku demokraatia väärtuste ja põhimõtete omaksvõtmine
 - teiste õiguste austamine
 - võime töötada koos teistega
 - usaldusväarsus
 - julgus
 - ausus
 - õiglustunne
 - intelligentsus
 - valmisolek ja võime teha palju tööd
 - erialased teadmised või oskused
- hindama kandidaatide tugevaid ja nõrku külgi, lähtudes konkreetse juhirolli jaoks vajalikest omadustest.

I. MIS ON ÜHISKONDLIK ELU, POLIITIKA JA VALITSUS?

A. Mis on ühiskondlik elu? Mis on poliitika? Mis on valitsus? Miks on poliitika ja valitsus vajalikud? Mis on valitsuse ülesanded?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus.

Ühiskondlik elu on ühiskonnaliikme avalik elu, milles ta tunneb huvi kohaliku omavalitsuse ja riigi asjade vastu. Selle vastandiks on eraelu, mis on pühendatud isiklike huvide rahuldamisele.

Poliitika on protsess, mille abil rühm inimesi, kelle huvid ja arvamused võivad olla lahkuminevad, jõuab sellistele ühistele otsustustele, mis on rühmale siduvad ning mida tunnistatakse kui kõigi poolt heakskiidetud tegevusjoont. Iga sotsiaalne grupp, sealhulgas perekond, kool, töökollektiivid, kutseorganisatsioonid, osalevad poliitikas selle sõna kõige laiemas tähenduses. Poliitika on möödapääsmatu tegevusvaldkond ning poliitika kaudu suudavad inimesed saavutada seda milleks üksikult ei olda suutelised.

Valitsus on inimesed ja institutsioonid ühiskonnas, kellel on seaduste tegemise ja ellurakendamise ning seadusloome alase mõttevahetuse ärgitamise voli, kes kavandavad ühiskonna ressursside kasutamist, määratlevad õigusi ja kohustusi ning lahendavad konfliktolukordi.

Ühiskondliku elu ja eraelu vahekorra kindlaksmääramine mõjutab arusaamu valitsuse ülesannetest. Valitsuse ülesannete kindlaksmääramisest sõltub vahetult üksikisiku heaolu ühiskonnas. Näiteks, kui uskuda, et valitsuse ülesande peaksid piirduma inimeste elu ja omandi kaitsega, tähendab see seda, et valitsus ei tohiks sekkuda inimeste eraellu. Teisalt – kui uskuda, et üksikisiku moraal peaks olema terve ühiskonna huviobjektiks, tuleks toetada niisuguseid seadusi piiranguid, mis reguleeriksid inimeste isiklike hoiakuid ja tõekspidamisi.

Inimesed peaksid aru saama sellest, et on olemas erinevaid ning omavahel konkureerivaid ühiskonna ellu puutuvaid ideid, mille alusel saab langetada otsustusi sellest, mida valitsused peaksid tegema ning mida mitte ning kuidas inimesed peaksid ühiskonnana koos elama, kuidas toetada võimuvolituste õiget kasutamist ning mismoodi ära hoida poliitilise võimu kuritarvitamist.

Sisustandardid

1. Ühiskondlik elu, poliitika ja valitsuse defineerimine. *Õpilased peaksid olema võimelised seletama, mida mõisted ühiskondlik elu, poliitika ja valitsus tähendavad.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- defineerima ja tegema sisuliselt vahet eraelu ja ühiskondliku elu vahel
 - **eraelu** on inimese isiklik elu, näiteks koosolemist perekonnaga, sõpradega, kuulumine klubidesse ja meeskondadesse, usuliste kombetalituste täitmine, rahateenimine
 - **ühiskondlik elu** puudutab osavõttu õpilas- ja kohaliku omavalitsuse tegevusest ning riiklike küsimustega tegelemist – näiteks probleemidele lahenduste otsimist, osavõttu seadusloomest ning reeglite väljatöötamisest, valitud esindajana tegutsemist
- kirjeldama **poliitikat** kui tegevust, mille abil inimesed, kelle mõtted muidu erinevad, jõuavad kokkulepeteni, mida ühiselt tunnustatakse ning kõigi poolt siduvateks peetakse – näiteks teabe ja informatsiooni esitamine, argumentide väljatoomine, läbirääkimiste pidamine, kompromisside tegemine, hääletamine
- kirjeldama **valitsust** kui inimesi ja institutsioone, kelle pädevuses on seaduste tegemine ja ellurakendamine ning seadusloome alase mõttevahetuse ärgitamine
 - defineerima pädevust (voli) kui seadusjärgset, tavakohast või kokkuleppelist õigust kasutada võimu inimeste suunamiseks ja kontrollimiseks
 - mõistma võimuinstitutsioone kui selliseid, kel on pädevus kontrollida ja suunata ühiskonnaliikmete hoiakuid – näiteks **kooli nõukogu**, linna volikogu, kohus, parlament
 - defineerima ilma pädevuseta (volita) võimu kui mittelegitiimset, mittetavakohast, moraalnormidega vastuolus olevat
 - ära tundma mittelegitiimse võimu näiteid – tänavakampu, sõjaväehuntasid, isehakanud diktaatoreid

2. Valitsuse vajalikkus ja otstarve. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama, miks valitsust on vaja ja mis on valitsuse ülesanded ning oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- esitada peamisi seisukohti selle kohta, miks valitsust on vaja, näiteks
 - inimeste elu, vabadus ja omand oleks ilma valitsuseta kaitseta, kuna puuduks kontroll inimeste hoiakute üle – tugevad võiksid nõrgemaid alla suruda
 - üksikisikud ei suuda üksinda teha paljutki, mida koos suudetakse, näiteks rajada maanteid, luua sõjaväge riigi julgeoleku tagamiseks, teha seadusi
- andma hinnanguid konkureerivatele seisukohtadele valitsuse ülesannete kohta, näiteks
 - üksikisiku õiguste kaitse
 - ühishüvede tagamine
 - majanduslike huvide kaitse

- inimeste tõekspidamiste ja iseloomu kujundamine
- teatud ühiskonnaklassi või grupi huvide esiplaanile seadmise
- teatud kindla religiooni soodustamine

B. Mis on piiratud võimu ja piiramata võimu tunnused?

Sisu kokkuvõtte ja loogiline põhjendus.

Piiratud võim tagab põhiliste üksikisiku õiguste kaitse ja ühishüved, piiramata võim seevastu ohustab neid väärtusi. Piiratud võim on põhiseaduslik/konstitutsiooniline. Piiramata võimuks on autoritaarsed ja totalitaarsed süsteemid.

Seadusjärgsus (rule of law) on piiratud võimu oluline tingimus. Seadusjärgsuse põhiolemus on see, et ühiskonda juhitakse vastavuses avalikult teada olevate ja üldsuse poolt tunnustatud reeglitega, mida järgivad nii juhitavad kui ka võimulolijad.

Kodanikuühiskond on vabatahtlike ja omaalgatuslike isiklike, ühiskondlike ja majanduslike suhete ja organisatsioonide valdkond, mis olles küll seadustega reguleeritud, ei ole valitsusinstitutionide osa. Kodanikuühiskond on valdkond, kus üksikisikud on vabad valitsuse ebaotstarbekast sekkumisest. Moodustades sõltumatuid mõju- ja võimukeskusi, on kodanikuühiskonna olemasolu piiratud võimu möödapääsmatu tingimus.

Piiratud võimu olemuse ja selle oluliste komponentide mõistmine ning teadmine aitab inimestel aru saada vajadusest säilitada niisuguseid tingimusi, mis ei lase valitsusel ületada ning kuritarvitada oma võimu.

Piiratud võimu erinevatest tüüpidest annab inimestele aluse langetamiseks põhjendatud otsustusi oma valitsuse muutmise vajaduse kohta ning hindamiseks teiste riikide valitsusi.

Sisustandardid

1. Piiratud ja piiramata võim. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama piiratud ja piiramata võimu olulisemaid tunnuseid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olemasuutelised:

- kirjeldama kõige olulisemaid piiratud ja piiramata võimu tunnuseid
 - piiratud võim on kehtestanud ja tunnustab iseenda piiranguid, näiteks:
 - põhiseaduslikud valitsused – valitsused, mida iseloomustavad poliitilise võimu piirangud
- piiramata võim on selline võim, millel puuduvad efektiivsed piirangud, näiteks:
 - autoritaarsed süsteemid – valitsused, kus poliitiline võim on koondunud ühe

isiku või väikese grupi kätte ning teised inimesed ja rühmad on orienteeritud sellele võimule

- totalitaarsed süsteemid ekstreemse autoritarismi kaasaegne vorm, kus valitsus püüab kontrollida üksikisikute elu iga aspekti ning on keelustanud vabad ühingud
- tundma ära ajaloolisi ning kaasaegseid piiratud ja piiramata võimu näiteid ning neid määratlema, näiteks:
 - piiratud võimud – USA, Suurbritannia, Botswana, Jaapan, Iisrael, Tšiili
 - piiramata võimud – hitlerlik Saksamaa, imperialistlik Jaapan, Franco aegne Hispaania, Peroni aegne Argentiina, Husseini aegne Iraak, Iraan

2. Seadusjärgsus (the rule of law). *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama seadusjärgsuse tähtsust üksikisikute õiguste kaitsel ja üldise heaolu tingimusena.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama seadusjärgsuse ja “inimese õiguse” vahet
- selgitama, kuidas seadusjärgsust kasutatakse selleks, et piirata üksikisikute ja valituse tegevust üksikisikute õiguste kaitseks ning üldise heaolu edendamiseks.
- selgitama seadusjärgsuse puudumisest tulenevaid tagajärgi, näiteks:
 - anarhiat
 - üksikisiku meelevallast sõltuvust ja muutlikkust
 - ettearvamatus
 - headest tavadest mitte kinnipidamist

C. Mis on põhiseaduste olemus ja otstarve?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus.

Mõistel “**konstitutsioon**” on alternatiivsed tähendused ning erinevates riikides on sellele erinev otstarve. Mõnes riigis on konstitutsioon pelgalt valitsemissüsteemi kirjeldus. Ameerika Ühendriikides nagu ka paljudes teistes riikides on konstitutsioon kõrgema seaduse vorm, mis määrab kindlaks valitsuse võimuvolitused ning üksikisiku õiguste tagamiseks ning üldise heaolu edendamiseks vajalikud võimu piirangud. Mõnedes piiramata võimuga riikides kasutatakse konstitutsiooni sellise võimu õigustamiseks.

Ameerika Ühendriikides tähendab **konstitutsiooniline valitsus** piiratud võimu. Ent isegi konstitutsioonilise valitsuse puhul ei taga põhiseadus üksi seda, et valitsusele asetatud võimupiiridest kinni peetaks või et valitsus täidaks oma ülesandeid. On terve rida

sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi tingimusi, mis on vajalikud konstitutsioonilise valitsuse toimimiseks.

Selleks et säilitada ja tugevdada konstitutsioonilist valitsust, peavad kodanikud mõistma selle olemasoluks vajalikke tingimusi. Inimesed peavad olema üldiselt kokku leppinud ühiskonnas valitsevate suhete, põhiseaduse ja valitsuse asjus. Lõpeks ei pea ainult põhiseadus reguleerima institutsioonide tegevust, ka inimesed ise peavad levitama ühiskonna väärtusi ja põhimõtteid toetavat mõtteviisi.

Sisustandardid

1. Põhiseaduse mõiste. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama mõiste “põhiseadus” alternatiivseid tähendusi ning oskama teha vahet konstitutsiooni omavate ja konstitutsiooniliste valitsuste vahel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olemasuutelised:

- tegema vahet mõiste “konstitutsioon” järgmiste tähenduste vahel:
 - konstitutsioon kui valitsemisvormi kirjeldus
 - konstitutsioon kui dokument
 - konstitutsioon kui kõrgem seadus, mis piirab valitsuse võimu
- määratlema ajalooliselt ja kaasaja riike, kus konstitutsioon ei ole võimu piiraja, näiteks endine Nõukogude Liit, natsi Saksamaa, Iraak Saddam Husseini ajal
- määratlema ajalooliselt ja kaasaja riike, kus konstitutsioon tegelikkuses piirab võimu, näiteks Ameerika Ühendriigid, Ühendatud Kuningriik, Saksamaa, Jaapan, Botswana, Tšiili
- selgitama, et riikides, kus konstitutsioon on küll olemas, ent ei piira valitsuse võimu, pole konstitutsioonilist valitsust

2. Põhiseaduste otstarve ja toimimine. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama põhiseaduste erinevaid toimeid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, kuidas konstitutsioon:
 - sätestab valitsusele eesmärged
 - kirjeldab viise, kuidas valitsemine on korraldatud ja kuidas võim riigis on jagatud
 - määratleb inimeste ja valitsuse vahelised suhted
- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast selle kohta, kuidas konstitutsioone on kasutatud selleks, et kaitsta teatud gruppide, klasside, religioonide või poliitiliste erakondade

huve, näiteks Hiina Rahvavabariik, Keenia, Mehhiko

- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast selle kohta, kuidas konstitutsioone on kasutatud selleks, et kaitsta üksikisikute huve ja edendada üldist heaolu, näiteks ütleb USA põhiseaduse esimene täiendus, et “Kongress ei tohi vastu võtta ühtegi seadust, mis toetaks usu kehtestamist...”, “USA kodaniku õigus osaleda valimistel ei tohi sõltuda tema soost” (üheksas täiendus)

3. Konstitutsiooniliste valitsuste soodsa toimimise tingimused. *Õpilased peaksid olema suutelised kirjeldama konstitutsioonilise valitsemise eduks vajalikke tingimusi.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama niisuguste tingimuste loomist ja säilitamist, mis on vajalikud konstitutsioonilise valitsuse edukaks toimimiseks nagu:
 - kodanikkond, kes:
 - on haritud ja naudib normaalset elustandardit
 - mõistab ja toetab põhiseadust ning selle põhimõtteid ja väärtusi
 - täidab meelsasti kodanikuks olemisest tulenevaid kohustusi
 - jälgib, et ametiisikud peaksid kinni piirangutest, mis on nende volile põhiseadusega pandud
 - ametnikud, kes:
 - mõistavad ja toetavad põhiseadust ja selle põhimõtteid ning väärtusi
 - peavad kinni piirangutest, mis on konstitutsiooniga nende volile pandud

D. Millised on konstitutsiooniliste valitsuste alternatiivsed vormid?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus.

Viis kuidas valitsemine on korraldatud, peegeldab tema kõige põhilisemaid ülesandeid. Seetõttu moodustavad konstitutsioonilised valitsused institutsioone, millised suunavad valitsuste tegevust ning piiravad poliitilise võimu tarvitamist.

Keskvalitsusorganite levinuimaks vormiks ülemaailisel tasandil on **jagatud võimu süsteemid** ja **parlamentaarsete süsteemid**.

- **jagatud võimu süsteemides** nagu USA-s on võim eraldatud harudesse, millest igal juhul on teatud primaarsed funktsioonid ja ülesanded, kuid iga haru jagab samas neid funktsioone ja ülesandeid teiste harudega, näiteks president, Kongress ja Ülemkohus jagavad kõik üheskoos võimu vastavuses seadustega
- **parlamentaarsetes süsteemides** nagu Suurbritannias kuulub võim kahekojalisele

seadusandlikule organile – Parlamendile. Parlament koosneb ülemkojast (lordide kojast) ja alamkojast (esindajate kojast). Peaminister on valitud esindajatekojas enamust omava erakonna hulgast. Peaminister moodustab valitsuskabineti ja juhib valitsust

On olemas erinevaid keskvalitsuste ja teiste valitsemisasutuste suhete vorme. Kõige levinumad neist on olnud või on praegu esindatud USAs – **konföderatsioon, föderatsioon, unitaarne süsteem.**

Võrreldes erinevaid konstitutsiooniliste valitsuste korraldamise vorme saavad inimesed teadlikuks omaenda süsteemi eelistest ja puudustest ja oskavad langetada otsuseid olude parandamiseks. Osatakse hinnata, kas omamaine valitsus järgib mis tema ette püstitatud konstitutsioonilisi eesmärke. Lisaks sellele, et need teadmised aitavad inimestel mõista omi valitsusi, annavad need võimaluse ka rahvusvahelises elus toimuvast aru saada – parlamentaarsete valitsuste kukutamine, föderatsioonide lagunemine või nende nõrkus.

Sisustandardid

1. Jagatud võim ja parlamentaarsed süsteemid. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama jagatud võimu ja parlamentaarsete süsteemide peamisi tunnusoone.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama jagatud võimu süsteemi peamisi tunnusoone, näiteks USA süsteemi:
 - president ja kabinetiliikmed ei tohi olla Kongressi liikmed
 - võim on jaotatud harude vahel, millest igal on teatud funktsioon – seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim
 - iga haru jagab ühtlasi võimu ja funktsioone teiste harudega, näiteks
 - kongress võib vastu võtta seadusi, kuid president võib panna seadustele veto
 - president võib nimetada inimesi ametisse, kuid Senat peab kandidatuurid kinnitama
 - kongress võib võtta vastu seadusi, kuid Ülemkohus võib need konstitutsioonile mittevastavateks tunnistada
- kirjeldama parlamentaarse süsteemi, näiteks Suurbritannia, peamisi tunnusoone:
 - võimutäius kuulub seadusandjale Parlamendile
 - erakonnad või erakond, mis moodustab enamuse Parlamendis valib peaministri
 - peaminister valib parlamendiliikmete hulgast valitsuskabineti
 - peaminister ja kabineti liikmed peavad kõik olema seadusandja – Parlamenti – liikmed
 - peaminister ja kabinet juhivad valitsusadministratsiooni tööd
 - peaministrit ja kabinetiliikmeid võib Parlament neile umbusaldust avaldades välja vahetada

2. Konföderatsioon, föderatiivne ja ühtsusüsteem. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama konföderatsiooni, föderatiivse valitsemissüsteemi ja ühtsusriigi tugevaid ja nõrku külgi.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- defineerima konföderatsiooni, föderatiivset valitsemissüsteemi ja ühtsusriiki
 - konföderatsioon on niisugune valitsemissüsteem, kus suveräänsed riigid delegeerivad osa võimust erilistel eesmärkidel keskvalitsusele
 - föderatiivne süsteem on niisugune valitsemissüsteem, kus võim on jaotatud keskvalitsuse ja osariikide valitsuste vahel
 - ühtsusriigis on niisugune valitsemissüsteem, kus kogu võimutäius on koondatud keskvalitsusele, osariikide ja kohalikud omavalitsused omavad vaid seda osa võimust, mis on keskvalitsuse poolt neile delegeeritud
- määrama kindlaks föderatiivset, konföderatiivset ja ühtsusriiklikku valitsemissüsteemi USAs ja selle ajaloos, näiteks
 - konföderatiivne süsteem – USA ajaloo konföderatiivne periood
 - föderatiivne süsteem – USA valitsus
 - unitaarne süsteem – osariikide valitsused
- selgitama konföderatsiooni, föderatsiooni ja ühtsusriigi eelseid ja nõrku külgi

II. MIS ON AMEERIKA POLIITILISE SÜSTEEMI ALUSED?

A. Mis on Ameerika konstitutsioonilise valitsuse põhimõte?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kirjutatud põhiseadus kui valitsuse ette väärtuste ja põhimõtete püstitaja ning tema võimu piiraja on Ameerika ühiskonna kõige suuremaid saavutusi. Ameerika valitsemissüsteem tugineb kodanike kokkuleppel põhiseadusega sätestatud väärtuste ja põhimõtete osas, samuti Iseseisvusdeklaratsioonil ja teistel poliitilistel tekstidel. James Madisoni sõnul teevad need põhimõtted Ameerika valitsusest energilise ja efektiivse süsteemi, mis on võimeline täitma neid ülesandeid, mille jaoks ta on loodud – kaitsma igäihe võõrandamatut õigust elule, vabadusele, eraomandusele ja tagama ühishüvesid.

Samas on põhiseadusel eelmisega võrreldes sama tähtis eesmärk lahutada ja piirata valitsuse võimu, selleks et üksikisiku põhivabadused ei oleks ohustatud. Õiguste deklaratsioon (The Bill of Rights) lisati põhiseadusele selleks, et selgitada ja rõhutada keskvalitsuse võimu piiratust ning see on saanud Ameerika konstitutsioonilise valitsuse idee keskseks arusaamaks.

Kodanikud peavad mõistma Ameerika konstitutsioonilise valitsuse põhimõtete tähtsust ise nende ideedega kooskõlas toimida, et hinnata nende alusel omaenda tegevust ning valitsuse tegevust.

Sisustandardid

1. Ameerika konstitutsioonilise valitsuse põhimõte. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama Ameerika konstitutsioonilise valitsuse peamisi põhimõtteid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama Ameerika konstitutsioonilise valitsuse põhimõtteid nii, nagu need on kirjas Iseseisvusdeklaratsioonis, Põhiseaduses ja teistes dokumentides, näiteks
 - inimesed on suveräänsed, nad on kõrgeima riigivõimu allikaks
 - konstitutsioon on kõrgeim seadusakt, mis põhistab valitsuse ja selle võimu piirangud
 - valitsuse ülesanded, mis on määratletud Põhiseaduse preambulas, on järgmised
 - moodustada USAst täiuslik ühendus
 - kehtestada õiglus
 - tagada kodurahu
 - kindlustada riigi ühine kaitse
 - soodustada üldist heaolu
 - tagada isikuvabadused praegusele ja tulevastele põlvedele
- selgitada, kuidas USA põhiseadus tagab valitsusele võimu, mida ta vajab nende

ülesannete täitmiseks, milleks ta moodustatud on

- **delegeeritud võim**, st kehtestada ja koguda makse, sõlmida riikidevahelisi kokkuleppeid, lahendada osariikide vahelisi probleeme
 - **üldise heaolu tagamine**
-
- selgitada valitsuse võimuvolituste konstitutsiooniga piiramise vajalikkust ja tähtsust
 - võimude lahusus ja võimu jagamine
 - **võimude tasakaal**
 - õiguste deklaratsioon (**Bill of Rights**)
 - selgitada, kuidas USA põhiseaduse (**sh Bill of Rights**) konkreetsed põhimõtted piiravad inimeste vabaduste kaitsmise huvides valitsuse võimu: habeas corpus, vandekohus, ex post facto, usu-, sõna-, trüki- ja koosolekute vabadus, kõikide ühetaolisus seaduse ees
 - anda hinnanguid, asuda seisukohale ja kaitsta oma seisukohta jooksvates isikuvabaduste konstitutsioonilise kaitse küsimustes, näiteks:
 - sõnavabaduse ja väljendusvabaduse piirangud
 - kiriku ja riigi eraldatus, nt palvetamine üldhariduskoolis
 - julm ja ebaharilik kohtlemine, nt surmanuhtlus
 - läbiotsimine ja vahistamine, nt orderita läbiotsimine
 - privaatsus, nt lastelt sõrmejälgede võtmine, rahvuse määramine, DNA pangad

B. Mis on Ameerika ühiskonna tüüpilised jooned?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika ühiskonna iseloomulikud jooned on vorminud ameeriklaste arusaamu inimeste, ühiskonna ja riigivõimu vahelistest õigetest suhetest. Ameeriklastel on tarvis neid iseloomulike jooni tunda selleks, et teada, kes nad on – et määratleda enda kui rahvuse identiteeti. Ühise identiteedi mõistmine ja ühtsed eesmärgid moodustavad vundamendi, millel Ameerika ühiskond suudab üheskoos lahendada ühiseid probleeme ning toime tulla konfliktidega, jäädes põhiseaduse raamidesse.

Erinevalt teistest ühiskondadest pole USAs kunagi olnud feodalismi ühes sellele iseloomuliku seisuste süsteemiga ega tunnustatud aadelkonda. Riigipiir, ulatuslik ja jätkuv sisseränne ning kapitali akumulatsioon ja laiaulatuslik eraomandus on kõik soodustanud demokraatliku elamisviisi arengut. Tähtsamad seigad, mis on sotsiaalse võrdsuse põhimõtetele vastu töötanud on orjandus, Ameerika põlisasukate kohtlemine ning erinevate gruppide diskrimineerimine.

Usk sotsiaalsesse võrdsusesse ja demokraatlik elukorraldus on toetanud teisegi tähtsa ameeriklaste tunnusjoone – voluntarismi – arengut. Ameerika voluntarismi traditsioon on

tärganud varase kolonialismi aegsest üksteisest sõltuvusest ning mõjutatud piiride mõjust ja religioossetest tõekspidamistest. Voluntarismi soosimine on kestnud tänaseni ning on ärgitanud küsimusi, millele inimesed ootavad vastust: Kas see on ühiskonnale tervikuna kasulik, et mõned tähtsad funktsioonid nagu hariduse andmine ja sotsiaaltoetamine on vabatahtlike organisatsioonide käes? Kas need funktsioonid peaksid kuuluma valitsusele? Järsku oleks otstarbekas, kui nii üks kui teine osaleks neis? Kas Ameerika ühiskond kannataks selle all, kui voluntarism peaks kahanema?

Selleks, et otsustada põhiseaduses kirjeldatud mitmetahulise Ameerika ühiskonna heade ja halbade nähtuste üle, on tarvis seda – etnilist, rassilist, religioosset, klassilist, keelelist, soolist ja etnilist mitmetahulisust – mõista ja tunnustada.

Sisustandardid

1. Ameerika ühiskonna iseloomulikud jooned. *Õpilased peaksid olema suutelised määratlema ja selgitama ajalooliste kogemuste ning geograafiliste, sotsiaalsete ja majanduslike asjaolude tähtsust Ameerika ühiskonna kujundamisel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama olulisi faktoreid, millised on Ameerika ühiskonda kujundanud
 - aadelkonna ja seisusliku süsteemi puudumine
 - usuvabadus,
 - juudi-kristlik eetika
 - suhteline geograafiline isoleeritus
 - maa küllus ja eraomanduse ülekaalus
 - sotsiaalne, majanduslik ja geograafiline mobiilsus
 - piiri mõju
 - laiaulatuslik immigratsioon
 - rahvastiku mitmekülgsus
 - individualism
 - tööeetika
 - turumajandus
 - suhteline sotsiaalne võrdsus
 - rahvahariduse kättesaadavus

2. Voluntarismi roll Ameerika elustiilis. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut voluntarismile Ameerika ühiskonnas, peaksid suutma võtta isiklikku seisukohta selle küsimuses ning seda seisukohta kaitsta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama asjaolusid, mis on Ameerikat kallutanud voluntarismi poole, näiteks koloniaaltingimused, piirialade traditsioonid, religioossed tõekspidamised

- määratlema teenuseid, mida religioossed, heategevuslikud ja kodanikualgatuslikud rühmad nende oma kodukohas pakuvad, näiteks tervishoiu, laste- ja vanuritehooldel alal, katastroofide likvideerimisel, nõuandeküsimustes, järeleaitamise valdkondades, inimeste põhivajaduste nagu toit, riietus ja peavari rahuldamisel
- välja selgitama iseenda võimalusi osalemiseks vabatahtlikes tegevustes oma kodukohas

3. Mitmetahulisus Ameerika ühiskonnas. *Õpilased peksid olema võimelised andma hinnangut Ameerika elustiili mitmetahulisusele, kujundama isiklikku seisukohta sellise mitmetahulisuse eeliste ja väljakutsete osas ning kaitsma seda*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- määratlema Ameerika ühiskonna mitmekesisuse erinevaid vorme, näiteks religioosset, keelelist, rassilist, religioosset, etnilist, sotsioökonomilist
- selgitama, miks mitmekesisus on eelistatud ja kasulik ühiskonnale, näiteks suurendab valikvõimalusi, toob esile erinevaid vaatenurki, soodustab kultuurialast loovust
- selgitama ajalooliste ja kaasaja näidete varal, miks mitmetahulisus on põhjustanud konflikte, näiteks põlisameeriklastega seotud Põhja/Lõuna konflikt, maakonfliktid, hääleõiguse alased konfliktid; katoliiklaste ja protestantide konfliktid XIX sajandil, vähemuste ja naiste kodanikuõigustega seotud konfliktid, kaasaja etnilised konfliktid linnades
- andma hinnangut viisidele, kuidas mitmekesisusest põhjustatud konflikte saab rahumeelselt ning üksikisiku õigusi arvestades ja ühishüvesid arvestades lahendada

C. Mis on Ameerika poliitiline kultuur?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Erinevalt enamikust teistest rahvastest defineeritakse ameeriklasi pigem nende ühiste poliitiliste väärtuste ja põhimõtete järgi kui rahvuse, rassi, religiooni, klassikuuluvuse, keele, soo või muu sellise alusel. Ühisväärtused ja ühised põhimõtted on aidanud ameeriklasi nende igapäevaelus siduda ning kriiside aegu on see võimaldanud neil leida muidu nii erinevate inimestena ühist keelt.

Kui mõnikord on poliitilised konfliktid tekitanud vägivaldpuhanguid, näiteks rassi- või tööalaseid rahunusi, peavad kodanikud mõistma, et poliitilised konfliktid USA-s on tavaliselt ühiskonda märksa vähem lõhestavad ja vägivaldsed kui teistes maades. See on sellepärast nii, et ameerika poliitilised konfliktid peale Kodusõja, tööhõive ja kodanikuõiguste alaste väljaastumiste ning opositsiooni Vietnami sõja suhtes on kõik aset leidnud konstitutsiooniga lubatu ja tagatu raames, mis võimaldab erimeelsuste

rahulikku lahendamist.

Sisustandardid

1. Ameerika identiteet. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama ühiste poliitiliste väärtuste ja põhimõtete tähtsust Ameerika ühiskonna jaoks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et ameerika identiteet kasvab välja pigem usust ja lojaalsusest ühisesse poliitilistesse väärtustesse ja põhimõtetesse, mitte aga niivõrd rahvusest, usust, rassist, klassikuuluvusest, keelest, soost või kodakondsusest, mis on enamasti peamised identiteedi määrajad teiste rahvaste juures
- määratlema põhilisi väärtusi ja põhimõtteid, mis on sätestatud ajaloolistes dokumentides nagu Iseseisvusdeklaratsioon, Ameerika Ühendriikide põhiseadus, Gettysburgi **address**
- selgitama, miks on see vajalik, et üksikisikud ja ühiskond mõistaksid ning teaksid ühiseid poliitilisi väärtusi ja põhimõtteid ning nende käitumisi

2. Ameerika poliitilise konflikti tunnusjooned. *Õpilased peaksid olema suutelised kirjeldama Ameerika poliitilise konflikti tunnusjooni ning selgitama neid tegureid, mis tavaliselt hoiavad konflikti ära või pehmendavad seda.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama USA ajaloos aset leidnud konflikte ning kaasajal toimuvaid nagu
 - geograafilised erihuvid
 - orjandus
 - rahvuslik päritolu
 - monopoolsed huvid.
 - kodanikuõiguste laiendamine kõikidele inimestele
 - religiooni roll USA avalikus elus
 - osalemine sõdades
- selgitama, miks poliitilised konfliktid USAs (mõnede väheste eranditega nagu Kodusõda, kodanikuõiguste eest peetud võitlus, opositsioon Vietnami sõjasse) on olnud vähem rahvast lõhestavad kui konfliktid paljudes teistes riikides. Näiteks:
 - austus põhiseaduse ja selle põhimõtete suhtes
 - ühtsuse tunnetamine ühiskonna mitmetahulisuses
 - võimaluste rohkus valitsuse mõjutamiseks ning ühiskonna asjades kaasarääkimises
 - võimalus valitud võimu juurest tagasi kutsuda

- enamuse tahte rakendamise puhul vähemuste soovidega arvestamine
- soov kasutada konfliktide lahendamiseks ametlikke juriidilisi teid
- maafondi olemasolu ja loodusvarade rikkus
- suhteliselt kõrge üldine elatustase
- võimalused igaihe majandusliku olukorra parandamiseks
- võimalused saada tasuta üldharidust

D. Missugused on Ameerika konstitutsioonilise demokraatia peamised väärtused ja põhimõtted?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kokkulepped teatud fundamentaalsete väärtuste ja põhimõtete osas on Ameerika konstitutsioonilise demokraatia säilitamiseks ja edendamiseks väga vajalikud. Need põhimõtted on sõnastatud Iseseisvusdeklaratsioonis, põhiseaduses, Gettysburgi aadressis ja teistes tähtsates dokumentides, kõnedes ja kirjatöödes. Nendes sisalduv loob põhja, millele tuginedes Ameerika ühiskond saab ühiselt tegutseda individuaalsete, kohalike ja üleriigiliste eesmärkide saavutamise nimel.

Ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtuste ja põhimõtete alusel on kujundanud USA poliitilised institutsioonid ja nende alusel teostatakse võimu. Mõnikord on väärtused ja põhimõtted konfliktis ning nende tähenduse üle vaieldakse tõsiselt. Näiteks kuigi kõik ameeriklased on nõus sellega, et võrdsuse põhimõte on väga tähtis, tekib vaidlusi, kui püütakse selle põhimõtte tähtsust võrrelda mõne teise, näiteks vabaduse põhimõttega. Samuti võidakse olla eri meelt võrdsuse põhimõtte rakendamise osas mõnes erandlikus olukorras. Selleks, et osaleda konstruktiivselt avalikes aruteludes põhiväärtuste üle, on tarvis neid piisavalt tunda.

Reaalsuse ja Ameerika konstitutsioonilise demokraatia ideaalide vahel on alati olnud lõhe. Samas toob USA ajalugu näiteid sellest, kuidas selliseid lõhesid on püütud ületada. Nii on ameeriklased ühendanud oma jõud selleks, et kaotada orjapidamine, piirata monopole, kaotada segregatsiooni juriidiline alus, tagada igale indiviidile võrdsed võimalused ühiskonnas. Kodanikud peavad olema teadlikud ajaloos aset leidnud ja kaasaegsetest jõupingutustest – üksikute, sotsiaalsetest ja poliitilistest aktsioonidest – mille tagajärjel on vähenenud vahed soovide ja tegelikkuse vahel. Inimesed peavad mõistma, et ühiskond on nõ. “lõpetamata” – iga põlvkond peab kaasa aitama sellele, et ühiskond liiguks üha lähemale oma ideaalidele.

Sisustandardid

1. Fundamentaalsed väärtused ja põhimõtted. *Õpilased peaksid suutma selgitada Ameerika konstitutsioonilise demokraatia põhilisi väärtuse ja põhimõtteid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tundma ära fundamentaalseid väärtusi ja põhimõtteid, mis on väljendatud:
 - põhidokumentides nagu Iseseisvusdeklaratsioonis ja USA põhiseaduses
 - tähtsates poliitilistes kõnedes ja kirjutistes: The Federalist, Washingtoni lahkumiskõne, Lincolni Gettysburg'i aadress, Lutheri kõne "I have a dream"
 - teadma individuaalseid ja grüpiaktsioone, mis on aidanud kaasa fundamentaalsetele väärtustele ja põhimõtetele nagu kodanikuõiguste liikumine, aktsioonid üldise hääleõiguse toeks
- selgitama iga järgneva väärtuse tähendust ja tähtsust Ameerika ühiskonna jaoks
 - individuaalsed õigused: õigus elule, vabadusele, omandile ja õnnele
 - ühis- ja üldine hüve
 - omavalitsus
 - õiglus
 - võrdsus
 - mitmekesisus
 - avatus ja juurdepääs informatsioonile
 - tõde
 - patriotism
- selgitama järgmiste Ameerika konstitutsioonilise demokraatia põhimõtete tähendust ja tähtsust:
 - **popular sovereignty** – põhimõte, mille kohaselt kõrgeim poliitiline võim tuleneb rahvast, kes selle esile kutsub ning võib seda teisendada või lõpetada.
 - **konstitutsiooniline valitsus**, mis sisaldab
 - seaduslikkust
 - esindusorganisatsioone
 - võimude lahusust
 - kontrolli ja aruandlust
 - isikuvabadusi
 - kiriku ja riigi lahusust
 - föderalismi
 - tsiviilkontrolli militaarsfääri üle

2. Konfliktid ameerika poliitilise ja ühiskondliku elu väärtuste ning põhimõtete vahel. *Õpilased peaksid olema võimelised andma hinnangut, kujundama ning kaitsma isiklikku seisukohta küsimustes, kus põhilisemad väärtused ja põhimõtted on vastuolus.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama põhiliste väärtuste ja põhimõtete vahelisi vastuolusid ning tooma niisuguste konfliktide kohta näiteid nii ajaloost kui kaasajast, näiteks
 - vastuolu vabaduse ja võrdsuse vahel, näiteks vabadus piirata inimeste

- sissepääsu eraklubidesse ja inimeste õigus saada võrdselt koheldud
- vastuolu individuaalsete vabaduste ja üldise heaolu vahel, näiteks vabadus suitsetada avalikus kohas ning teiste inimeste tervise kaitse
- selgitama, miks inimesed jõuavad üksmeelsete otsustusteni abstraktsetes küsimustes, kui jäävad eriarvamustele konkreetsetel juhtumitel
 - nõustumine väljendusvabaduse põhimõttega, kuid eriarvamustel olek selles, mil määral peaksid ebapopulaarsed ja vägivalda sisaldavad väljendused lubatud olema, näiteks neonatsistlikud demonstratsioonid, rassivaenu ilmingud, profaanlus, vägivalda ülistav lüürika jms.
 - üksmeelel olemine võrduse väärtuse osas kuid eriarvamustele jäämine selle tagamise konkreetsetes teedes

3. Lahkuminekuud ideaalide ja Ameerika poliitilise ja sotsiaalse elu tegelikkuse vahel. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut, asuma seisukohale ja seda kaitsma küsimustes, mis puudutavad Ameerika ideaalide ja tegelikkuse lahkuminekuud.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- eristama mõnda olulist Ameerika ideaali, näiteks vabadus ja õiglus kõikide jaoks, kodanikkonna informeeritus, hool kõikide heaolu eest, teiste inimeste õiguste austamine
- selgitama ideaalide ja eesmärkide tähtsust, isegi kui need pole täielikult saavutatud
- selgitama ajalooliste ja kaasajast võetud näidete varal lahkuminekuud ameerika poliitiliste ja sotsiaalse elu ideaalide ning tegelikkuse vahel, näiteks ideaal igäihe võrdsusest õiguse ees ja reaalsus, kus vaestel pole võrdset juurdepääsu õigussüsteemile
- kirjeldama ajaloolisi ja kaasaja jõupingutusi vähendamaks vastuolusid ideaalide ja ameerika avaliku elu tegelikkuse vahel, näiteks orjapidamise kaotamine, valimisõiguse laiendamine, kodanikuõiguste laiendamine, keskkonnakaitse liikumised
- selgitama, kuidas vastuolusid tegelikkuse ja Ameerika konstitutsioonilise demokraatia ideaalide vahel saab vähendada, kasutades
 - isiklikku sekkumist
 - sotsiaalseid aktsioone
 - poliitilisi aktsioone

III. KUIDAS KEHASTAB KONSTITUTSIOONI ALUSEL LOODUD VALITSUS AMEERIKA DEMOKRAATIA EESMÄRKE, VÄÄRTUSI JA PÕHIMÕTTEID?

A. Kuidas on Ameerika Ühendriikide põhiseaduse alusel loodud valitsuses võim ja vastutus jaotatud, jagatud ning piiratud?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

USA konstitutsiooni kohaselt moodustatud valitsemisüsteem järgib võimude lahususe põhimõtet. Võimude lahutamise tulemusel elab iga ameeriklane üheaegselt **föderaalse** (national), osariigi ja kohaliku võimu jurisdiktsiooni all – kellest igaihe võimupiirid ja vastutusvaldkonnad on lahutatud ja jagatud erinevate institutsioonide ning struktuuride vahel.

Kõik valitsused – föderaalne, osariigi ja kohalik omavalitsus – mõjutavad kõigi ameeriklaste igapäevaolu. Seda mitmetasandilist ja keeruka sisemise võimujaoitusega kompleksset süsteemi on teinekord raske mõista ning mõnikord on see ka ebaefektiivne. Selline korraldus võib näiteks kaasa tuua teatud valitsuste tegevuste põhjendamatu takistamist või tagasilükkamist. Konstitutsiooni autorid nägid siin ühe oma eesmärgina valitsuse võimuvolituste piiramist. Kodanike jaoks tähendab selline olukord ulatuslikku võimalust omaenese asjade korraldamises kaasaráákimiseks – rahvas saab toimida võimu allikana, ametlikud võimustruktuurid püsivad “läbipaistvatena”, üksikisikute õiguste kaitse on paremini tagatud.

Kodanikud, kes mõistavad sellise jagatud võimu korralduse tagamaid ja põhjuseid, on võimelised seda süsteemi paremini hindama, jälgima ja mõjutama.

Sisustandardid

1. Föderaalvalitsuse võimu jaotamine, jagamine ja piiramine. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, kuidas föderaalvalitsuse võim on jaotatud, jagatud ja piiratud.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, kuidas USA põhiseaduse preambula algussõnad “Meie, rahvas...” (“We the people...” väljendavad rahva kui kõrgeima võimu allika põhimõtet
- selgitama, kuidas seadusandlik, täidesaatev ja õigustmõistev võim on föderaaltasandil jaotatud ja jagatud
 - seadusandlik võim – ehkki esmane seadusandlik võim kuulub Kongressile, on see jagatud teiste institutsioonidega, näiteks ka täidesaatev võim võib kehtestada teatud regulatsioone, Ülemkohus võib tõlgendada seadusi ning neid vajadusel konstitutsiooniga vastuolevaiks tunnistada
 - täidesaatev võim – ehkki esmane täidesaatev võim kuulubki võimu

täidesaatvale harule, on see jagatud teiste harude vahel, näiteks Kongressi komiteedel on õigus vaadata täidesaatva haru toiminguid läbi, Senat peab andma kinnituse kokkulepetele ja ratifitseerima lepinguid, Ülemkohus võib täidesaatva haru toiminguid läbi vaadata ning neid konstitutsioonile mittevastavaiks tunnistada

- õigustmõistev võim – kuigi kõrgeim kohtuvõim kuulub föderaalsetele kohtusüsteemile, on see jagatud teiste sfääridega, näiteks president määrab föderaalkohtunikke ametisse, Senat võib föderaalkohtu liikmekandidaate kas kinnitada ametisse või kandidatuure tagasi lükata, täidesaatev võim võib kooskõlas seadusega korraldada ametkondlikke asjade arutlusi, Kongress võib Ülemkohtu poolseid seaduste tõlgendusi tagasi lükata lisades neile täiendusi (amendments)
- selgitada, kuidas iga võimuharu saab kontrollida teiste harude võimukasutust
 - seadusandlik võim saab:
 - asutada komiteesid kontrollimaks täidesaatva võimu tegevust
 - tagandada presidenti ja teisi täidesaatva võimu kandjaid ning föderaalkohtunikke
 - kehtestada seadusi üle presidendi veto parlamendi mõlema koja liikmete kahekolmandikulise häälteenamuse korral
 - ümber lükata presidendi poolt tehtud otsuseid
 - teha ettepanekuid täienduste tegemiseks USA põhiseadusele
 - täidesaatval võimul on voli
 - panna Kongressi poolt vastu võetud seadustele veto
 - nimetada föderaalkohtunikke
 - kohtuvõimul on voli
 - lükata tagasi alama astme kohtute poolt tehtud otsuseid
 - kuulutada Kongressi poolt vastu võetud otsuseid konstitutsioonile mittevastavaiks
 - kuulutada täidesaatva võimu toiminguid konstitutsiooniga vastuolus olevaiks

2. Võimu jagamine föderaal- ja osariigi tasandite vahel. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, kuidas ja miks on võim föderaalüsteemi ja osariikide vahel jagatud ja jaotatud.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- määratlema föderaalüsteemi peamisi elemente
 - föderaalvalitsust
 - osariikide valitsusi
 - teisi valitsusüksusi, näiteks pealinna ringkonda District of Columbia, Ameerika hõimuvalitsusi, Puerto Rico territooriumit, Ameerika Samoa, Neitsisaari

- kirjeldama, kuidas mõned võimuvolitused on föderaal- ja osariigivalitsuste vahel jagatud, näiteks maksustamisõigus, rahalaenamine, valimiste korraldamine
- kirjeldama esmajoones osariikide pädevusse kuuluvaid funktsioone nagu hariduse andmine, õiguskorra tagamine, tervishoiu korraldamine, side- ja teede korrashoid
- määratlema võimuvolitusi, mille kasutamine on USA põhiseaduse poolt osariikidele keelatud, näiteks rahaemissioon, välispoliitika tegemine, sõjaväeüksuste formeerimine ja sõja kuulutamine
- selgitama, kuidas ja miks USA põhiseadus tagab olukorra, kus föderaalvõimude poolt loodud seadusandlus ja sõlmitud lepingud on kogu maa jaoks ülimalt seaduseks
- selgitama, kuidas see, et võim on föderaal- ja osariikide valitsuste vahel jagatud ja jaotatud, suurendab inimeste ühiskonna asjades osalemise võimalusi ja hoiab võimuteostamise läbipaistva

B. Mida teeb föderaalvalitsus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Föderaalvalitsuse tegevusel on tähelepanuväärne mõju iga ameeriklase ja kõikide ühenduste igapäevaelule ning rahvuse heaolule tervikuna. Valitsuse tegevus mõjutab julgeolekut, elatustaset ning maksustamist.

Selleks, et mõista poliitiliste protsesside mõju üksikisikute ja ühenduste igapäevaelule, on vaja teada, kuidas föderaalvalitsus funktsioneerib. Arutledes teiste inimestega poliitika üle ning soovides mõjutada valitsuse tegevust, millest sõltub inimeste käekäik, on tarvis võimu paljude komponentide hulgas teada, kus üks või teine otsustus langetatakse.

Sisustandardid

1. Peamise ülesanded sise- ja välispoliitika alal. *Õpilased peavad olema suutelised selgitama, millised on föderaalvalitsuse peamised ülesanded sise- ja välispoliitika alal.*

Selle standardi saavutamiseks peksid õpilased olema suutelised:

- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast tähtsate sisepoliitiliste sammude kohta, näiteks puhta toidu ja ravimite akt, looduskaitse akt, kodanikuõiguste seadus, laste töö seadused, miinimumpalga seadus, toetused erihooldust vajavate lastega peredele, sotsiaalhoolekanne
- selgitama miks ja kuidas sisepoliitika mõjutab nende endi igapäevaelu

- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast tähtsate välispoliitiliste sammude kohta, näiteks Monroe doktriin, Marshalli plaan, immigratsiooni aktid, välisabi programmid, relvastuskontroll, demokraatia ja inimõiguste propageerimine üle kogu maailma
- selgitama, miks ja kuidas välispoliitika mõjutab nende endi igapäevaelu

2. Valitsuse rahastamine maksude vahendusel. Õpilased peaksid olema suutelised selgitama maksude vajalikkust ja neid eesmärke, millistel makse kogutakse.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised

- selgitama, miks maksude maksmine valitsusele on vajalik
- tooma näiteid USA põhiseaduse sätetest, millised võimaldavad föderaalvalitsusel makse koguda
- tooma näiteid peamistest föderaalvalitsusele laekuvatest maksudest, näiteks üksikisiku tulumaks, sotsiaalmaks, laenamine, äriettevõtelse maksustamine, kinnisvara ja aktsiisimaksud, tollimaksud
- selgitama, milleks maksudena kogutud raha föderaalvalitsuse poolt kasutatakse, näiteks otsesed väljamaksud isikutele (sotsiaalhoolekanne, tervishoid, abiraha puuetega laste vanematele), riigikaitse, föderaalvalitsuse laenude protsendimaksud, osariikidevahelised maanteed

C. Kuidas on osariikide ja kohalike omavalitsuste valitsemine korraldatud ja mida need valitsused teevad?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Osariikide valitsused on loodud osariikide põhiseaduste kohaselt. See tähendab, et igal osariigil on oma seadusandlik, täidesaatev ning kohtuvõimu haru. Osariigi valitsus omab olulisi võimuvolitusi, mis koos kohalike omavalitsuste võimu toimega mõjutavad inimeste elu sünnist surmani.

Kohalikud omavalitsused osutavad enamiku neist teenustest, mida inimesed igapäevaselt tarvivad, kohalikud kohtud vaatavad läbi kõige suurema hulga tsiviilkohtuasju ning õigusrikkumisjuhtumeid. Osariigi valitsused ja kohalikud omavalitsused litsentseerivad ettevõtlust, elukutseid, autosid ja autojuhte; osutavad sellist igapäevast teenust nagu politsei-, tuletõrje-, tervishoiu- ja haridusteenust, annavad välja ehituslubasid, korraldavad elamuehitust ja ühistransporti, hoolitsevad teede ja tänavate korrashoiu eest, hooldavad lennuvälju ja sadamaid.

Oma geograafilise asukoha tõttu ning selle tõttu, et osariikide ja kohalike omavalitsuste koosolekud on tavaliselt avatud igauhele, on osariikide ja kohalike omavalitsusasutused inimestele hästi kättesaadavad. Linnavolikogude liikmed, koolihoolekogude liikmed, linnapead, kubernerid ja teised ametiisikud on üksikisikutele ja gruppidele kohtumisteks kättesaadavad ning esinevad sageli õpilaste, üliõpilaste ja kodanikuorganisatsioonide ees.

Kodanikud peaksid teadma oma osariigi ja kohaliku omavalitsuse eesmärke, ülesehitust ja vastutusvaldkondi, selleks et nende tegevuses osaleda.

Sisustandardid

1. Osariigi valitsused. Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, miks osariikidel on põhiseadused, nende otstarvet ning vahekorda föderaalpõhiseadusega.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et nende osariigil on seetõttu põhiseadus, et Ameerika Ühendriigid on liitriik
- loetlema oma osariigi põhiseaduse peamisi ülesandeid
- võrdlema USA põhiseadust ja osariigi põhiseadust ning tooma esile nende dokumentide peamised sarnasused ja erinevused
- selgitama, miks osariikide põhiseadused ja valitsused ei saa rikkuda USA põhiseadust
- selgitama, kuidas kodanikud saavad muuta oma osariigi põhiseadust ja tooma selle kohta näiteid

2. Osariigi ja kohalike omavalitsuste korraldus ja ülesanded. Õpilased peaksid olema suutelised kirjeldama osariikide ja kohalike omavalitsuste korraldust ning nimetama nende peamisi ülesandeid.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- määratlema oma osariigi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid: haridus, heaolu, teed ja tänavad, pargid, puhkevõimalused, seaduste järgimise tagamine
- kirjeldama osariigi ja kohaliku omavalitsuse korraldust – selgitama seadusandliku, täidesaatva ja õiguskaitse funktsiooni täitmist osariigi ja kohalikul tasandil
- määratlema osariigi ja kohaliku omavalitsuse suuremaid sissetulekuallikaid, näiteks kinnisvaramaks, sissetulek võõrandamisest, tulumaks, litsentsitasud, maksud ettevõtluselt ja äri- ja laenamist

- selgitama, millist mõju omavad osariigi valitsus ja kohalik omavalitsus õpilasele endale

D. Kes esindab sind kohalikul, osariigi ja föderaaltasandil?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Vaid vähesed ameeriklased suudavad nimetada enamikku võtmeisikuid, kes on nende teenistuses. Tähtis on mitte ainult teada, kes need inimesed on, vaid teada ka nende ametipädevusi ning seda, kuidas vajaduse korral nendega kontakti võib saada. See teadmine on iga ameeriklase esimene samm võimuteostamisest osavõtmise poole.

Sisustandardid

1. Kes esindab sind kohaliku, osariigi ja föderaaltasandi seadusandlikus ja täidesaatvas võimuharus? *Õpilased peaksid teadma oma esindajaid seadusandlikes võimustruktuurides ning täidesaatva võimu juhte omavalitsuses, osariigi ja föderaaltasandil.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- nimetama isikuid, kes esindavad neid osariigi ja föderaaltasandi seadusandlikes võimuorganites, näiteks esindajaid ja senaatoreid esindajatekojas ja Kongressis
- nimetama isikuid, kes esindavad neid kohaliku omavalitsuse, osariigi ja föderaaltasandi täidesaatva võimu organeis, näiteks linnaeapad, kubernerid, presidenti
- selgitama, kuidas nad saavad oma esindajatega vajaduse korral kohtuda
- selgitama, missuguse tasandi esindajate ja ametnikega nad peaksid kohtuma, et väljendada oma seisukohta või saada mõnes küsimuses abi, et näiteks väljendada oma seisukohta alla 16-aastaste noorte õhtuti väljasoleku aja või käibemaksu suurendamise kohta, et osutada abi mõnele teisele riigile, et kõnelda tänavavalgustuse probleemidest, autojuhilubade saamise tingimustest, föderaalset tulumaksust

2. Reeglite ja seaduste hindamise kriteeriumid. *Õpilased peaksid olema suutelised kasutama reeglite ning seaduste hindamise kriteeriume ning neid selgitama.*

Selle standardi saavutamiseks õpilased peaksid olema suutelised:

- andma hinnangut seaduste tugevatele ja nõrkadele külgedele, määratledes, kas seadus

on:

- selleks hästi koostatud, et ta täidaks oma eesmärgi
 - arusaadav, st selgelt formuleeritud ning selle mõte on mõistetav
 - täidetav, st ei nõua võimatut
 - õiglane, st ei ole suunatud ühegi üksikisiku ega grupi vastu
 - kaitseb üksikisiku õigusi ning aitab kaasa ühishüvedele
- koostama juhendeid ja reegleid oma koolis ja kodukohas, mis oleksid kooskõlas hea kvaliteediga õiglaste juhendite põhimõtetega

3. Üksikisikute õiguste juriidiline kaitse. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut üksikisikute õiguste jooksvatele küsimustele, asuma neis küsimustes seisukohtadele ning neid seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks õpilased peaksid olema suutelised:

- selgitama õiguse toime tüüpilisi põhimõtteid – näiteks peab valitsus kasutama teabe kogumiseks ausaid võtteid ning langetama otsuseid, mis kaitseksid nii üksikisikute õigusi kui arvestaks ühiskonna huvidega
- selgitama, mis tähtsus on üksikisikuile ja ühiskonnale õiglase kohtumõistmise põhimõtetel
 - kinnipidamine vahistamisorderi alusel
 - süütuse presumpatsioon
 - õiglane süüdistus
 - erapooletu kohtumõistmine
 - avalik ja parajatempoline kohtuprotsess
 - õigus konsultatsioonidele
 - õigusemõistmine vandemeeste poolt
 - õigus mitte tunnustada iseenda vastu
 - kaitse kahekordse süüdimõistmise vastu
 - apellatsiooniõigus
- selgitama, miks reeglitest kinnipidamine administratiivsetes ja seadusandlikes toimingutes on üksikisiku õiguste kaitse ja võimu piiratuse põhimõtte seisukohast suure tähtsusega, näiteks õigus vastulausele, õigus nõupidamisele
- kirjeldama kaitse-süüdistuse vastandlikku süsteemi ning analüüsima selle tugevaid ja nõrku külgi
- selgitama noorte üle peetava kohtupidamise põhimõtteid ning tooma esile selle peamisi erinevusi täiskasvanute kohtuprotsessiga võrreldes

- kirjeldama alternatiivseid konfliktide lahendamise mooduseid ning analüüsima nende häid ja halbu külgi, näiteks läbirääkimised, vahendamine, arbitraazh
- andma hinnangut päevakajaliste üksikisiku õiguste kaitse alastele juhtumitele ja protsessidele

F. Milliseid valiku- ja osalemisvõimalusi pakub Ameerika poliitiline süsteem?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika poliitiline süsteem pakub oma kodanikele arvukalt valiku- ja osalemisvõimalusi: kuulumine erakonda, osavõtt kampaaniatest ja valimistest. Teine sama tähtis liin on rohkearvulised ühingud ja organisatsioonid, mis moodustavad tsiviilühiskonna. Kõik see teeb kodanikele võimalikuks jälgida võimude tegevust ja seda mõjutada.

Ameerika konstitutsiooniline demokraatia on dünaamiline ja mõnikord kaootilinegi. Poliitika ei ole alati ladus ja ettearvatav. Isiklikult ja gruppi kuuludes püüavad kodanikud mõjutada isikuid, kes on võimul. Ja vastupidi – need, kes on võimul, püüavad mõjutada üksikisikuid. Selle tõttu pööratakse iga päev tähelepanu päeva peamisele sündmusele ja püütakse selle suhtes kujundada avalikku arvamust.

Kui kodanikud ei mõista poliitilist protsessi ega tea, kuidas selle suhtes efektiivselt käituda, võivad nad tunda end allutatutena või kõrvalejäetutena. Poliitistest protsessidest arusaamine on tähtis eeldus selleks, et efektiivselt ja vastutustundlikult osaleda poliitikas.

Sisustandardid

1. Päevapoliitika. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, mis on päevapoliitika ja kuidas see kujuneb.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et päevapoliitika koosneb nendest küsimustest, mis on iga päev inimeste huviorbiidis, näiteks kuritegevus, arstiabi, haridus, laste hoolekanne, keskkonnakaitse, narkootikumide probleemid
- kirjeldama, kuidas poliitikud, huvigrupid, meedia, föderaal- ja osariikide kohtud ning üksikisikud käituvad päevapoliitika suhtes

- selgitama, kuidas üksikisikud saavad aidata kujundada public agendat, näiteks liituda huvigruppide või poliitiliste erakondadega, astuda üles avalikel kogunemistel, kirjutada märgukirju poliitikutele või ajakirjandusele

2. Poliitiline suhtlemine. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut meediumi mõjule Ameerika poliitilises elus, asuma neis küsimustes seisukohtadele ning neid kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama ajakirjandusvabaduse tähtsust poliitilises süsteemis informeeritud osalemise seisukohast
- hindama televisiooni, raadio, pressi, infobülletäänide ja areneva elektroonilise side tähtsust Ameerika poliitikale
- selgitama, kuidas Kongress, president, Ülemkohus, osariikide ja kohaliku omavalitsuse esindajad kasutavad meediat rahvaga suhtlemiseks
- selgitama, kuidas inimesed saavad hinnata erinevatest allikatest tulevat informatsiooni ja argumente, et selle põhjal langetada argumenteeritud otsustusi ning teha valikuid poliitiliste kandidaatide vahel
- hindama võimalusi, mida meedia valitsuse tegevuse jälgimiseks inimestele pakub, näiteks teleülekanded valitsusasutuste toimingutest nagu Kongressi ja Ülemkohtu istungid, ametiisikute pressikonverentsid
- hindama meedia poolt inimestele nende seisukohtade ja murede väljendamiseks pakutavaid võimalusi, näiteks avaliid kirjad toimetajatele, vestlusringid, avaliku arvamuse küsitlused

3. Poliitilised parteid, kampaaniad ja valimised. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, kuidas poliitilised parteid, kampaaniad ja valimised loovad inimestele võimalusi poliitilises elus osalemiseks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama poliitiliste parteide tähendust
- kirjeldama erinevaid valimisi, näiteks eel- ja põhivalimisi, kohalikke ja üleriigilisi, kongressivalimisi, presidendivalimisi, valitu tagasikutsumist

- selgitama viise, kuidas üksikisikud saavad kuuluda poliitilistesse parteidesse, osaleda kampaaniates ja valimistel

4. Assotsiatsioonid ja rühmad. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, kuidas huvigrupid, liidud ja kutseorganisatsioonid loovad inimestele võimalusi poliitilistes protsessides osalemiseks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama väljapaistvate assotsiatsioonide ja liitude rolli ajaloos kohalikul, osariigi ja ülemaalisel tasandil, mida need on poliitikas mänginud, näiteks, abolitsionistid, suffrassetid, ametiühingud, põllumajanduslikud organisatsioonid, kodanikuõiguste eest võitlevad rühmad, usuorganisatsioonid
- kirjeldama kaasaja väljapaistvate organisatsioonide rolli kohalikus, osariigi ja ülemaalisel poliitikas, näiteks AFL-CIO, Rahvuslik Haridusassotsiatsioon, Kaubanduskoda, Naishääletajate Liiga, Ameerika Meditsiiniassotsiatsioon, Laskespordi Liit, Greenpeace, Rahvuslik Värvilise Elanikkonna Arenguassotsiatsioon, Maailma Loodushoiuföderatsioon WWF
- selgitama, kuidas ja miks Ameeriklased astuvad assotsiatsioonide ja gruppide liikmeks
- selgitama, kuidas inimesed saavad liitudesse ja assotsiatsioonidesse kuulumise kaudu poliitikas osaleda

5. Poliitika (päevapoliitika) kujundamine ja elluviimine. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, kuidas poliitikat nii kohalikul, osariigi kui ülemaalisel tasandil kujundatakse ja ellu viiakse ning mis osa võib selles olla tavakodanikel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- defineerima, mis on päevapoliitika ja tooma kohalikul, osariigi ja ülemaaliselt tasandilt selle kohta näiteid
- kirjeldama, kuidas poliitikat tehakse ja ellu viiakse
- kirjeldama, kuidas kodanikud saavad jälgida ja mõjutada poliitika tegemist
- selgitama, miks väärtuste-, põhimõtete- ja huvidevahelised konfliktid võivad muuta poliitikat tegemise mõnikord raskeks või koguni võimatuks, näiteks relvakontrolli, keskkonnakaitse, surmanuhtluse, võrdõiguslikkuse jms. küsimustes

IV. MISSUGUSED ON AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE SUHTED TEISTE RIIKIDEGA JA MILLINE ON TEMA OSA MAAILMAPOLIITIKAS?

A. Kuidas on maailm poliitiliselt organiseeritud?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Maailm on jagatud riikideks, millest igäühel on suveräniteet üle kindlaksmääratud territooriumi ja jurisdiktsioon igäühe üle riigi sees. Riigid suhtlevad vastastikku, kasutades diplomaatiat, lepinguid ja sanktsioone, mis kõik võib toimuda rahumeelselt või sisaldada jõukasutamist.

Rahvusvahelisel tasandil pole ühtegi jõu poolest riigiga võrreldavat poliitilist organisatsiooni, mis oleks suuteline langetama siduvaid otsuseid või täitma kokkuleppeid. Seetõttu – kui riikide vahel leiavad aset konfliktid, võivad tagajärjeks olla kas kohaliku, regionaalse või maailmataseme sõjad.

Eksisteerivad mitmed ametlikud ning valitsusvälised rahvusvahelised organisatsioonid, millised loovad riikidele võimalusi konfliktide rahumeelseks ahendamiseks.

Selleks, et otsustada USA rolli üle kaasaja maailmas ning selle üle, mis suunas peaks USA oma poliitikat ajama, peavad inimesed mõistma mõningaid rahvusvaheliste suhete peamisi elemente ja seda, kuidas maailmaprotsessid neid endid mõjutavad.

Sisustandardid

1. Rahvusriigid. Õpilased peavad olema suutelised selgitama, kuidas maailm on poliitiliselt korraldatud.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama maailma jagunemist rahvusriikideks, millest igäühel on suveräniteet üle kindlaksmääratud territooriumi ja jurisdiktsioon igäühe üle riigi sees
- selgitama, miks pole rahvusvahelisel tasandil ühtegi organisatsiooni, mille võimuvolitused oleks võrreldavad riigi omadega

2. Riikidevaheline suhtlemine. Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, kuidas riigid omavahel suhtlevad.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama kõige olulisemaid viise ja võimalusi, mille abil riigid üksteisega suhtlevad:

- kaubandus
 - diplomaatia
 - lepingud ja kokkulepped
 - humanitaarabi
 - majanduslik mõjutamine ja sanktsioonid
 - sõjaline mõjutamine ja sekkumine
- selgitama riikide vahel ette tulevate tülküsimuste põhjuseid, näiteks konfliktid rahvuslike huvide küsimustes, rahvusküsimustes, usuküsimustes, konkurents territooriumite ja loodusvarade pärast, meetodite puudus rahvusvaheliste lepingute jõustamiseks
 - selgitama riikidevaheliste konfliktide tagajärgi
 - selgitama, kuidas riikidevahelised konfliktid mujal maailmas võivad mõjutada nende eneste elu

3. Ameerika Ühendriigid rahvusvahelistes suhetes. *Õpilased peavad olema suutelised selgitama, kuidas kujundatakse ja viiakse ellu USA välispoliitikat.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama volitusi, mis USA põhiseadus annab Kongressile, presidendile ja föderaalkohtule välispoliitika valdkonnas
 - kongress – võib kuulutada sõda, ratifitseerida lepinguid (Senat), moodustada ja toetada sõjaväge ning laevastikku (Põhiseaduse artikkel I, lõige 8)
 - president – on sõjavägede kõrgeim ülemjuhataja, kes võib sõlmida lepinguid ja määrata saadikuid (Põhiseaduse artikkel II)
 - föderaal kohus – võib määrata olukordi, mis ohustavad lepinguid ja saadikuid ja otsustada kodumaa reetmise üle (põhiseaduse artikkel III)
- kirjeldama erinevaid mooduseid, mida kasutatakse USA välispoliitika teostamisel, näiteks diplomaatiline, majanduslik, sõjaline ja humanitaarabi, lepingud, kaubanduskokkulepped, positiivne mõjutamine, sanktsioonid, sõjaline interventsioon, salaaktsioonid
- määratlema tähtsamaid rahvusvahelise poliitika sündmusi ja hindama neid USA poliitiliste eesmärkide ning ülesannete seisukohast

4. Rahvusvahelised organisatsioonid. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama peamiste tänapäeva rahvusvaheliste organisatsioonide rolli maailmas.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama ja selgitama tähtsamate valitsusorganisatsioonide nagu ÜRO, NATO, Ameerika Riikide Organisatsioon ja Rahvusvaheline kohus eesmärke ning toimimist
- kirjeldama ja selgitama tähtsamate valitsusväliste organisatsioonide nagu Rahvusvaheline punane rist, Maailma kirikute nõukogu ja Amnesty International eesmärke ning toimimist

B. Kuidas on Ameerika Ühendriigid mõjutanud teisi riike ja kuidas on teised riigid mõjutanud USA-d?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika Ühendriigid ei eksisteeri isolatsioonis. USA on omavahel seotud maailma üks osa, mis on mänginud ja mängib selles tähtsat rolli. Ameerika poliitiline traditsioon, kaasaarvatud põhimõtted, mis on väljendatud Iseisvusdeklaratsioonis, põhiseaduses, ja **Bill of Rights**-s on märgatavalt mõjutanud rahvusvahelist elu. Vastupidisel viisil on ameeriklased olnud mõjutatud teiste rahvaste poliitilistest ideedest – näiteks kaasaegsete sotsiaal-majanduslike ideede sünni aegsete filosoofide poolt arendatud ideedest inimeste loomulike õiguste kohta ja klassikalistest vabariiklikest ideedest, mis sisalduvad ka Inimõiguste ülddeklaratsioonis.

Maailmas aset leidvad majanduslikud, demograafilised ja keskkonnaalased muudatused mõjutavad ameeriklasi ja nõuavad, et USA neile muudatustele poliitiliselt adekvaatselt reageeriks. Maailma seotus tingib samas, et USA-s aset leidvad majanduslikud ja keskkonnaalased arengud omavad üheaegselt rahvusvahelist tähtsust. Seal, kus varasematel aegadel nähti selget vahet sise- ja välispoliitika vahel, on see piir tänapäeval tunduvalt ähmastunud.

Selleks et osata kaasa rääkida sise- ja välispoliitika alal toimuvad diskussioonis, peavad inimesed olema teadlikud rahvusvahelise elus toimuvatest sündmustest ning nende mõjudest, peavad olema suutelised hindama nende sündmustega tegelemise võimalusi.

Sisustandardid

1. Ameerika demokraatia ja individuaalsete õiguste kontseptsiooni mõju maailmale.
Õpilased peksid olema suutelised kirjeldama ameerika poliitiliste ideede mõju teistele rahvastele.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised :

- selgitama mõju, mida teistele rahvastele on avaldanud Ameerika revolutsioon ning Iseisvusdeklaratsioonis ja USA põhiseaduses (sh. **Bill of Rights**-is) väljendatud väärtused ja põhimõtted
- selgitama mõju, mida ameerika põhimõtted vabadusest on avaldanud teistele

rahvastele ja rahvusvahelistele organisatsioonidele, näiteks Prantsuse revolutsioon, demokraatlikud liikumised Ida-Euroopas, Hiina Rahvavabariigis, Ladina-Ameerikas, Lõuna-Aafrikas; ÜRO harta, Inimõiguste ülddeklaratsioon

- kirjeldama teiste rahvaste arusaamade mõju USA-le, näiteks loomlikud õigused XVII ja XVIII sajandil, sotsiaalsed ja majanduslikud õigused XX sajandil

2. Poliitilised, demograafilised ja keskkonna-alased arengud. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama olulisemate poliitiliste, majanduslike ja keskkonna-alaste suundumuste toimet maailmas.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama kaasaja maailmas aset leidvate poliitiliste arengute mõju USA-le, näiteks konfliktid teiste riikide vahel, jõupingutused demokraatlike valitsuste moodustamiseks
- kirjeldama kaasaja demograafiliste trendide mõju USA-le, näiteks rahvastikukasv, immigratsiooni suurenemine ja pagulaste probleem
- kirjeldama keskkonna-alaseid arenguid, mis USA-d mõjutavad, näiteks vihmametsade raie ja loomaliikide hävitamine, kalavarude vähenemine, õhu- ja veesaaste

V. MIS ON KODANIKE ÜLESANDED AMEERIKA DEMOKRAATIAS?

A. Mis on kodakondsus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kodakondsus konstitutsioonilises demokraatias erineb kodakondsusest autoritaarses ja totalitaarses režiimis. Demokraatias on iga kodanik oma põhiõiguste ja –vabadustega täieõiguslik ja võrdväärne omavalitsusliku ühiskonna liige.

Konstitutsioonilises demokraatias on mõlemad – nii kodanik kui valitsus – vastutavad isikuvabaduste kaitse ja ühishüvede tagamise eest. Kodaniku põhivastutus on jälgida, et valitsus täidaks neid ülesandeid, milleks ta on loodud.

Selleks, et oma ülesandeid täita, peavad inimesed mõistma, mida kodakondsus konstitutsioonilises demokraatias tähendab.

Sisustandardid

1. Kodakondsuse tähendus. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama Ameerika kodakondsuse tähendust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama USA kodakondsuse tähtsamaid tunnuseid, kodakondsus:
 - on ühetaoline, kõigi jaoks omavalitsuslikus ühiskonnas, sellel pole inimesi eristavaid astmeid
 - tagab seaduse alusel võrdsed õigused
 - ei ole sõltuvuses sellistest tunnustest nagu rass, sugu või rahvus
 - tagab teatud õigused ja eesõigused, näiteks õiguse osaleda valimistel, olla riigiteenistuses, kuuluda kohtute koosseisu
- selgitama, et ameeriklased on üheaegselt oma osariigi ja USA kodanikud

2. Kodanikuks saamine. *Õpilased peavad olema suutelised selgitama, kuidas USA kodanikuks saadakse.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et igauks, kes USA-s on sündinud, on selle riigi kodanik

- selgitama, mis vahe on kodanikel ja mittekodanikel
- kirjeldama, kuidas on võimalik saada USA kodanikuks
- võrdlema USA naturalisatsiooniprotsessi teiste riikide omaga
- andma hinnangut USA kodakondsuse saamise tingimustele:
 - alaline elamine USA-s viis aastat
 - inglise keeles lugemise, kirjutamise ja rääkimise oskus
 - head moraalsed omadused
 - USA ajaloo tundmine
 - Ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtuste ja põhimõtete tundmine ning toetamine

B. Millised on kodanike õigused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Niisuguses poliitilises süsteemis, kus valitsuse üheks ülesandeks on isikuvabaduste kaitse, on oluline, et inimesed mõistaksid nii neid vabadusi kui inimeste omavahelisi suhteid, hindaksid teisi huvisid ja väärtusi ning saaksid aru ühiskonna huvidest.

Õiguste kontseptsioon on ühene ja seda ei saa vaadelda eraldi käesolevast standardist. Standard annab aluse selleks, et analüüsida õigustesse puutuvaid avaliku elu küsimusi. On kasulik seostada omavahel kolme Ameerika poliitilise süsteemi seisukohast eriti olulist isiklike õiguste kategooriat. Need on õigus eraelule, poliitilised õigused ja majanduslikud õigused.

Vähesed õigustest – kui üldse mõni – on absoluutsed. Õigused võivad sattuda vastuollu üksteisega ning teiste väärtustega ja huvidega, mis tingivad vabaduste piiramiste. Seetõttu on vajalik, et kodanikel kujuneks süsteemne arusaam, mis aitab neil mõista õiguste omavahelist suhetumist ning suhteid teiste väärtuste ja huvidega. Selline arusaam loob kodanikele põhja, et langetada õiguste ja nende piirangute üle argumenteeritud otsustusi.

Sisustandardid

1. Isiklikud õigused. *Õpilase peaksid olema suutelised andma isiklikele õigustele hinnangut, asuma neis küsimustes isiklikule seisukohale ja seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olem suutelised:

- määratlema isiklike vabadusi, näiteks mõttevabadus, vabadus valida abikaasat,

vabadus omada lapsi, vabadus kuuluda ühingutesse, vabadus valida elukohta, vabadus reisida, vabadus emigreeruda

- määratleda peamisi isiklike vabaduste allikdokumente, näiteks Iseseisvusdeklaratsioon, USA põhiseadus koos Bill of Rights'ga, osariikide põhiseadused
- selgitama järgmiste isiklike vabaduste tähendust üksikisikute ja ühiskonna jaoks:
 - usu- ja mõttevabadus
 - eneseväljenduse ja ühinemisvabadus
 - liikumis- ja elukohavaliku vabadus
 - õigus privaatsusele
- määratleda ja hinnata kaasaja üksikisiku vabadustega seotud küsimusi, näiteks piirangud eraorganisatsioonidesse kuulumisel, koolipalvused, vormirõivastus, hilisel ajal liikumise ja tegutsemise piirangud, seksuaalne ahistamine, vabadus keelduda meditsiinilisest abist

2. Poliitilised õigused. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut poliitilistele õigustele, kujundama nende suhtes isiklikku seisukohta ning seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- määratlema poliitilisi õigusi, näiteks õigust valida, esitada petitsioone, koguneda, ajakirjandusvabadust
- selgitama poliitiliste vabaduste tähtsust ning eristama neid isiklikest vabadustest, näiteks mis vahe on sõnavabadusel poliitilistes diskussioonides sõnavabadusega isiklike eelistuste ja huvide väljendamisel või mis vahe on õigusel registreerida end valijana vabadusest valida elukohta
- määratlema peamisi poliitiliste vabaduste alaseid sätteid Iseseisvusdeklaratsioonis, USA põhiseaduses koos **Bill of Rights**'iga, osariikide põhiseadustes ja tsiviilõigusaktides
- selgitama järgmiste poliitiliste vabaduste tähtsust üksikisikute ja ühiskonna seisukohast:
 - sõna, trüki, kogunemis- ja petitsioonide esitamise vabadus
 - õigus hääletada ja pöörduda ametiasutuste poole
- määratlema ja andma hinnangut kaasaja poliitiliste vabaduste alastele probleemidele nagu vaenuõhutamine, aus kohtupidamine, ajakirjandusvabadus

3. Majanduslikud õigused. *Õpilased peaksid olema suutelised määratlema majanduslikke õigusi, asuma nende suhtes isiklikele seisukohtadele ning kaitsma neid seisukohti.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- määratlema peamisi majanduslikke õigusi nagu omada vara, valida elukutset, vahetada ametit, astuda ametiühingutesse, alustada oma äri
- määratlema majanduslike õiguste alaseid sätteid USA põhiseaduses, näiteks õigus õiglasele kompensatsioonile, lepingutele rajanevus, autoriõigus, patendid
- selgitama järgmiste majandusalaste õiguste tähendust üksikisikule ja ühiskonnale:
 - koguda, kasutada, üle anda ja võõrandada vara
 - valida elukutset ja vahetada ametit
 - astuda ametiühingutesse ja kutseliitusesse
 - alustada äri ja juhtida seda
 - autoriõigused ja patendid
 - astuda seaduslikesse lepingulistesse suhetesse
- määratlema ja andma hinnangut kaasaja majanduslike vabadustega seotud küsimustele nagu tööhõivele, healole, sotsiaalsetele garantiidele, tervisekaitsele, võrdsele tasule võrdse töö eest, lepingute sõlmimise vabadusele

4. Õiguste ulatuvus ja piirid. *Õpilased peaksid olema suutelised määratlema ning hindama õiguste ulatuvust ja piire, asuma neis küsimustes isiklikele seisukohtadele ning neid seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, mida tähendab “õiguste ulatuvus ja piirid”, näiteks sõnavabadus USA-s on väga laiaulatuslik ja teeb lubatavaks peaaegu kõik poliitilise eneseväljenduse vormid. Sõnavabadus võib siiski olla piiratud, näiteks kui see tõsisel moel haavab ja ohustab teisi inimesi
- selgitama asjaolu, et kõik õigused on tegelikult piiratud
- selgitama olukordi, mille puhul tavaliselt seatakse õigustele piire, näiteks:
 - vaieldamatu ja tegeliku ohu olukord
 - valitsuse huviprioriteet
 - rahvuslik julgeolek
 - valeinformatsiooni ja solvangute levitamine
 - võrdsed võimalused

- määratlema ja andma hinnangut kaasaegsetele õigustevahelistele vastuoludele näiteks ausa kohtupidamis- õigus ja vaba ajakirjanduse õigus, õigus eraelule ja väljendusvabadus
- määratlema ja andma hinnangut kaasaegsetele õiguste ning teiste sotsiaalsete väärtuste vahelistele vastuoludele, näiteks rahva õigus olla informeeritud versus rahvusliku julgeoleku nõue, õigus eraomandile versus vajadus kaitsta loodust

C. Mis on kodanike kohustused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Isiklike, poliitiliste ja majanduslike õiguste ja vabaduste teadmise kõrval on vaja tunda ka neist lahutamatu isiklike ja kodanikuohustusi. Et Ameerika konstitutsiooniline demokraatia püsiks ja liiguks oma ideaalide poole, peavad kodanikud mitte ainult teadlikud olema oma õigustest, vaid peavad neid ka vastutustundlikult kasutama.

Kodanikud peavad USA põhiseaduses sisalduvatele väärtustele ning põhimõtete alusel andma hinnangut poliitiliste juhttegelaste ning valitsusstruktuuride tegevusele, et neid usaldada. Lisaks peavad nad hindama kriitiliselt iseenda suhtumist neisse põhiväärtustesse ning õppima õigesti käituma olukordades, kus nende kohustused võivad nõuda, et nende personaalsed õigused, soovid ja huvid juhinduksid ühishuvidest.

Et otsustada oma kohustuste üle, peavad kodanikud mõistma isiklike ja ühiskondlike kohustuste vahet ning seotust.

Sisustandardid

1. Isiklikud kohustused. *Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised hindama isiklike kohustuste tähendust üksikisikule ja ühiskonnale, asuma neis küsimustes seisukohale ning seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- andma hinnangut ühiselt kantavatele kodanikukohustustele nagu:
 - seaduskuulekus
 - maksude maksmine
 - teiste inimeste õiguste austamine
 - olla informeeritud ühiskonnaelu küsimustes
 - jälgida poliitiliste liidrite ja avaliku elu tegelaste ning valitsusasutuste toiminguid ning astuda vastavaid samme, kui selles ilmneb vastukäivusi põhiseaduse põhimõtetelega

- otsustada kas ja kuidas hääletada
 - osaleda kodanikuühendustes
 - osaleda ühistegevustes
 - olla vandemeheks
 - teenida sõjaväes
- selgitama kodanikukohuse mõistet ning eristada seda isiklikest kohustustest
 - otsustama, millistes olukordades peaksid nende kui ameeriklaste isiklikud õigused ja huvid olema allutatud ühishuvidele
 - andma hinnangut sellele, mis tähtsus on üksikisiku ja ühiskonna jaoks, kui täidetakse oma kodanikukohust
 - määratlema ja andma hinnangut kaasaegsetele küsimustele, mis puudutavad kodanikukohuse täitmist, näiteks vähene osavõtt hääletamisest, kõrvalehoidmine vandemehe kohuse täitmisest, informeerimatus ühiskonnaelu küsimustes

D. Millised tavad ja omadused on Ameerika konstitutsioonilise demokraatia säilitamise ja edendamise seisukohast tähtsad?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika konstitutsioonilise demokraatia eeldab, et igaüks osaleks vastutustundlikult ühiskonna elus. Teatud isiksuslikud tõekspidamised ja omadused nagu moraalne vastutus, enesedistsipliin ja teise inimese inimväärikuse austamine on ühiskonna heaolu seisukohast elementaarsed.

Demokraatia ei saa toimida ilma et ühiskonnaliikmed osaleksid avalikus elus sel määral nagu seda oodatakse. Niisugused omadused ja väärtused nagu kultuursus, seaduskuulekus, suutlikkus ühiskondlikult mõelda, mõõdukus, suutlikkus läbi rääkida ja kompromisse leida on lahutamatud Ameerika konstitutsioonilise demokraatia elujõust.

Niisugused seosed era- ja ühiskondliku iseloomu vahel soodustavad samuti ühiskonnaliikmetel avalikus elus efektiivselt oma rolli täita.

Sisustandardid

1. Omadused, mis tõstavad ühiskonnaliikmete efektiivsust ja aitavad kaasa Ameerika konstitutsioonilise demokraatia edukale toimimisele. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut teatud tavade ja omaduste tähtsusele iseenda ja Ameerika konstitutsioonilise demokraatia jaoks, asuma neis küsimustes isiklikele seisukohtadele ning kaitsma neid seisukohti.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama järgmiste tavade ja omaduste tähtsust üksikisiku ja ühiskonna jaoks:
 - **isiklik vastutus** – moraalsete ja õiguslike liikmekohustuste täitmine ühiskonnas
 - **enesedistsipliin** – enese juhtimine – iseenda poolt kehtestatud mallide ja reeglite vabatahtlik ning järgimine välise kontrolli asemel
 - **kultuursus** – teiste inimeste kohtlemine austusega vaatamata sellele kas teineteise vaatekohtadega ollakse nõus või mitte, soov teiste seisukohti ära kuulata, hoidumine ähvardavatest, alandavatest, emotsioonide põhinevatest ja ebaloogilistest argumentidest
 - **vaprus** – võime astuda süüdistuste vastu välja kui õiglustunne seda nõuab
 - **teiste inimeste õiguste austamine** – austada igaihe seisukohtade võrdsust, olla võrdne seaduse ees, suhtuda ühetaoliselt erinevatesse ideedesse, astuda oma vaadete edasiarendamiseks ühingutesse
 - **seaduskuulekus** – soov pidada kinni seadustes, isegi juhul kui isiklikult ei olda täiesti nõus mõne seadusega; soov töötada ebakorreksete seaduste muutmiseks rahumeelsel ja seadust järgival moel
 - **ausus** – soov otsida ja väljendada tõde
 - **avatud meel** – teistsuguste seisukohtade üle arutlemise võime
 - **kriitilisus** – kalduvus esitada küsimusi seisukohtade, sh. iseenda omade, õigsuse kohta
 - **kompromissivõimelisus** – teha jõupingutusi selleks, et jõuda ühisarusaamadele nendega, kellega on erimeelsusi, juhul kui see on otstarbekas ja moraalselt õige.
 - **järjekindlus** – võime üritada korduvalt ettevõtmist väärivat
 - **Ühiskondlik mõtteviis** – tähelepanu pööramine ühiskondlikult huvi pakkuvatele asjadele
 - **osavõtlikkus** – võime tunda muret teiste inimeste käekäigu pärast, eriti vähekindlustatud ühiskonnaliikmete pärast
 - **patriotism** – Ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtustele lojaalne olemine, šovinismi ja jingoismi vastu olema

E. Kuidas saab kodanik osaleda ühiskonna elus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Konstitutsioonilise demokraatia ühiskonna heaolu sõltub isiklike õiguste ja ühishüvede säilimisest huvitatud kodanike informeeritud ja aktiivsest osalemisest ühiskonna elus. Ameeriklaste ühiskonna elus osalemise ulatus ja tähtsus hämmastas XIX sajandil Alexis de Toqueville'i. Ameeriklased on ühistes huvides osalemise ja ühistegutsemise joone säilitanud tänaseni. Osalemine valitsemises vastukaaluna laiaulatuslikule organiseeritud sotsiaalsele osalusele on viimastel aastakümnetel siiski taandunud. Võõrandumine

poliitikast on omane suurele osale rahvast. Kodanikud peavad mõistma, et nende mõistus ja energia on poliitilistel foorumitel tarvilikud ning et demokraatia nõrgeneb siis kui rahvas eemaldub poliitikast.

On kaks võimalikku moodust tegelemaks ühiskonna ees seisvate probleemidega. Üks on **sotsiaalsete aktsioonide** kasutamise tee, teine **poliitiliste aktsioonide** kasutamise tee. Näiteks: kriminaaljuhtumitega tegelemisel on oma koht naabrivalvel. Poliitilisel tasandil tähendab see kohtumisi võimukandjatega ning neilt politsei aktiivsema tegutsemise nõudmist. Näljaprobleemiga tegelemisel tähendab sotsiaalne aktsioon vabatahtlike organisatsioonide poolt supiköökkide rajamist, poliitiline aktsioon on nälgiijate toitmise valitsusprogrammi koostamine ning sellele rahalise katte leidmine.

Sotsiaalne ja poliitiline aktsioon ei välista teineteist, nad võivad kattuda. Mõnes olukorras võib üks neist olla paremini rakendatav, teinekord teine. Nii sotsiaalne kui poliitiline aktsioon on mõlemad Ameerika konstitutsioonilise demokraatia jaoks olemuslikud.

Kui kodanikud tahavad, et nende vaadetega arvestatakse, peavad nad ise olema poliitilises protsessis aktiivsed. Kuigi valimised, kampaaniad ja hääletamine on demokraatia keskmeks, peavad kodanikud mõistma, et peale esindusorganitesse valitute on igäihel ühiskonna suunamiseks osalemiseks lai võimaluste ring. Nendeks võimalusteks on osalemine poliitilistel miitingutel, kohtumised ametiisikutega, astumine erakondadesse ja nõuandvatesse rühmadesse, osalemine demonstratsioonidel.

Poliitiline juhtkond ja poliitiline karjäär on Ameerika konstitutsioonilise demokraatia jaoks eluliselt tähtsad. Kodanikud peavad mõistma nende inimeste panust, kes on ühiskonna teenistuses ning nende inimeste ees seisvaid praktilisi ja eetilisi dilemmasid.

Vastates küsimusele “Miks ma peaksin osaleme poliitikas?” peaksid kodanikud andma hinnangu eelkõige sellele, mis suhtes on omavahel isiklike ja ühiskonna eesmärkide täitumine ning nende endi osalemine ühiskonna elus.

Kui Ameerika konstitutsioonilise demokraatia ees on raskusi, peavad kodanikud mõistma, et see pole “masin, mis liiguks iseenesest”. Nad peavad mõistma vabade institutsioonide moodustamisega seotud raskusi nii oma maa näidetel kui kaasaja rahvusvahelist pärit näitel. Konstitutsiooniline demokraatia nõuab pühendunud, teadlike ja toimekate kodanike jätkuvat ja pühendunud osalemist.

Sisustandardid

1. Osalemine ühiskonna poliitilises ja sotsiaalses elus ning isiklike ja ühiskonna eesmärkide täitumine. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, mis seos on isiku osalemisel ühiskonna poliitilises ja sotsiaalses elus ning isiklike ja ühiskonna eesmärkide saavutamisel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma näiteid enda isiklikest eesmärkidest ja selgitama, kuidas nende osalemine ühiskonna sotsiaalses ja poliitilises elus aitab neid eesmärke saavutada, näiteks elamine turvalises ja korrastatud ümbruskonnas, hea hariduse omandamine, tervislikus keskkonnas elamine
- tooma näiteid ühiskonna eesmärkidest ning selgitama, kuidas nende osalemine ühiskonna sotsiaalses ja poliitilises elus aitab neid eesmärke saavutada, näiteks ümbruskonna turvalisuse parandamine, kohaliku transpordikorralduse parandamine, hariduse saamise ja puhkevõimaluste laiendamine

2. Sotsiaalse ja poliitilise osalemise vahe. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, mis vahe on sotsiaalsel ja poliitilisel osalemisel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, mis eristab poliitilist sotsiaalsest osalemisest, näiteks osalemine kampaanias eesmärgiga muuta lastehoolekannet puudutavat seadusandlust ja osalemine vabatahtlikus lastehoolekandes
- selgitama poliitilise ja sotsiaalse osalemise tähtsust ameerika konstitutsioonilise demokraatia seisukohast
- tooma näiteid sotsiaalses ja poliitilises elus osalemise võimaluste kohta oma elukohas

3. Poliitilise osalemise vormid. *Õpilased peaksid olema suutelised kirjeldama viise, kuidas ameeriklased saavad jälgida ja mõjutada poliitikute tegevust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, kuidas ameeriklased saavad kasutada järgmisi föderaal-, osariigi ja kohaliku tasandi poliitika jälgimise ja mõjutamise viise
 - hääletamine
 - informeeritud olemine ühiskondlikes küsimustes
 - diskuteerimine poliitika üle
 - kohtumine ametiisikutega
 - liitumine erakondade, huvigruppide ja teiste organisatsioonidega, millised mõjutavad poliitikat
 - osavõtt miitingutest
 - osavõtt kampaaniatest
 - petitsioonidele alla kirjutamine
 - rahakogumine poliitilistel eesmärkidel

- tooma ajaloolisi ja kaasajast pärit näiteid rahvaliidumistest, mis on edendanud isiklike õigusi ja ühishuve, näiteks orjapidamise keelustamine, hääleõiguse laiendamine, ametiühingu- ja kodanikuõiguste liikumine
- selgitama, mida tähendab kodanikuallumatus ja mille poolest see erineb teistest protestivormidest, mis võivad olla selle tagajärjed, missugustel puhkudel võib see olla õigustatud
- selgitama, miks ühiskonna-alastest ning ameerika konstitutsioonilise demokraatia alastest küsimustest teadlikuks saamine ja selle teadmise levitamine teistele on poliitilise osalemise vormiks

4. Poliitiline juhtimine ja avalik teenistus. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama poliitilise juhtimise ja avaliku teenistuse tähtsust konstitutsioonilises demokraatias.*

- selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:
- kirjeldama isiksuslike omadusi, mis on poliitilisele juhile vajalikud
- selgitama poliitilise juhtimise funktsioone ning seda, miks juhtimine on konstitutsioonilises demokraatias eluliselt vajalik
- selgitama ja hindama dilemmasid, mis võivad poliitilises juhtimises ette tulla
- määratlema poliitilise juhtimise võimalusi oma kooli, kohaliku omavalitsuse, osariigi ja föderaalatasandil
- selgitama valijate ja valitute koostöö tähtsust
- selgitama “lojaalse opositsiooni” tähtsust konstitutsioonilises demokraatias
- selgitama avaliku teenistuse tähtsust konstitutsioonilises demokraatias
- määratlema avaliku teenistuse võimalusi oma kooli, kohaliku omavalitsuse, osariigi ja föderaalatasandil
- määratlema karjääritegemise võimalusi avalikus teenistuses

5. Teadmine ja osalemine. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama, mis tähtsus on ameerika konstitutsioonilise demokraatia seisukohast kompetentsel ja vastutustundlikul osalemisel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, miks on teadlikuks saamine ühiskondlikes küsimustes ning ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtustes ja põhimõtetes ning selle teadmise edastamine teistele osalemise tähtsaks vormiks
- selgitama, kuidas teadlikkus ameerika konstitutsioonilisest demokraatiast võib anda kodanikele võime kinnitada või muuta fundamentaalseid konstitutsioonilisi väärtusi
- selgitama seisukohta, et konstitutsiooniline demokraatia vajab osavõtualdist, teadlikku ja kompetentset kodanikkonda

Standardid K-9

I. MIS ON ÜHISKONDLIK ELU, POLIITIKA JA VALITSUS?

- A. Mis on ühiskondlik elu? Mis on poliitika? Mis on valitsus? Miks on vaja valitsust ja poliitikat? Milliseid eesmärke peaks valitsus teenima?
- B. Millised on piiratud ja piiramatud võimuga valitsuse peamised tunnused?
- C. Mis on konstitutsioonide olemus ja eesmärgid?
- D. Millised on konstitutsioonilise valitsuse organiseerimise alternatiivsed võimalused?

II. MIS ON AMEERIKA POLIITILISE SÜSTEEMI ALUSMÜÜR?

- A. Milline on Ameerika ettekujutus konstitutsioonilisest valitsusest?
- B. Millised tunnused eristavad Ameerika ühiskonda?
- C. Milline on Ameerika poliitiline kultuur?
- D. Millised on Ameerika konstitutsioonilise demokraatia põhilised väärtused ja printsiibid?

III. KUIDAS KONSTITUTSIOONIGA KEHTESTATUD VALITSUS KEHASTAB AMEERIKA DEMOKRAATIA EESMÄRKE, VÄÄRTUSI JA PÕHIMÕTTEID?

- A. Kuidas on Ameerika Ühendriikide Konstitutsiooniga kehtestatud valitsuses võim ja kohustused jagatud ja piiritletud?
- B. Kuidas on föderaalvalitsus korraldatud ja millega see tegeleb?
- C. Kuidas on korraldatud osariikide ja kohalikud valitsused ja millega nad tegelevad?
- D. Milline on seaduse koht Ameerika konstitutsioonilises süsteemis?
- E. Kuidas kannab Ameerika poliitiline süsteem hoolt valiku- ja osalemisvõimaluste eest?

IV. MILLISED ON AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE SUHTED TEISTE RIIKIDEGA JA MAAILMA ASJADEGA?

- A. Kuidas on maailm poliitiliselt organiseeritud?
- B. Kuidas mõjutavad Ameerika Ühendriikide sisepoliitika ja konstitutsioonilised põhimõtted tema suhteid maailmaga?
- C. Kuidas on Ameerika Ühendriigid mõjutanud teisi riike ja kuidas on teised riigid mõjutanud Ameerika poliitikat ning ühiskonda?

V. MILLINE ON KODANIKE ROLL AMEERIKA DEMOKRAATIAS?

- A. Mis on kodakondsus?
- B. Millised on kodanike õigused?
- C. Millised on kodanike kohustused?
- D. Millised era- ja ühiskondliku iseloomuga kalduvused ja jooned on olulised Ameerika konstitutsioonilise demokraatia püsimiseks ja parendamiseks?
- E. Kuidas saavad kodanikud osa võtta ühiskondlikust elust?

I. MIS ON ÜHISKONDLIK ELU, POLIITIKA JA VALITSUS?

A. Mis on ühiskondlik elu? Mis on poliitika? Mis on valitsus? Miks on vaja valitsust ja poliitikat? Milliseid eesmärke peaks valitsus teenima?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ühiskondlik elu on kogukonna ja riigi asjadest huvitatud ning hoolivate kodanike avalik elu vastandina nende era- ja isiklike elule, mis on pühendatud era- ja isiklike huvide järgimisele.

Poliitika on protsess, mille abil inimeste rühm, kelle arvamused ja huvid võivad lahkneva, saavutavad kollektiivseid otsuseid, mida üldiselt peetakse rühma jaoks siduvaks ja mis pannakse maksma kui ühine poliitika. Poliitikaelu võimaldab inimestel saavutada eesmärke, mida nad üksikisikutena ei suuda teostada. Poliitika tekib möödapääsmatult, kui inimrühmad elavad koos, sest alati on vaja langetada üht või teist liiki kollektiivseid otsuseid.

Valitsus on ühiskonna formaalsed institutsioonid, kellel on võim langetada ja viia ellu siduvaid otsuseid sellistes küsimustes nagu ressursside jagamine, toetuste ja abirahade ning koormiste määramine, samuti konfliktide lahendamine.

Erinevad ideed ühiskondliku ja eraelu õigest vahekorra mõjutavad arusaamu valitsuse ülesannetest. Erinevatel ideedel valitsuse ülesannetest on sügavad tagajärjed nii

indiviidide kui ühiskonna heaolu jaoks. Näiteks kui keegi usub, et valitsuse tegevus peab piirduma kodaniku elu ja vara kaitsega, võib teine uskuda vajadusse kehtestada ranged piirangud valitsuse õigusele sekkuda inimeste eraellu. Teiselt poolt, kui keegi usub, et üksikisiku moraalne iseloom peab olema avalik või ühiskondlik küsimus, võib teine toetada eraisikute käitumise ja tõekspidamiste reguleerimist laia ringi seaduste ja määruste abil.

Kodanikud peavad mõistma ideede konkurentsi ühiskondliku elu, poliitika ja valitsuse küsimustes, et teha teadlikke otsuseid selle kohta, mida valitsus peab tagama ja mida mitte, kuidas üheskoos oma elu elada ning kuidas toetada võimu õiget kasutamist või võidelda poliitilise jõu kuritarvitamise vastu.

Sisustandardid

1. Ühiskondliku elu, poliitika ja valitsuse määratlemine. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama terminite tsiviilelu, poliitika ja valitsus tähendust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tegema vahet **ühiskondliku elu** - kogukonna ja riigi asjadest huvitatud ning hoolivate kodanike avaliku elu ja **eraelu** - indiviidi erahuvidele pühendatud isikliku elu vahel
- kirjeldama poliitikat kui protsessi, mille kaudu lahknevate arvamuste ja huvidega inimrühmad
 - jõuavad kollektiivsetele otsustele, mida üldiselt peetakse rühma jaoks siduvaks ja mis pannakse maksma kui ühine poliitika.
 - püüavad mõjutada otsuseid sellistes asjades nagu viisid, kuidas valitsus korraldab vahendite jagamist, toetuste ja koormiste määramist ning konfliktide lahendamist
- kirjeldama **valitsust** kui ühiskonna formaalseid institutsioone, kellel on võim langetada ja viia ellu siduvaid otsuseid sellistes küsimustes nagu ressursside jagamine, toetuste ja abirahade ning koormiste määramine, samuti konfliktide lahendamine
 - määratleda poliitilist võimu, selgitada välja selle allikad ja ülesanded ning teha vahet võimul ning jõul ilma võimuta
 - tuua näiteid formaalsetest institutsioonidest, kellel on võim kontrollida ja suunata inimeste käitumist ühiskonnas (nt kohtud, monarhiad, demokraatlikud seadusandlikud kogud jne).

2. Poliitika ja valitsuse vajalikkus. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama põhilisi argumente poliitika ja valitsuse vajalikkuse esiletoomiseks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, miks leidub poliitikat igal pool, kus inimesed kogunevad – st miks on poliitika protsess, mille abil inimeste rühm, kelle arvamused ja huvid võivad lahkned, saavutavad kollektiivseid otsuseid, mida üldiselt peetakse rühma jaoks siduvaks ja mis pannakse maksma kui ühine poliitika
- selgitama põhilisi argumente, miks on poliitika ja valitsuse vajalikud, näiteks seepärast et inimesed
 - ei suuda teostada oma potentsiaali ilma poliitikata ja valitsuseta
 - on oma olemuselt pahelised ja kõlbeliselt rikutud
 - oleksid ilma valitsuseta kaitsetud või ohustatud
 - üheskoos tegutsemine aitab saavutada eesmärke ning lahendada probleeme, mis ei ole neile jõukohased üksinda
- tooma ajaloost ja tänapäevast näiteid selle kohta, kuidas valitsuste tegevuses on ilmnenu need arusaamad

3. Poliitika ja valitsuse otstarve. *Õpilased peavad olema võimelised hindama konkureerivaid seisukohti küsimuses poliitika ja valitsuse otstarbest ning nende tähendusest üksikisiku ja ühiskonna jaoks, asuma ühele neist seisukohtadest ja kaitsma seda.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama konkureerivaid ideid poliitika ja valitsuse otstarbest, näiteks
 - kodanike moraalse iseloomu parandamine
 - ühe klassi või etnilise rühma huvide edendamine
 - usulise visiooni saavutamine
 - riigi ülistamine
 - indiviidi turvalisuse ja avaliku korra edendamine
 - majandusliku õitsengu suurendamine
 - indiviidi õiguste kaitsmine
 - üldise heaolu soodustamine
 - riigikaitse tagamine
- tooma ajaloost ja kaasajast näiteid valitsuste kohta, kes täidavad neid ülesandeid;
- selgitama, kuidas valitsuse ülesannete täitmine mõjutab suhteid üksikisiku ja valitsuse vahel ning valitsuse ja ühiskonna kui terviku vahel (näiteks ülesanne arendada usulist visiooni selle kohta, milline peaks ühiskond olema, võib valitsuselt nõuda individuaalse mõtlemise ja tegutsemise piiramist ning kogu ühiskonna allutamist teatud kontrollile).

B. Millised on piiratud võimuga ja piiramatu võimuga valitsuse iseloomulikud jooned?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Piiratud võimuga valitsus moodustab aluse üksikisiku õiguste kaitsmiseks ning üldise heaolu edendamiseks – vastandina piiramatu võimuga valitsusele, mis seab need väärtused ohtu. Piiratud võimuga valitsus on konstitutsiooniline valitsus. Piiramatu võimuga valitsuste hulka kuuluvad autoritaarsed ja totalitaarsed süsteemid.

Seaduse ülimuslikkus on piiratud võimuga valitsuse olemuslik tunnus. Seaduse ülimuslikkuse keskne tähendus seisneb selles, et ühiskonda valitsetakse üldtuntud ja tunnustatud reeglite kohaselt, mida järgivad mitte üksnes valitsetavad, vaid ka võimul olijad.

Kodanikuühiskond on vabatahtlike individuaalsete, sotsiaalsete ja majandussuhete ning organisatsioonide see valdkond, mis on küll seadusega piiratud, kuid ei moodusta osa valitsuse institutsioonidest. Kodanikuühiskond moodustab valdkonna, kus üksikisikud on vabad valitsuse põhjendamatu sekkumisest. Luues sõltumatuid jõu- ja majanduskeskusi, kujutab kodanikuühiskond endast hädavajalikku, asendamatu vahendit piiratud võimuga valitsuse alalhoidmiseks.

Poliitilised ja majandusliku vabadused ja piiratud valitus on tihedas vastastikus seoses. Piiratud valitsus kaitseb nii poliitilisi kui ka majanduslikke vabadusi, mis omakorda tagavad vahendid piiratud valitsuse säilimiseks ja kindlustamiseks.

Kodanikel, kes on teadlikud piiratud valitsuse iseloomujoontest, on olemas alus põhjendatud ettepanekute tegemiseks oma valitsuse muutmiseks ja teiste riikide valitsuste hindamiseks.

Piiratud võimuga valitsuse ja selle olemuslike komponentide mõistmine aitab kodanikel aru saada vajadusest säilitada neid tingimusi, mis väldivad seda, et valitsused ületaksid neile antud võimu.

Sisustandardid

1. Piiratud ja piiramatu võimuga valitsused. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama piiratud ja piiramatu võimuga valitsuste olemuslikke tunnuseid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama piiratud ja piiramatu võimuga valitsuste iseloomulikke tunnuseid
 - piiratud võimuga valitsused on kehtestanud oma võimule piirangud ja peavad

neist kinni, näiteks

- konstitutsioonilised valitsused - valitsused, mida iseloomustavad poliitilise võimu seaduslikud piirangud
- piiramatu võimuga valitsused on sellised, kus ei ole reguleeritud ja efektiivseid vahendeid võimu ohjeldamiseks, näiteks
 - autoritaarsed süsteemid - valitsused, kus võim on koondunud ühe isiku või väikese grupi kätte ning üksikisikud ja grupid on allutatud sellele võimule
 - totalitaarsed süsteemid - äärmusliku autoritarismi kaasaegsed vormid, kus valitsus püüab kontrollida üksikisikute elu iga aspekti ja keelab iseseisvad ühendused/ühingud
- tooma ajaloost ja kaasajast näiteid piiratud ja piiramatu võimuga valitsustest ja selgitada nende klassifikatsiooni, näiteks
 - piiratud võimuga valitsused - Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Botswana, Jaapan, Iisrael, Tšiili
 - piiramatu võimuga valitsused – natsi-Saksamaa, Jaapani impeerium, Hispaania Franko ajal, Argentiina Peroni ajal, Iraak Hussein ajal, Iraan

2. Seaduse ülimuslikkus. Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta seaduse ülimuslikkuse tähtsusest ja seaduse allikatest, otstarbest ja funktsioonidest.

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada vahet seaduse valitsemise ja “inimeste valitsemise” vahel
- selgitada miks seaduse valitsemine tähendab rohkem kui lihtsalt seaduste olemasolu
- selgitada alternatiivseid ideid seaduse allikate kohta (nt tava, “kõrgeim olevus”, suveräänsus, seadusandlus)
- määratleda erinevaid seadusi (nt jumala seadus, looduseadused, tavaõigus, parlamendi aktidel põhinev seadus, rahvusvaheline seadus)
- selgitada alternatiivseid ideid seaduse otstarbe ja funktsioonide kohta, nt
 - suhete reguleerimine inimeste vahel ning inimeste ja valitsuse vahel
 - protseduuride kehtestamine korra ja julgeoleku tagamiseks ning konfliktide lahendamiseks
 - õiguste ja kohustuste ning soodustuste, toetuste ja koormiste kindlaksmääramine
 - võimu põhilise allika määratlemine poliitilises kogukonnas
 - sotsiaalsete ja majanduslike suhete reguleerimine kodanikuühiskonnas

- selgitada, kuidas saab seaduse ülemuslikkust kasutada üksikisikute ja valitsuse ametnike tegevuse kitsendamiseks, et kaitsta igäühe õigusi ja edendada üldist heaolu.

3. Kodanikuühiskond ja valitsus. Õpilased peavad olema võimelised selgitama ja hindama väidet, et kodanikuühiskond on piiratud valitsuse eeltingimus.

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- kirjeldada kodanikuühiskonda kui vabatahtlikku inimeste sotsiaalsete ja majanduslike suhete ja organisatsioonide sfääri, näiteks perekond, sõpruskonnad, valitsusväliste organisatsioonide liikmeskonnad, ühingutes ja ettevõtetes osalemine, mis on küll seadusega piiratud, kuid ei ole valitsuse osa,
- selgitada, kuidas kodanikuühiskond annab üksikisikutele võimaluse ühineda sotsiaalsetel, kultuurilistel, religioossetel, majanduslikel ja poliitilistel eesmärkidel
- selgitada, kuidas kodanikuühiskond võimaldab inimestel individuaalselt või teistega ühinedes mõjutada valitsust muude vahenditega peale hääletamise ja valimistel osalemise
- kirjeldada religiooni ajaloolist rolli eraelu valdkonna arengus
- selgitada, tuues näiteid ajaloost ja kaasajast, kuidas kodanikuühiskonna vahendeid on kasutatud piiratud valitsuse alalhoidmiseks
- võrrelda valitsuse ja kodanikuühiskonna suhteid konstitutsioonilistes demokraatiates ja autoritaarsetes ning totalitaarsetes režiimides, tuues näiteid ajaloost ja kaasajast.

4. Piiratud võimuga valitsuse suhtumine poliitilistesse ja majanduslikesse vabadustesse. Õpilased peavad olema võimelised selgitama ja hindama konkureerivaid ideid küsimuses, mis puudutab suhteid poliitiliste ja majanduslike vabaduste vahel.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma esile põhilised poliitilised vabadused, nt usuvabadus, sõnavabadus, koosolekute vabadus ja ühinemisvabadus
- tooma esile põhilised majanduslikud vabadused, nt vabadus sõlmida lepinguid, vabadus valida ise endale töö, vabadus omada ja käsutada omandit, tegeleda ettevõtlusega

- selgitama konkureerivaid ideid poliitiliste ja majanduslike vabaduste omavaheliste suhete küsimuses, nt et poliitilised vabadused on majanduslikest vabadustest tähtsamad, et poliitilised ja majanduslikud vabadused on teineteisest lahutamatud
- selgitama, kuidas poliitilised ja majanduslikud vabadused aitavad piirata valitsuse võimu
- hindama argumenti, et piiratud valitsus on oluline poliitiliste ja majanduslike vabaduste kaitsmiseks.

C. Mis on konstitutsioonide olemus ja eesmärgid?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Mõistel “**konstitutsioon**” on alternatiivsed tähendused ja eri riikides teenivad konstitutsioonid erinevaid eesmäärke. Mõnes sisaldab konstitutsioon vaid valitsuse vormi kirjeldust. Teistes, nt Ameerika Ühendriikides ja Prantsusmaal, peetakse konstitutsiooni kõrgeimaks seaduseks, mis paneb aluse valitsusele ja piirab tema tegevust, et kaitsta üksikisiku õigusi ja edendada üldist heaolu. Piiramatul valitsusega riikides täidavad konstitutsioonid sageli halva valitsemise kattevarju otstarvet, varjates võimul olijate omavoli.

Ameerika Ühendriikides on **konstitutsiooniline valitsus** võrdsustatud piiratud võimuga valitsusega. Isegi konstitutsioonilise valitsuse puhul ei saa konstitutsioon üksinda garanteerida, et valitsusele kehtestatud piirangutest peetakse kinni või et valitsus teenib oma eesmäärke. Eksisteerivad teatud kindlad sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised tingimused, mis võimaldavad konstitutsioonilisel valitsusel edeneda/õitseda.

Konstitutsioonilise valitsuse säilitamiseks ja edendamiseks peavad kodanikud mõistma selle eksisteerimiseks vajalikke tingimusi. Peab olema üldine kokkulepe õigetest inimestevahelistest suhetest, nende konstitutsioonist ja valitsusest. Lõpuks, mitte ainult konstitutsioon ei pea reguleerima institutsioone, vaid ka inimesed peavad aitama juurutada valmisolekut käituda selle väärtustest ja põhimõtetest lähtudes.

Sisustandardid

1. “Konstitutsiooni” mõiste. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama mõiste “konstitutsioon” erinevaid käsitlusi ja tegema vahet konstitutsiooniga valitsusel ja konstitutsioonilisel valitsusel.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tegema vahet mõiste “konstitutsioon” järgmistel tähendustel

- dokument või dokumentide kogu
 - tavade, seadusandluse ja kohtuotsuste poolt aegade jooksul täiendatud kirjalik dokument
 - valitsemise vormi kirjeldus
 - kõrgem seadus, mis piirab valitsuse võimu, näiteks konstitutsiooniline (või piiratud võimuga) valitsus
- tegema vahet konstitutsiooniga valitsustel ja konstitutsioonilistel (piiratud võimuga) valitsustel
 - tooma ajaloost ja kaasajast näiteid riikide kohta, kellel on või oli konstitutsioon, mis ei piira võimu (näiteks natsi-Saksamaa, endine Nõukogude Liit ja Hiina Rahvavabariik); eristada neid riikidest, kellel on konstitutsioonilised valitsused (näiteks Saksamaa, Suurbritannia Ühendkuningriik, Jaapan, Ameerika Ühendriigid).

2. Konstitutsioonide eesmärgid ja kasutamised. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama konstitutsioonide erinevaid eesmärke.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olem suutelised:

- selgitama, kuidas konstitutsioon määrab ära valitsuse struktuuri, annab valitsusele võimu ja kehtestab inimeste ja valitsuse vahelised suhted
- selgitama, kuidas konstitutsioonid võivad piirata valituste võimu, et kaitsta üksikisiku õigusi ja edendada üldist heaolu; tuua näiteid ajaloost ja kaasajast
- selgitama, kuidas konstitutsioonid võivad kehastada poliitilise süsteemi põhiväärtusi ja printsiipe ning anda kodanikele pidepunkte valitsuse tegevuse hindamiseks
- tooma ajaloost ja kaasajast näiteid selle kohta, kuidas konstitutsioone on eiratud või kasutatud üksiku grupi, klassi, kildkonna või valitsuse enda huvides (näiteks orjapidamine, naiste kõrvalejätmine poliitikast, võistlevate poliitiliste parteide keelustamine)
- selgitama, kuidas konstitutsioon võib olla muudatuste teostamise ja sotsiaalsete küsimuste lahendamise vahendiks (näiteks Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse neljateistkümnenda paranduse kasutamine kodanikuõiguste liikumises 1950-ndatel ja 1960-ndatel aastatel; naistele valimisõiguse andnud Jaapani konstitutsiooni kehtestamine II maailmasõja järel)
- selgitama, kuidas konstitutsioonid võivad kaitsta ühiskonna põhiväärtusi ja printsiipe (näiteks keeld siduda avalikku teenistusse astumist isiku usuliste tõekspidamistega, isikliku omandi kaitsmine Ameerika Ühendriikide Põhiseaduses).

3. Tingimused, milles konstitutsiooniline valitsus edeneb. Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta, millised tingimused aitavad kaasa konstitutsioonilise valitsuse kehtestamisele ja säilimisele.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi tingimusi mis võivad soodustada konstitutsioonilist valitsust
- hindama väidet, et valitsuse formaalne moodustamine konstitutsiooni alusel ei ole iseenesest piisav vabaduse säilimiseks
- hindama põhjuseid, miks mõned riigid on olnud edukad konstitutsioonilise valitsuse kehtestamisel (näiteks Saksamaa ja Jaapan II Maailmasõja järel), samas kui teistes on see ebaõnnestunud (näiteks Nigeeria, Keenia, Argentiina Peroni ajal)
- tooma välja kõige tähtsamad kohustused, mida üksikodanikud ja valitsuses töötavad ametnikud peavad enesele võtma, et kaitsta konstitutsioonilise valitsuse säilimist ja edendamist.

D. Millised on konstitutsioonilise valitsuse korraldamise alternatiivsed võimalused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Valitsemise korraldamise viis peegeldab tema kõige põhilisemaid eesmärke. Sellel põhjusel organiseerivad konstitutsioonilised valitsused oma institutsioonid nii, et suunata poliitilise võimu teostamine eesmärkidele, milleks nad on loodud ja piirata seda nende teenimisega.

Kõige levinumad keskvalitsuse institutsioonide korraldamise vormid riigi tasandil on **jagatud võimuga süsteemid** ja **parlamentaarsete süsteemid**.

- **jagatud võimuga süsteemides** (näiteks Ameerika Ühendriikides) on võim jagatud eri valdkondade vahel. Iga valdkond kannab esmast vastutust kindlate funktsioonide eest, kuid iga valdkond jagab seda võimu ja neid funktsioone ka teistega, nagu näiteks Kongress ja Ülemkohus jagavad võimu seaduste üle riigis.
- **parlamentaarsetes süsteemides** (näiteks Suurbritannias) teostab võimu kahekojaline seadusandlik kogu, mida nimetatakse Parlamendiks. Parlament koosneb Lordide

Kojast (ülemkoda) ja Saadikute Kojast (alamkoda). Peaminister valitakse kokkuleppel Saadikute Koja enamuse ridadest. Peaminister moodustab kabineti ja juhib valitsust.

Riigi keskvalitsuse ja teiste riigisiseste üksuste vahel on mitut liiki suhteid. Selliste suhete kõige tavalisemad vormid, mis kõik on esinenud või esinevad Ameerika Ühendriikides, on **konföderatiivsed, föderaalsed ja unitaarsed süsteemid**.

Konstitutsioonilised valitsused võivad tugineda erinevatele esindamis põhimõtetele. Esindatuse aluseks võivad olla sellised faktorid nagu sugu, varandus, sotsiaalne klass, geograafia, rass või religioon. Ka valimissüsteemid varieeruvad. Mõne süsteemi puhul esindab iga valimisringkonda häälteenamusega välja selgitatud üks saadik (nn "võitja võtab kõik" põhimõtel - majoritaarne süsteem), teistes süsteemides valivad valimisringkonnad mitu esindajat proportsionaalselt saadud häältele (nn proportsionaalse esindatuse põhimõte).

Võrreldes alternatiivseid vahendeid konstitutsioonilise valitsuse korraldamiseks ning viise, mida nad pakuvad rahva esindamiseks, saavad kodanikud teadlikuks oma süsteemi eelistest ja puudustest ning sellest, kuidas seda saaks parandada. See teadmine annab ka aluse selleks, et hinnata, kas nende valitsus on kõrvale kaldumas oma konstitutsioonilisest põhimõttest ja eesmärkidest. See teadmine mitte üksnes ei aita kodanikel aru saada oma valitsusest, vaid võimaldab neil ka taibata maailmas toimuvate sündmuste tähendust, nagu parlamentaarsete valitsuste langemine, föderatsioonide lagunemine või konföderatsioonide nõrkus.

Sisustandardid

1. Jagatud võim ja parlamentaarsete süsteemid. *Õpilased peavad olema võimelised kirjeldama jagatud võimuga ja parlamentaarsete süsteemide tähtsamaid tunnuseid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama jagatud võimuga süsteemide tähtsamaid tunnuseid, näiteks Ameerika Ühendriikides ja Brasiilias
 - võim on jagatud valdkondade vahel, igal valdkonnal on esmane vastutus kindlate funktsioonide eest (näiteks seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim)
 - iga valdkond jagab osa võimu ja funktsioone ka teiste struktuuridega, näiteks
 - seadusandjad võivad seadusi vastu võtta, kuid täidesaatev võim võib neile veto panna
 - täidesaatev võim võib nimetada ametisse riigiametnikke, kuid seaduseandjad peavad need määramised heaks kiitma
 - seaduseandjad võivad seadusi vastu võtta, kuid paljudes riikides võib kohus tunnistada need konstitutsiooniga vastuolus olevateks
- kirjeldama parlamentaarsete süsteemide tähtsamaid tunnuseid, näiteks

Suurbritannias ja Iisraelis

- võimu teostab seadusandlik kogu, mida nimetatakse Parlamendiks
 - parlamendi liikmed valitakse üldvalimistel, kuid nad kaotavad oma koha iga kord, kui valitsus “kukub”(tagasi astub) ja korraldatakse uued valimised
 - valitsusele umbusaldust avaldades saab Parlament ametist tagandada peaministri ja kabineti
 - peaministri valivad poliitiline partei või parteid, kes moodustavad Parlamendis enamuse
 - peaminister ja kabineti liikmed peavad kõik olema seadusandliku kogu (Parlamendi) liikmed
- tooma ajaloost ja kaasajast näiteid parlamentaarsetest süsteemidest ja jagatud võimuga süsteemidest
 - hindama võimu jaotamise, jagamise ja piiramise erinevaid viise jagatud võimuga ja parlamentaarsetes süsteemides, arvestades selliseid kriteeriume nagu efektiivsus, võimu kuritarvitamise ärahoidmine, rahva tahte reageerimine, stabiilsus
 - hindama jagatud võimuga ja parlamentaarsete süsteemide suhtelisi eeliseid ja puudusi, lähtudes konstitutsioonilise valitsuse eesmärkidest.

2. Konföderatiivsed, föderaalset ja unitaarset süsteemid. Õpilased peavad olema võimelised selgitama konföderatiivsete, föderaalsete ja unitaarsete valitsemisüsteemide eeliseid ja puudusi.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- määratlema konföderatiivseid, föderaalset ja unitaarset valitsemisüsteeme
 - **konföderatiivne süsteem** – valitsemisüsteem, kus suveräänsed (osa)riigid delegeerivad keskvalitsusele võimu eriliste eesmärkide ja ülesannete teostamiseks, näiteks ühine kaitse välisvaenlase vastu
 - **föderaalne süsteem** – süsteem, kus keskvalitsus jagab võimu osariikide valitsustega, kuid keskvalitsus võib mõjutada vahetult üksikisikuid osariikides, näiteks võib riigi keskvalitsus nõuda üksikisikutelt tulumaksu maksmist
 - **unitaarne süsteem** – süsteem, kus kogu võim on kontsentreeritud keskvalitsuse kätte; osariigi ja kohalikud valitsused võivad kasutada ainult seda võimu, mis keskvalitsus on neile andnud
- tooma ajaloost ja kaasajast näited konföderatiivsetest, föderaalsetest ja unitaarsetest süsteemidest

- hindama võimu jaotamise, jagamise ja piiramise erinevaid viise konföderatiivsetes, föderaalsetes ja unitaarsetes süsteemides, arvestades selliseid kriteeriume nagu efektiivsus, võimu kuritarvitamise ärahoidmine, rahva taatele reageerimine, stabiilsus
- kirjeldama konföderatiivsete, föderaalsete ja unitaarsete süsteemide suhtelisi eeliseid ja puudusi, lähtudes konstitutsioonilise valitsuse eesmärkidest

3. Esindatuse olemus. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, kui hästi teenivad konstitutsioonilise valitsuse eesmärke esindatuse alternatiivsed vormid ning võtma ja kaitsma seisukohta selles küsimuses.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama põhilisi argumente esindusvalitsuse poolt ja vastu, eristades seda rahva võimu otsesest teostamisest
- selgitama üldiseid aluseid, millele esindatus on (või on olnud) rajatud, näiteks
 - geograafilised piirkonnad
 - kodakondsus
 - sotsiaalne klass või kast
 - vanus, sugu või varandus
 - religioon, rass ja etniline päritolu
- hindama valimissüsteemide erinevaid aluseid, näiteks
 - majoritaarsed (“võitja-võtab-kõik”) süsteemid
 - proportsionaalsed süsteemid
- hindama erinevaid esindatuse teooriaid, näiteks teooriat, mille kohaselt saadiku kõige esmane kohustus on edendada
 - konkreetse ringkonna valijate huve
 - ühiskonna kui terviku huve

II. MIS ON AMEERIKA POLIITILISE SÜSTEEMI ALUSMÜÜR?

A. Milline on Ameerika ettekujutus konstitutsioonilisest valitsusest?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kirjaliku konstitutsiooni kasutamine valitsuse väärtuste ja printsiipide sõnastamiseks ning tema võimu kehtestamiseks ja piiramiseks on iga riigi üks kõige silmapaistvamaid saavutusi. Ameerika valitsemissüsteem toetub oma kodanikele, kasutades neid üldiseid konstitutsioonilisi väärtusi ja põhimõtteid

Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse kujundajad soovisid, James Madisoni sõnul kehtestada, “teovõimsa” ja efektiivse valitsuse, mis oleks suuteline täitma neid ülesandeid, milleks ta loodud on. Konstitutsioon näeb ette institutsioonid, mis hõlbustavad enamuse kujunemist mitmesugustes vaidlusküsimustes, ning piirab samal ajal selle enamuse võimu, et kaitsta inimeste põhivabadusi. Põhiõiguste Deklaratsioon (Bill of Rights) võeti vastu kui täiendav vahend riigi keskvalitsuse võimu piiramiseks ning on omandanud keskse koha ameerikalikus arusaamas konstitutsioonilisest valitsusest.

Selle ulatuse mõistmine, kuivõrd on ameeriklased omaks võtnud Põhiseaduse väärtused ja põhimõtted, aitab hinnata Põhiseaduse kestvat mõju Ameerika ühiskonna iseloomu kujundamisele.

Kodanikud peavad mõistma Ameerika konstitutsioonilise valitsuse põhiideid, samuti nende olulisust ajaloos ja kaasajal, et nad veendunult omaks võtta. Samuti peavad kodanikud kasutama neid kriteeriumitena nii enda kui ka valitsusametnike käitumise hindamisel.

Sisustandardid

1. Ameeriklaste ettekujutus konstitutsioonilisest valitsusest. *Õpilased peavad olema võimelised kirjeldama Ameerika konstitutsioonilise valitsemise keskseid ideid ja nende ajalugu.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama tähtsamaid ajaloosündmusi, mis viisid piiratud võimuga valitsuse loomisele Ameerika Ühendriikides, näiteks
 - Inglismaa *Magna Carta* (1215), tavaõigus ja *Bill of Rights* (1689)

- Ameerika Ühendriikide koloniaalkogemus, Iseseisvusdeklaratsioon (1776), Articles of Confederation (1781), osariikide konstitutsioonid ja hartad, Ameerika Ühendriikide Põhiseadus (1787), *Bill of Rights* (1791)
- selgitama loomulike õiguste filosoofia kesksete ideede tähtsust Ameerika konstitutsioonilise valitsuse loomisel, näiteks kõigil inimestel on õigus elule, vabadusele, omandile ja õnnele ainuüksi seetõttu, et nad on inimolendid; et valitsuse ülimaline eesmärk on nende õiguste kaitsmine
- selgitama vabariigi valitsemise põhiideid, mis mõjutasid Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse arengut, nt esindusvalitsuse mõiste, kodanikuvooruse tähtsus või üldise heaolu silmaspidamine
- selgitama selliseid Ameerika konstitutsioonilise valitsuse keskseid ideid nagu
 - rahva suveräänsus, st et rahvas kujutab endast võimu põhiallikat, mis loob valitsusi või kõrvaldab neid võimult
 - vajadus kirjaliku konstitutsiooni järele et panna paika valitsemise korraldus ning tagada ja jaotada tema võim (näiteks keskvalitsuse erinevate organite vahel, osariigi ja keskvalitsuse vahel ning rahva ja valitsuse vahel)
 - konstitutsioon kui “kõrgem seadus”, mis seadustab “teovõimsa” ja efektiivse piiratud võimuga valitsuse
 - konstitutsioon kui enamuse valitsemise seadustamine teatud otsustamise võtmevaldkondades, mis samas piirab selle enamuse võimu, et kaitsta üksikisiku õigusi
- selgitada, kuidas Põhiseaduse erinevad sätted ja konstitutsioonilise süsteemi põhimõtted on kavandatud, et kindlustada efektiivne valitsus, mis ei ületa oma võimu piire
- selgitada, kuidas valitsusorganite ja föderaalsete süsteemi kujundus suunab ja piirab valitsuse võimu, et teenida Ameerika konstitutsioonilise demokraatia eesmärke

2. Kuidas on Ameerika konstitutsiooniline valitsus kujundanud Ameerika ühiskonna iseloomu. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, millises ulatuses on ameeriklased omaks võtnud Põhiseaduse väärtused ja põhimõtted ning püüdnud muuta oma ideaalid tegelikkuseks.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama viise, kuidas usk piiratud valitsusse on mõjutanud Ameerika ühiskonda
- selgitama viise, kuidas konstitutsioon on julgustanud ameeriklasi tegelema kaubanduse ja teistes tootlike tegevustega
- selgitama, kuidas konstitutsiooni põhilised tunnusjooned, nt föderalism ja The Bill of

Rights, on aidanud kujundada Ameerika ühiskonda

- kirjeldama, tuues näiteid ajaloost ja kaasajast, kuidas ameeriklased on püüdnud konstitutsiooni väärtused ja põhimõtted reaalsuseks muuta

B. Millised on Ameerika ühiskonda eristavad tunnused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika ühiskonda eristavad iseloomulikud tunnused on kujundanud viisi, kuidas ameeriklased tunnetavad sobivaid/õigeid suhteid üksikisikute, ühiskonna ja valitsuse vahel. Ameeriklased peavad teadma oma ühiskonda eristavaid tunnuseid, et mõista, kes nad on – tajuda oma identiteeti rahvana. See ühise identiteedi ning ühiste eesmärkide mõistmine moodustab aluse, millele tuginedes mitmepalgeline Ameerika ühiskond saab ühiselt tegutseda, et lahendada ühiseid probleeme ja käsitleda konflikte konstitutsioonilistes piirides.

Erinevalt paljudest teistest riikidest pole Ameerika Ühendriigid kunagi kogunud feodalismi, aktsepteeritud ja pärandiks saanud kastisüsteemi, samuti tunnustanud aadliseisust. Üle riigipiiride toimuva suuremahulise ning jätkuva sisserände olemasolu ning rohke ja laialt levinud eraomand on soodustanud demokraatliku eluviisi arengut. Tähelepanuväärivad erandid, mis on pidurdanud sotsiaalse võrdsuse saavutamist, on orjuse ajalugu, Ameerika põlisasukate kohtlemine ning mitmete rühmade diskrimineerimine.

Ameerika eluviisi teine silmapaistev iseloomujoon on tegutsemine vabatahtlikena. Vabatahtlike traditsioon tekkis Ameerikas kolonistide vastastikusest sõltuvusest varasel asustamisperioodil, seda soodustas piirialade mõju ning ergutasid ameeriklaste usulised tõekspidamised. Kalduvus vabatahtlikule tegutsemisele on jätkunud tänase päevani ning tõstatanud kodanike seas hulgaliselt küsimusi. Kas see on ühiskonnale kasulik, kui vabatahtlikud ühendused täidavad selliseid funktsioone nagu hariduse ja sotsiaalhoolekande korraldamine? Või oleks parem, kui sellega tegeleks valitsus? Või peaks siin olema oma roll mõlemal? Kas see, kui kalduvus vabatahtlikkusele väheneks, kahjustaks Ameerika ühiskonda või mõjuks hoopis positiivselt?

Ameeriklased moodustavad arvukalt ühendusi ja väga paljud liituvad nendega. Laialdane ring usulisi, teenuseid osutavaid ja kodanikurühmitusi moodustavad osa rikkalikust ühenduste võrgustikust, mis iseloomustab Ameerika ühiskonda. Selliste rühmituste, samuti nagu huvirühmade, ametiühingute ning kutseorganisatsioonide mõjukas roll kujutab endast tähtsat tegurit Ameerika poliitikaelu mõistmisel.

Konstitutsiooniline süsteem hõlmab erinevuse paljude vormide – etnilise, rassilise või klassikuuluvuse, usutunnistuse, keele, soo või rahvusliku päritolu – tunnustamist

Ameerika ühiskonnas. See aga kujutab endast eeltingimust, et langetada otsuseid selle kohta, milliseid hüvesid mitmekesisus pakub ning milliseid väljakutseid esitab.

Sisustandardid

1. Ameerika ühiskonda teistest eristavad tunnusjooned. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, kuidas järgmised tunnusjooned eristavad Ameerika ühiskonda enamikest teistest ühiskondadest.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama tähtsaid tegureid, mis on aidanud kujundada Ameerika ühiskonda, nt
 - aadelkonna ja päriliku kastisüsteemi puudumine
 - usuvabadus
 - orjanduslik ajalugu
 - juudi-kristlik eetika
 - suhteline geograafiline eraldatus
 - maa küllus ja levinud eraomand
 - sotsiaalne, majanduslik ja geograafiline mobiilsus
 - piirialade mõju
 - laiaulatuslik sisseränne
 - rahvastiku mitmekultuurilisus
 - individualism
 - töö eetika
 - turumajandus
 - suhteline sotsiaalne võrdsus
 - üldine riiklik haridus
- võrdlema Ameerika ühiskonda eristavaid tunnusjooni teiste maade iseloomulike tunnustega.

2. Vabatahtlikkuse osa Ameerika elus. *Õpilased peavad olema võimelised hindama vabatahtlikkuse tähtsust Ameerika ühiskonnas, võtma ja kaitsma selles küsimuses seisukohta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama faktoreid, mis on kallutanud ameeriklasi vabatahtlikkuse poole (näiteks koloniaaltingimused, puritaanlik eetika, piirialade traditsioonid, usulised tõekspidamised)
- kirjeldama vabatahtlike ühenduste osa selliste funktsioonide täitmisel, mis on tavaliselt ühendatud valitsusega (näiteks sotsiaalhoolekande ja hariduse korraldamine); tuua näiteid ajaloost ja kaasajast

- kirjeldama vabatahtlikkuse ulatust Ameerika ühiskonnas võrreldes teiste riikidega
- selgitama, milline vahetõrge on vabatahtlikkusel ja Ameerika ideedega piiratud võimuga valitsusest
- hindama argumente selle kohta, millised kohustused kuuluvad õigustatult üksikisikutele, gruppidele ja erasektorile või valitsusele ning kuidas tuleks neid kohustusi jagada erasektori ja valitsuse vahel.

3. Organiseeritud gruppide osa poliitilises elus. *Õpilased peavad olema võimelised hindama organiseeritud gruppide osas Ameerika sotsiaalses ja poliitilises elus, võtma ja kaitsma selles küsimuses seisukohta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma näiteid organiseeritud gruppidest ja arutleda nende ajaloolise ja kaasaegse rolli üle kohaliku, osariigi ja riigi tasandi poliitikas (näiteks liidud, kutseorganisatsioonid; usulised, heategevuslikud, teenuseid pakkuvad ja kodanike ühendused)
- kirjeldama ja hinnata organiseeritud gruppide rolli tavaliselt valitsuse pädeusse kuuluvate ülesannete täitmisel (näiteks sotsiaalhoolekande ja hariduse korraldamine).

4. Mitmekesisus Ameerika ühiskonnas. *Õpilased peavad olema võimelised hindama Ameerika elu mitmekesisusega seonduvaid teemasid, võtma ja kaitsma seisukohta nendes küsimustes.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma esile Ameerika ühiskonna mitmekesisuse vorme (näiteks rassiline, usuline, etniline, sotsiaalmajanduslik, regionaalne, keeleline)
- selgitama Ameerika ühiskonna rassilise, usulise, sotsiaalmajandusliku, regionaalse, etnilise ja keelelise mitmekesisuse mõju Ameerika poliitikale nii ajaloo kui ka kaasajal
- selgitama alternatiivseid ideid mitmekesisuse rollist ja väärtusest Ameerika elus nii ajaloo kui kaasajal
- kirjeldama mitmekesisusest tulenevaid konflikte ja vahendeid, millega mõned neist on lahendatud, samuti selgitada, miks mõned konfliktid on jäänud lahendamata
- selgitama, miks on mitmekesisusega seotud konfliktide lahendamisel tähtis jääda kindlaks konstitutsioonilistele väärtustele ja põhimõtetele.

C. Milline on Ameerika poliitiline kultuur?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Erinevalt enamikust teistest rahvastest on Ameerika kodaniku identiteet määratletud pigem ühiste jagatud poliitiliste väärtuste ja põhimõtetega, mitte aga etnilise, rassilise, usulise või klassikuuluvusega, keele, soo või rahvusliku päritoluga. Need ühised väärtused ja põhimõtted on aidanud süvendada ameeriklaste ühtekuuluvustunnet igapäevaelus ning võimaldanud kriisiolukordades leida ühist pinnast nendega, kes on teistsugused.

Kuigi mõnikord on poliitilised konfliktid purskunud vägivaldaks (näiteks töövaidlused, rassirahutused ja sõjaväeteenistusse mobiliseerimine Vietnami sõja aastatel), peaksid Ameerika kodanikud mõistma, et tavaliselt on poliitilised konfliktid Ameerika Ühendriikides olnud ühiskonda vähem lõhestavad ja vägivaldsed kui paljudes teistes riikides. Osaliselt on see nii seetõttu, et Ameerika poliitilised konfliktid, välja arvatud Kodusõda ainsa suure erandina, on puhkenud konstitutsioonilistes raamides, mis võimaldavad protesteerida poliitika vastu ning soodustavad erimeelsuste rahulikku lahendamist.

Et mõista oma riiki, peavad kodanikud hindama selle poliitilise kultuuri olemust ja tähtsust, mis paneb aluse süsteemi stabiilsusele ja tema võimele rahuldada inimeste nõudmisi rahulikul teel teostatavate muudatuste kaudu.

Sisustandardid

1. Ameeriklaste rahvuslik identiteet ja poliitiline kultuur. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama ühiste jagatud poliitiliste tõekspidamiste ja ühiskondlike kodanikuväärtuste tähtsust konstitutsioonilise demokraatia säilitamisel Ameerika ühiskonna järjest kasvava mitmekesisuse tingimustes.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitada, et ühised jagatud poliitilised tõekspidamised ja kodanikuväärtused määratlevad Ameerika kodanikke enam kui etniline, rassiline, usuline või klassikuuluvus, keel, sugu või rahvuslik päritolu
- selgitada Ameerika poliitilise kultuuri ühiseid jagatud ideid ja väärtusi, mis on fikseeritud
 - põhidokumentides, näiteks Iseseisvusdeklaratsioonis, Ameerika Ühendriikide Konstitutsioonis ja *Bill of Rights*
 - teistes allikates, näiteks föderalistlikes ja anti-föderalistlikes kirjutistes, *the*

Declaration of Sentiments of the Seneca Falls Convention of 1848, Abraham Lincolni "Gettysburgi Pöördumine", Woodrow Wilsoni "Nelisteist punkti", Franklin Roosevelti "Neli vabadust", Martin Luther Kingi "Kiri Birminghami vanglast" ning paljud Ameerika Ühendriikide Ülemkohtu pöördelised otsused

- kirjeldada Ameerika poliitilise kultuuri üldisi tõekspidamisi, näiteks usk võrdsetesse võimalustesse, võimu umbusaldamine, kõrged ootused seoses valitud ametnike ja valitsuse tegevusega, vajadus tunnistada ühiskonnas ilmnevaid puudusi või vajakajäämisi, samuti veendumus, et nii individuaalselt kui ka kollektiivsete jõupingutuste abil suudavad nad leevendada sotsiaalseid, majanduslikke või poliitilisi probleeme

2. Ameerika poliitilise konflikti iseloom. *Õpilased peavad olema võimelised kirjeldama Ameerika poliitilise konflikti iseloomu ja selgitama tegureid, mis tavaliselt aitavad seda ära hoida ja vähendada selle intensiivsust.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada poliitilisi konflikte nii Ameerika Ühendriikide ajaloost kui kaasajast, näiteks konflikte, mis on tingitud
 - geograafilistest ja piirkondlikest huvidest
 - orjandusest ja sunnitööst
 - rahvuslikust päritolust
 - eesõiguste laiendamisest
 - kodanikuõiguste laiendamisest kõigile ameeriklastele
 - usu rollist Ameerika ühiskondlikus elus
 - organiseeritud tööjõu õigustest
 - valitsuse osast äritegevuse reguleerimisel
 - sõdades osalemisest
- selgitada mõningaid põhjuseid, miks Ameerika Ühendriikides on poliitilised konfliktid (välja arvatud sellised märkimisväärsed erandid nagu Kodusõda, XIX sajandi töölisrahutused, 1950-ndate ja 1960-ndate kodanikuõiguste meelevaldused ning vastuseis Vietnami sõjale) üldiselt lõhestanud ühiskonda vähem kui teistes riikides. Need hõlmavad
 - üldist austust konstitutsiooni ja selle põhimõtete vastu
 - paljude võimaluste olemasolu valitsuse mõjutamiseks ja selle tegevuses osalemiseks
 - lojaalse opositsiooni kontseptsioon
 - valmisolek võimu loovutamiseks pärast nõ mahahääletamist valimistel
 - enamuse valitsemise aktsepteerimine, mida pehmendab vähemuse õiguste austamine
 - toetumine õigussüsteemile konfliktide lahendamisel

- maa kättesaadavus ja looduslike ressursside küllus
 - suhteliselt kõrge elatusstandard
 - võimalused parandada oma majanduslikke tingimusi
 - võimalused saada tasuta riiklik haridus
 - ühtekuuluvustunne mitmekesisuse raames
- kirjeldada viise, kuidas üldine riiklik haridus ja klassipiire ületava rahvakultuuri olemasolu on püüdnud vähendada poliitiliste konfliktide teravust, luues ühise pinnase erinevatele gruppidele.

D. Millised on Ameerika konstitutsioonilise demokraatia põhilised väärtused ja printsiibid?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameeriklaste poolt hoitud konstitutsioonilised väärtused ja põhimõtted panevad aluse nende suhtumisele poliitilise elu õigetes eesmärkidesse ja vahenditesse. Need on kujundanud Ameerika poliitilised institutsioonid ja poliitilise praktika.

Ameerika konstitutsioonilise demokraatia arengut on lisaks kogemusele mõjutanud rida intellektuaalseid traditsioone. Nende hulgas on kõige tähtsamad olnud **klassikalise liberalismi** ideed rõhuasetusega üksikisiku õigustele ja **klassikalisele vabariigi pooldamisele**.

Liberalismiga seotud ideed on domineerinud pea kogu Ameerika Ühendriikide ajaloo vältel. Need ideed kerkisid esile XVII sajandil ja arenesid edasi XVIII sajandi valgustusajal. Seisukoht, et teatud võõrandamatuid õigusi omav üksikisik on ühiskonna põhiline üksus, on klassikalise liberaalse mõttelaadi põhialus. Klassikaline liberalism hõlmab ideid, mille kohaselt inimesed on loonud valitsused, et kaitsta oma võõrandamatut õigust elule, vabadusele ja omandile ning mis tulevad valitsuse võimu valitsetavate nõusolekust sellele alluda. Iseseisvusdeklaratsioon on klassikalise liberalismi kesksete ideede kokkusurutud avaldus.

Klassikalise vabariikluse kaks keskset ideed on **kodanikuvoorused** ja **üldine heaolu**. **Kodanikuvoorus** nõuab üksikisikult oma isiklike huvide allutamist kogukonna kui terviku huvidele - üldisele heaolule. Vabariiklus peab üldise heaolu – pigem rahva kui terviku, mitte niivõrd üksikisiku või ühiskonna kindla sotsiaalse kihi heaolu – edendamist valitsuse põhiülesandeks. See on kajastatud Põhiseaduse Preambulas (sissejuhatavas osas) ja konstitutsiooni enda tekstis. Klassikaline vabariiklus, nagu demokraatiagi, sisaldab endas rahva valitsemise ideed, mida teostatakse otse või kaudselt, st läbi esindajate.

Ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtused ja põhimõtted on mõnikord

konfliktis ja nende tõelist tähendust ning rakendamist vaidlustatakse sageli. Näiteks, kuigi ameeriklased peavad võrdsuse ideed väga väärtuslikuks, ei pruugi nad nõustuda selle suurema tähtsuse omistamisega võrreldes teiste väärtustega – näiteks võrreldes vabadusega. Ja nad võivad mitte nõustuda spetsiifilises situatsioonis kasutatava võrdsuse tähendusega. Et konstruktiivselt osaleda riiklikes debattides, mis puudutavad fundamentaalseid väärtusi ja põhimõtteid, peavad kodanikud neist piisavalt aru saama. Alati on eksisteerinud teatud lahknevus igapäevase tegelikkuse ja Ameerika konstitutsioonilise demokraatia ideede vahel. Ameerika Ühendriikide ajalugu märgistavad jätkuvad püüdlused kitsendada lõhet nende ideede ja reaalsuse vahel. Sellel põhjusel on ameeriklased ühinenud poliitisteks liikumisteks et teha lõpp orjapidamisele, laiendada valimisõigust, kaotada segregatsioon ning luua võimaluste võrdsus kõigile üksikisikutele. Kodanikud peavad teadma seda, kuidas ameeriklased on ajaloos ja kaasajal ühendatud jõududega püüelnud selle saavutamise poole.

Seega peavad kodanikud mõistma, et Ameerika ühiskond on alati “lõpetamata” ning et iga põlvkond peab otsima teid, et kitsendada lahknevust ideede ja reaalsuse vahel.

Sisu standardid

1. Liberalism ja Ameerika konstitutsiooniline demokraatia. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama terminite “liberaalne” ja “demokraatia” tähendust väljendis “liberaalne demokraatia”.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada, et termin “liberaalne” on tuletatud sõnast “vabadus” ja viitab sellisele valitsemisvormile, mille puhul üksikisiku õigused ja vabadused on kaitstud
 - selgitada, et termini “liberaalne” ajaloolised juured on XVII sajandil tekkinud ja XVIII sajandi valgustusajal edasi arenenud liberalismi ideedes
 - selgitada liberalismi ja protestantliku reformatsiooni ning turumajanduse ja vaba ettevõtluse vahekorda
- selgitada, et liberalismi keskne idee on veendumus, et üksikisikule kuuluvad õigused, mis eksisteerivad valitsusest sõltumatult, mida valitsus peaks kaitsma ning mis peaksid olema kaitstud valitsuse vastu
 - selgitada erinevust termini “liberaalne” kasutamisel, kui see viitab ameerika valitsemisvormile ning terminite “liberaalne” ja “konservatiivne” kasutamisel, kui need osutavad kohale Ameerika poliitilises spektris
- selgitada, et mõiste “demokraatia” on tuletatud kreekakeelsest sõnast “rahva valitsemine”

- selgitada, et demokraatia põhisisu on see, et rahvas on valitsuse võimu allikas ja samuti selgitada seda, kuidas see idee on seotud vabade valimistega ja laialdase osalemisega
- selgitada erinevust termini “demokraatlik” kasutamisel, kui viidatakse ameerika valitsemisvormile või Ameerika Ühendriikide Demokraatlikule Parteile
- selgitada, kuidas liberalismi ja demokraatia põhieeldused on ühendatud Iseseisvusdeklaratsioonis, kus nad on sõnastatud “endastmõistetavate” tõdedena, näiteks
 - kõik inimesed on loodud võrdsetena
 - neile on kaasa antud kindlad võõrandamatud õigused
 - valitsused on kunstlikud - nad on ellu kutsutud inimeste poolt
 - inimestel on õigus luua valitsus, et kaitsta oma õigusi
 - valitsused on asutatud piiratud eesmärkidel – üksikisiku õigusi kaitsmiseks
 - võim on tuletatud valitsetavate nõusolekust
 - rahval on õigus tagandada valitsus, kes ei suuda saavutada oma eesmärke

2. Vabariiklus ja Ameerika konstitutsiooniline demokraatia. *Õpilased peavad olema võimelised selgitama, kuidas ja miks kajastuvad klassikalise vabariikluse ideed Ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtustes ja põhimõtetes.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- defineerida “vabariiki” kui riiki, kus kodanikkonda tervikuna peetakse suveräänseks, kuid mida valitsevad pigem valitud esindajad kui vahetult kogu rahvas (nagu see toimub otseses demokraatias)
- selgitada vabariikluse tähtsamaid ideid, näiteks
 - vabariigi valitsus püüdleb pigem riikliku või üldise heaolu, mitte aga kindla grupi või ühiskonnaklassi heaolu, poole
 - “kodanikuvoorused” on kodanikele olemuslikud; kodanikuvoorus tähendab seda, et kodanikud seavad riigi või üldise heaolu kõrgemale oma isiklikest huvidest
- selgitada, kuidas klassikalise vabariikluse ideed on kajastatud Ameerika Ühendriikide Põhiseaduses, näiteks Preambulas, IV paragrahvi lõikes 4, mis garanteerib osariikidele vabariikliku valitsemisvormi, Kongressi esindajate valimist reguleerivates sätetes (I paragrahvi lõikes 2) ning Põhiseaduse seitsmeteistkümnendas paranduses

- selgitada erinevust mõiste “vabariiklik” kasutamisel, kuid viidatakse ameerika valitsemisvormile ja Ameerika Ühendriikide Vabariiklikule parteile
- selgitada, miks klassikaline vabariiklus ja liberalism on potentsiaalses konfliktis, samuti nagu valitsuse peamine ülesanne - riikliku või üldise heaolu edendamine – vastandub üksikisiku õiguste kaitsmisele
- hinnata kodanikuvooruse tähtsust Ameerika demokraatiale tänapäeval, võtta ja kaitsta seisukohta selles küsimuses

3. Põhiväärtused ja põhimõisted. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, milles seisnevad Ameerika poliitikaelu põhiväärtused ning printsiibid ning kui tähtsad need on konstitutsioonilise demokraatia säilitamise seisukohast, võtma ja kaitsma seisukohta nendes küsimustes.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada järgmisi väärtusi, mida laialdaselt peetakse fundamentaalseteks Ameerika ühiskonna elu jaoks
 - üksikisiku õigused (näiteks õigus elule, vabadusele, omandile ja õnnele)
 - riiklik või üldine heaolu
 - omavalitsus
 - õiglus
 - võrdsus
 - mitmekesisus
 - avatus ja järelepärimisõigus
 - tõde
 - patriotism
- selgitada Ameerika konstitutsioonilise demokraatia seisukohast fundamentaalseks peetud põhimõtteid
 - rahva suveräänsus – kontseptsioon, mille kohaselt kõrgeim poliitiline võim kuulub rahvale, kes loob ning võib vahetada või tagasi kutsuda valitsusi
 - konstitutsiooniline valitsus, kaasa arvatud
 - seaduse ülimuslikkus
 - esindusorganid
 - lahutatud ja jagatud võim
 - kontroll ja tasakaal
 - üksikisiku õigused

- kiriku lahutamine riigist
 - föderalism
 - tsiviilkontroll sõjaväe üle
- määratleda põhidokumentides, olulistest poliitilistes kõnedes ja kirjutistes väljendatud põhiväärtusi ja põhimõtteid, samuti üksikisikute ning gruppide tegusid, mis nimetatud põhiväärtusi ja põhimõtteid kehastavad
 - selgitada, kuidas valitsusorganid peegeldavad selliseid põhiväärtusi ja põhimõtteid nagu õiglus, võrdsus, üldine heaolu, rahva suveräänsus, kontroll ja tasakaal
 - selgitada teatud väärtuste ja põhimõtete vastastikust sõltuvust, näiteks seoseid üksikisiku vabaduse ja mitmekesisuse vahel
 - selgitada põhiväärtuste ja põhimõtete tähtsust üksikisiku ja ühiskonna jaoks.

4. Väärtuste ja põhimõtete vahelised konfliktid Ameerika poliitilises ja sotsiaalses elus. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta küsimustes, kus põhiväärtused ja põhimõtted võivad olla omavahel konfliktis.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- kirjeldada ajaloost ja kaasajast tuntud vaidlusküsimusi, mille puhul põhiväärtused on omavahel konfliktis ja selgitada, kuidas neid konflikte on võimalik lahendada
 - vabadus ja võrdsus
 - vabadus ja võim
 - üksikisiku õigused ja üldine heaolu
- selgitada, miks inimesed võivad abstraktselt kiita heaks teatud põhimõtted ja väärtused, kuid ei nõustu, kui neid kohaldatakse nende konkreetsete küsimuste puhul, näiteks õigus elule ja surmanuhtlus.

5. Lahknevused ideaalide ja reaalsuse vahel Ameerika poliitilises ja sotsiaalses elus. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta Ameerika ideaalide ja tegelikkuse küsimustes.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada ameeriklaste jaoks põhjapanevate ideaalide tähtsust poliitilises elus ning nende ideaalide rõhutamist, kui võrreldakse tegelikku praktikat nendega

- selgitada, kasutades näiteid ajaloost ja kaasajast, lahknevusi Ameerika ideaalide ning sotsiaalse ja poliitilise elu tegelikkuse vahel (näiteks võrdsete võimaluste ideaal ja ebaõiglase diskrimineerimise reaalsus)
- kirjeldada ajaloos ja kaasajal ettetulevaid püüdlusi vähendada lahknevusi Ameerika avaliku elu ideede ja tegelikkuse vahel (näiteks abolitsionistid; valimisõigus, ametiühinguliikumine, kodanikuõiguste liikumised; valitsuse programmid, nt Head Start; kodanikuõiguste seadustamine ja maksmapanek)
- selgitada teid, mille abil võib kahandada lahknevused Ameerika konstitutsioonilise demokraatia tegelikkuse ja ideaalide vahel, kasutades
 - individuaalset tegutsemist
 - sotsiaalset tegutsemist
 - poliitilist tegutsemist

III. KUIDAS KONSTITUTSIOONIGA KEHTESTATUD VALITSUS KEHASTAB AMEERIKA DEMOKRAATIA EESMÄRKE, VÄÄRTUSI JA PÕHIMÕTTEID?

A. Kuidas on Ameerika Ühendriikide Konstitutsiooniga kehtestatud valitsuses võim ja vastutus jaotatud, jagatud ja piiritletud?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Konstitutsiooniga kehtestatud valitsemissüsteemi tulemuseks on võimu kompleksne hajutamine. Tulemusena elab iga ameeriklane riigi, osariigi ja kohaliku valitsuse võimu all, kõigi nende võim ja kohustused on lahutatud ja jagatud erinevate valdkondade ja institutsioonide vahel.

Kõik need valitsused – riigi, osariigi ja kohalikud - mõjutavad kõigi ameeriklaste igapäevaelu. See valitsemise paljude tasandite ja valdkondade keerukas süsteem on raskestimõistetav ja osutub mõnikord vähetõhusaks. See võib kaasa tuua viivitamise tegutsemisel või tegutsemisest hoidumise, mis võib olla nii soovitatav kui ka mittesoovitatav. Ometi kavandasid konstitutsiooni koostajad sellise süsteemi kui tähtsaima vahendi valitsuse võimu piiramiseks. Samuti annab see kodanikele arvukalt võimalusi ise osaleda enda valitsemises. See kajastab rahva suveräänsuse printsiipi, võimaldab kodanikel nõuda oma valitsuselt aru ning aitab tagada inimeste õiguste kaitset.

Kodanikud, kes mõistavad sellise hajutatud võimu süsteemi põhjuseid ja ülesehitust, on

võimelised seda efektiivselt hindama, jälgima ja mõjutama.

Sisustandardid

1. Valitsuse võimu jagamine ja selle kuritarvitamise vältimine. *Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased olema võimelised selgitama, kuidas Ameerika Ühendriikide Põhiseadus annab võimu riigi ja osariigi valitsusele, kuidas ta jagab võimu nende vahel ning kuidas ta püüab ära hoida võimu kuritarvitamist.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada, kuidas konstitutsiooni üldine ülesehitus ja erilised omadused peavad
 - koondama võimu erinevatele tasanditele, et võimaldada valitsusel olla vastutav ja efektiivne, näiteks Kongressile antud võim Põhiseaduse I artikli lõikes 8
 - hajutama võimu valitsuse erinevate tasandite vahel, et vähendada võimalusi selle väärarvitamiseks, kaitsta üksikisiku õigusi ja edendada üldist heaolu
 - tasakaalustama ja kontrollima võimu, et hoida ära selle kuritarvitamisi (näiteks lahutatud organid/institutsioonid jagatud võimuga, vetot ja presidendi kohtulikule vastutusele võtmist reguleerivad sätted, föderalism, kohtu apellatsioon, kiriku lahutamine riigist, sõjaväe allutamine tsiviilkontrollile, *the Bill of Rights*)

2. Ameerika föderaalne süsteem. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta küsimustes, mis puudutavad võimu jagamist ja vastutust föderaalsete süsteemi sees.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada, miks Põhiseaduse koostajad võtsid kasutusele föderaalsete süsteemi, milles võim ja vastutus on jaotatud ja jagatud kindlaid üleriigilist vastutust kandva föderaalvalitsuse ning osariigi ja kohalikul tasandil kohustusi omavate osariikide valitsuste vahel
- selgitada, kuidas kavandati Põhiseaduse üldine ülesehitus ja iseärasused tunnusjooned, et piirata nii riigi kui ka osariikide valitsuste võimu, näiteks ei saa osariigid keelata osariikidevahelist kaubandust
- selgitada, kuidas föderaalne süsteem annab kodanikele arvukalt osalemisvõimalusi, hajutades võimu
 - riigi, osariigi ja kohalike valitsuste vahel
 - föderaalvalitsuse, osariikide ja kohalike valitsuste valdkondade ja

institutsioonide vahel

- selgitada, kuidas föderaalne süsteem annab kodanikele arvukalt võimalusi nõuda oma valitsuselt aru
- selgitada viise, kuidas föderalism kavandati kaitsma üksikisiku õigust elule, vabadusele ja omandile ning kuidas see on aeg-ajalt võimaldanud osariikidele eitada teatud gruppide õigusi, näiteks osariikide õigused ja orjapidamine, hääleõiguse andmine naistele ja vähemustele
- kirjeldada ajaloolisi konflikte föderaalvalitsuse ja osariikide valitsuste rolliga seonduvates küsimustes ning Põhiseaduse kümnenenda paranduse tähtsust
- hinnata föderaalvalitsuse ja osariikide valitsuste rolle tänapäeva föderaalsüsteemis.

B. Kuidas on föderaalvalitsus korraldatud ja millega see tegeleb?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Föderaalvalitsusel on märkimisväärne mõju ameeriklaste igapäevaelule, nende kogukondadele, rahvuse kui terviku heaolule. Föderaalvalitsuse tegevus mõjutab ameeriklaste julgeolekut, elustandardit, samuti makse, mida neil tuleb maksta.

Et mõista föderaalvalitsuse mõju inimeste igapäevaelule ja kogukondadele, peavad kodanikud aru saama, kuidas valitsuse tegevus on korraldatud. Selleks, et arutada kaaskodanikega poliitikaküsimusi ning mõjutada valitsuse tegevust, millest sõltub nende endi elu, peavad kodanikud olema tuttavad kohustuste ja ülesannete jaotusega valitsuse erinevate valdkondade ning organite vahel, samuti teadma seda, kus ja kuidas langetatakse otsuseid.

Sisustandardid

1. Föderaalvalitsuse institutsioonid. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta küsimustes, mis käsitlevad föderaalvalitsuse institutsioonide eesmärke, korraldust ja funktsioone.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- kirjeldada föderaalvalitsuse kõigi kolme haru eesmärke, korraldust ja funktsioone
 - seadusandlik võim, st Kongress, mis koosneb Esindajatekojast ja Senatist (sh komisjonid, vajalik personal ja kõige tuntumad nende tegevust toetavad organid, nt Kongressi Raamatukogu)
 - täidesaatev võim, sh selle kõige tuntumad organid, nt Riigidepartemang

(välisministeerium), kaitseministeerium, justiitsministeerium, tervishoiuministeerium, haridusministeerium

- kohtuvõim, sh Ameerika Ühendriikide Ülemkohus ning föderaalne kohtusüsteem
 - sõltumatud regulatsiooniorganid, sh Föderaalreservi (Keskpanga) Nõukogu jt.
- hinnata seda, kui võrd iga riigivõimu haru väljendab rahva suveräänsust, näiteks annab Kongress seadusi rahva huvides, president esindab kogu rahvast, Ülemkohus tegutseb Põhiseadust tõlgendades rahva kui terviku huvides
 - selgitada, miks Põhiseaduse teatud sätete tagajärjeks on pinged võimu kolme haru vahel, näiteks raha võim, presidendi kohtulikule vastutusele võtmise võim, nõuanne ja nõusolek, veto võim, kohtu apellatsioon
 - selgitada, kuidas ja miks on arvamused föderaalvalitsuse eesmärkidest ja funktsioonidest aja jooksul muutunud
 - hinnata väidet, et võimude lahusus, kontroll ja tasakaalustamine ning kohtu apellatsioon püüavad aeglustada seaduste loomise ja nende jõustamise protsessi, kindlustades niimoodi parema lõpptulemuse
 - hinnata esindamist puudutavaid jooksivaid vaidlusküsimusi, näiteks esindamise tähtaja piiramine, geograafiline ja gruppide esindamine

2. Föderaalvalitsuse tähtsamad ülesanded sise- ja välispoliitikas. *Õpilased peavad olema võimelised hindama, võtma ja kaitsma seisukohta föderaalvalitsuse tähtsamate sise- ja välispoliitiliste ülesannetega seotud küsimustes.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada föderaalvalitsuse tähtsamaid sisepoliitilisi ülesandeid ja kohustusi ning seda, kuidas sisepoliitika mõjutab nende igapäevaelu ja nende kogukonda
- selgitada föderaalvalitsuse tähtsamaid välispoliitilisi ülesandeid ja seda, kuidas välispoliitika (kaasa arvatud kaubanduspoliitika ja rahvuslik julgeolek) mõjutab nende igapäevaelu ja nende kogukonda
- hinnata konjureerivaid argumente selle kohta, milline peaks olema valitsuse roll sise- ja välispoliitika tähtsamates valdkondades, näiteks tervishoius, laste hooldamisel, ettevõtluse ja tööstuse reguleerimisel, välisabi korraldamisel, sekkumine välisriikides

3. Valitsuse finantseerimine läbi maksude. *Õpilased peavad olema võimelised*

hindama, võtma ja kaitsma seisukohta küsimustes, kuidas valitsus peab hankima raha oma tegevuse ja teenuste eest tasumiseks.

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased suutma

- selgitada maksude ajalugu Ameerika Ühendriikides ja seda, miks maksustamine on vajalik
- selgitada Ameerika Ühendriikide Põhiseaduse sätteid, mis annavad riigi valitsusele õiguse korjata makse (I artikli lõiked 7 ja 8, Põhiseaduse kuueteistkümnend parandus)
- tuua esile föderaalvalitsuse põhilised tuluallikad, näiteks üksikisiku tulumaksud, sotsiaalkindlustuse sissemaksed (sotsiaalkaitse ja riiklik tervishoiuprogramm), laenamine, maksud ettevõtlusest, kinnisvara- ja aktsiisimaksud
- tuua välja föderaalvalitsuse põhilised kuluartiklid, näiteks otsetoetused üksikisikutele (sotsiaalkindlustus, riiklik tervishoiuprogramm, lastega perekondade abistamise programm), osariikidevahelised kiirteed, riigikaitse, riigivõla intressid, rahvuspargid
- selgitada, miks soovivad kodanikud sageli saada valitsuselt mitmesuguseid teenuseid ja toetusi, kuid ei ole nõus maksma makse nende rahastamiseks
- hinnata erinevate maksude õigluspärasust.

C. Kuidas on osariik ja kohalik omavalitsus korraldatud ja mida nad teevad?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus.

Osariikide valitsused on moodustatud osariikide põhiseaduste alusel. Igal osariigil on oma seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu haru. Osariigid teostavad oma kohalike omavalitsuste ja vahepealsete võimustmete kaudu võimu, mis mõjutab inimeste elukäiku sünnist surmani.

Kohalikud omavalitsused pakuvad enamuse teenuseid, mida inimesed igapäevaselt vajavad ning kohalikud kohtud käsitlevad enamikku kohtuasju. Osariigi ja kohaliku ametiasutused väljastavad äri- ja ametilitsentse, autojuhilube, pakuvad niisuguseid teenuseid nagu politsei ja tuletõrje, haridus, teede ja tänavate korrashoid, korraldavad

ehitustegevust ning hoolitsevad elamispiindade olemasolu eest, korraldavad ühiskondlikku transporti, teevad tervishoiutööd, hoiavad korras tänavaid ja maanteid, lennuvälju ja sadamaid.

Oma geograafilise asukoha tõttu ja selle tõttu, et võimuorganite koosolekud on avalikud, on igaljuhul juurdepääs osariikide ja kohalike omavalitsuste ametiasutustele ja ametnikele. Linnavolikogude ja haridusnõukogude liikmed, linnapead, kubernerid ja teised ametiisikud on üksikisikutele ja gruppidel ligipääsetavad, samuti esinevad nad sageli õpilaste ja kodanikeühenduste ees.

Selleks, et osaleda võimu teostamises, peavad inimesed teadma oma osariigi ja kohalike omavalitsuste eesmärke, ülesehitust ja vastutusvaldkondi.

Sisustandardid

1. Osariigi ja kohaliku omavalitsuse põhiseaduslik staatus. *Õpilased peaksid olema suutelised hindama osariigi ja kohalike omavalitsuste pädevuste suhte alaseid küsimusi, asuma neis asjus oma seisukohtadele ning neid kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama osariigi ja föderaalpõhiseaduse sarnasusi ja erinevusi
- selgitama USA põhiseaduse poolt osariikidele pandud piiranguid, näiteks keeld vermidra raha, osariikidevahelise kaubavahetuse takistamine, lepingute sõlmimine välisriikidega, USA põhiseaduse XIV lisa piirangud inkorporeerimisele
- kirjeldama piiranguid, mida USA põhiseadus paneb föderaalvalitsusele osariikide suhtes, näiteks ei saa föderaalvõimud kaotada osariiki ära, USA põhiseaduse X lisa annab osariikidele teatud erivolitused
- määratlema võimuliike, mis on tavaliselt seotud osariigi valitsusega
 - **reserveeritud võim** – võim, mida pole antud osariigi valitsusele või on neile USA põhiseaduse poolt keelatud, näiteks avalikku korda puudutav seadusandlus, abielude sõlmimine ja lahutamine, haridus, valimiste korraldamine, regionaalsete ja kohalike võimorganite kinnitamine, autojuhilubade, kauplemislubade ning ametisertifikaatide väljaandmine
 - jagatud võim – võim, mida teostatakse koos föderaalorganitega, näiteks maksustamise korraldamine, kaubanduse ja tööstuse korraldamine, raha laenamine, kohtute ülalpidamine, keskkonnakaitse
- selgitama, kuidas osariikide elanikud saavad muuta oma osariigi põhiseadust ning tooma oma osariikidest vastavaid näiteid
- andma hinnangut muutustele, mis on aset leidnud föderaal- ja osariikide valitsuste

ning kohalike omavalitsuste võimuorganite vahelistes suhetes

- hindama seisukohta, et osariikide ja kohalike omavalitsuste võimuorganid pakuvad häid võimalusi mitmesugusteks eksperimentideks ja innovatsiooniks

2. Osariigi võimuorganid ja kohalikud omavalitsused, nende korraldus. *Õpilased peavad olema suutelised hindama osariikide ja kohalike omavalitsuste vahelisi suhteid ning inimeste juurdepääsu neile, asuma neis küsimustes oma seisukohtadele ning neid kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased olema suutelised:

- kirjeldama, milline on nende osariigi ja kohaliku omavalitsuse võimukorraldus, näiteks millised on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu funktsioonid
- andma hinnangut osariigi ja kohaliku omavalitsuse suhetele
- selgitama, kuidas osariigi ja kohaliku omavalitsuse poliitika teevad inimestele võimalikuks jälgida võimude tegevust ning seda mõjutada, et võim oleks inimeste ees aruandev, näiteks avalikest üritustest teadaandmine, valitsusautuste koosolekud peavad olema küllastajate avatud, avalikud kohtuprotsessid, teadaandmine inimestele pakutavatest teenustest

3. Osariigi ja kohaliku valitsuse peamised ülesanded. *Õpilased peavad olema suutelised loetlema osariigi ja kohalike omavalitsuste peamisi ülesandeid ning andma hinnangut sellele, kuidas neid täidetakse.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased olema suutelised:

- loetlema oma osariigi ja kohaliku omavalitsuse ülesandeid ja selgitama, kuidas need valitsusorganid mõjutavad nende elu
- loetlema osariigi ja kohaliku omavalitsuse peamisi varasid ja sissetulekuallikaid nagu kinnisvara, kaubandus, tulumaks, muud maksud ja litsentsid, ettevõtete ja kaubanduse maksustamine, pärandusmaksud
- tegema kindlaks osariigi ja kohaliku omavalitsuse peamiste sissetulekute suurust

D. Milline on õiguse koht Ameerika konstitutsioonilises süsteemis?

Sisukokkuvõte ja peamised mõisted

Õiguskord toimib USA põhiseaduse poolt seatud raames. See seab piirangud mõlemale – nii neile, kes valitsevad kui neile, kelle üle valitsetakse, ning teeb võimalikuks korrastatud vabaduste süsteemi, mis kaitseb inimeste põhiõigusi ning edendab ühishüvesid. Õiguskorra fundamentaalse põhimõttega kaasneb USA ajaloo keskne teema – õiguste ühetaolise kaitse ideaal.

Ameerika ühiskond rajaneb õigusel. Ameeriklased vaatavad õiguse eriliikidele – konstitutsioonilisele, tsiviil- ja kriminaalõigusele oma vabaduste ning õiguse elule ja eraomandusele vaatenurgast. Sageli väidetakse, et ameeriklased on liiga kinni õiguses kui nad arutavad ja vaidlevad sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste küsimuste üle, kuigi arutleda saaks ka teisi meetodeid kasutades, näiteks kasutades eravestlusi või osaledes poliitilistes protsessides.

Õiguse koha mõistmine Ameerika konstitutsioonilises süsteemis tõstab kodanike võimet mõista õiguste tähtsust üksikisikute õiguste mõistmisel ja ühishüvede edendamisel. Selline arusaamine loob baasi otsustamiseks, kas toetada uusi seadusi, mis võivad olemasolevaid muuta.

Sisustandardid

1. Õiguse koht ameerika ühiskonnas. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut seaduste ja õiguse tähtsusele ameerika poliitilises süsteemis, asuma neis küsimustes oma seisukohtadele ning neid kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised

- selgitama, miks on õiguskorral keskne koht ameerika ühiskonnas, näiteks see
 - kehtestab piiranguid nii neile, kes valitsevad kui neile, kelle üle valitsetakse
 - teeb võimalikuks korrastatud vabaduste süsteemi, mis kaitseb inimeste põhiõigusi
 - edendab ühishüvesid
- tooma näiteid ajaloolist ja kaasajast, mis illustreerivad seaduslikkuse toimet, näiteks:
 - **sündmused**, nagu USA ülemkohtu protsessid *Marbury Madisoni vastu*, *Brown Haridusnõukogu vastu*, *USA Nixon'i vastu*
 - **toimingud** nagu kõrgema astme kohtute järelevalve alama astme kohtute üle, täidesaatva võimu toimimine Kongressi poolt vastu võetud seaduste järgi
- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast seaduslikkuse puuduliku toime kohta, näiteks
 - sündmused nagu vägivaldsus varases Läänes, Ku Klux Klani rünnakud, rahutused linnades, korruptsioon valitsuses ja äristruktuurides, korruptsioon politseis, organiseeritud kuritegevus
 - toimingud nagu seadusevastased läbiotsimised ja arreteerimised, altkäemaks,

valimiste mõjutamine, valetunnistuste andmine

- selgitama ajaloost ja kaasajast võetud näidete varal kõikide inimeste võrdsuse idee õiguse ees tähtsust ja tähendust nagu **XIV konstitutsiooniparandus**, Puuetega Ameeriklaste Akt, võrdsete võimaluste tagamine seaduste kaudu
- selgitama, kuidas kohtud, apellatsioonisüsteem ja erineva tasandi seadused (konstitutsiooniline, kriminaal- ja tsiviilõigus) kaitsevad üksikisiku õigust elule, vabadusele ja eraomandile
- andma hinnangut seisukohale, et ameeriklased loodavad sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste probleemide lahendamisel liiga palju õigussüsteemile, selle asemel et kasutada teisi meetodeid nagu eravestlused, vahendamine, osalemine poliitilises protsessis

2. Üksikisikute õiguslik kaitse. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut üksikisikute õiguste kaitse jooksvatele küsimustele, asuma nende suhtes isiklikule seisukohale ja kaitsma seda seisukohta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama sõltumatu kohtuvõim tähtsust konstitutsioonilise demokraatia jaoks
- selgitama kuriteos süüdistatavate õiguse õiglasele kohtupidamisele tähtsust, näiteks habeas corpus, süütuse presumpatsioon, erapooletu kohtumõistmine, otsuse langetamine vandemeeste poolt, õigus konsultatsioonidele, õigus mitte tunnista iseenda vastu, kaitse mitmekordse süüdimõistmise eest, õigus apelleerida
- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast juhtumite kohta, kui õiguskaitse ei ole laienenud kõikidele inimestele
- tooma näiteid ajaloost ja kaasajast juhtumite kohta, kui õiguskaitse on laienenud inimestele tagantjärele
- selgitama, miks õiglased toimingureeglid on administratiivsete ja seadusandlike protseduuride puhul üksikisiku õiguste kaitse ja piiratud võimu seisukohalt üliolulised
- kirjeldama konfliktide lahendamise peamisi viise – läbirääkimised, vahendamine, kohtumõistmine – ning selgitama nende nõrku ja tugevaid külgi
- kirjeldama oponeerimise olemust ning selgitama selle nõrku ja tugevaid külgi
- selgitama, kuidas ülem- ja föderaalkohtu seaduslikkuse järelevalve õigus peegeldab ameerika konstitutsioonilise valitsuse põhimõtet – näiteks piiratud võimu ideed

- andma poolt ja vastuhinnanguid õigusliku järelevalve süsteemile

E. Milliseid võimalusi valikute tegemiseks ja osalemiseks pakub Ameerika poliitiline süsteem?

Sisukokkuvõte ja peamised mõisted

Ameerika poliitiline süsteem pakub oma kodanikele arvukalt võimalusi valikute tegemiseks ja osalemiseks. Formaalsed institutsioonid ja valitsuse toimingud nagu poliitilised parteid, kampaaniad ning valimised on selle olulised näited. Teine samavõrd tähtis joon on see, et paljud assotsiatsioonid ja grupid moodustavad tsiviilühiskonna. Kõik see loob inimestele võimalused poliitilise protsessi jälgimiseks ja mõjutamiseks.

Ameerika konstitutsiooniline demokraatia on dünaamiline ja mõnikord ebakorrapärane. Poliitiline protsess on kompleksne ja ei toimi alati ladusal ja etteaimataval viisil. Individuaalselt ja gruppides saavad kodanikud neid protsesse mõjutada. Vastupidiselt püüavad võimulolijad mõjutada rahvast. Selles protsessis formeerub inimeste suhtumine nn. rahvaagendasse – antud hetke kõige suurema tähelepanu keskmises olevasse küsimustesse.

Kui inimesed ei mõista poliitilist protsessi ja ei tea, kuidas neis efektiivselt osaleda, võivad nad tunda end päevapoliitikasse uppuvatena ja tegelikest võimalustest kõrvaljätuna. Poliitilise protsessi mõistmine on poliitikas efektiivse ja vastutustundliku osalemise oluliseks eeltingimuseks.

Sisustandardid

1. Päevapoliitika. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut sellele, kuidaspäevapoliitika kujundatakse, asuma selle suhtes oma seisukohale ja seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, et päevapoliitika sisaldab endas küsimusi, mis on pidevalt inimeste tähelepanu all, näiteks kuritegevus, tervishoid, haridus, abort, riigieelarve, keskkonnakaitse, rahvusvaheline sekkumine
- selgitama, kuidas pööravad neile küsimustele oma tähelepanu poliitikud, poliitilised institutsioonid, parteid, huvigrupid, meedium, tavakodanikud
- selgitama, kuidas tavakodanikud saavad kaasa aidata päevapoliitiliste küsimustega tegelemisele, näiteks liitudes huvigruppidega või astudes parteisse, esinedes avalikel miitingutel, kirjutades kirju ajakirjandusele või valitsusele

- selgitama, miks mõne rühma ja terve rahva jaoks olulised küsimused ei muutu päevapoliitika osaks

2. Avalik arvamus ja valijaskonna hoiakud. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut avaliku arvamuse rollile ameerika poliitikas, asuma selle suhtes oma seisukohale ja seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama avaliku arvamuse olemust ning esitama alternatiivseid nägemusi avaliku arvamuse tegelikust osast demokraatlikus ühiskonnas
- selgitama, kuidas avalikku arvamust mõõdetakse, kasutatakse avalikes debattides ning kuidas mõnikord sellega ka manipuleeritakse
- andma hinnangut viisidele, kuidas valitsus ja ajakirjandus avaliku arvamust mõjutavad
- andma hinnangut avalikule arvamusele ja argipoliitikale ning ametnike hoiakutele

3. Poliitiline kommunikatsioon: televisioon, raadio, trükiajakirjandus ja poliitiline paindlikkus. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut ajakirjanduse mõjule ameerika poliitilises elus, asuma selle mõju suhtes oma seisukohale ja seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama ajakirjandusvabaduse tähendust ja tähtsust
- Hhndama televisiooni, raadio, trükiajakirjanduse ja üha areneva kommunikatsiooni rolli ameerika poliitikas
- võrdlema erinevaid poliitilise paindlikkuse vorme ja vestlema sellest, mida traditsioonilist on elektrooniline meedia siinjuures muutnud
- selgitama, kuidas Kongress, president, osariigi ja kohalike omavalitsuste ametiisikud kasutavad ajakirjandust suhtlemiseks kodanikega
- andma hinnangut ajaloos aset leidnud ning kaasaja poliitilisele kommunikatsioonile võttes aluseks niisuguseid kriteeriume nagu loogilisus, faktiline täpsus, emotsionaalne hoiak, tõendusmaterjali piisavus, eelarvamused ja hoiakud, näiteks:
 - Kõned nagu Lincolni “House Divided”, Chief Joseph’i “I Shall Fight No More Forever”, Roosevelti “Neli vabadust”, Martin Luther jun. “I Have a Dream”.

- Valitsuse sõja aegsed informatsiooniprogrammid, kampaaniad, teadaanded.
- Poliitilised karikatuurid.

4. Parteid, kampaaniad ja valimised. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut parteide, kampaaniate ja valimiste tähtsusele ameerika ühiskonnas, asuma nende suhtes oma seisukohale ja seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olem suutelised:

- selgitama Ameerika kaheparteiüsteemi päritolu ja arengulugu
- andma hinnangut kolmandate parteide osale USA-s
- selgitama kuidas ja miks erinevad ameerika parteid teiste maade poliitilistest parteidest
- iseloomustama ameerika peamisi poliitilisi parteisid, kuidas nad on geograafiliselt esindatud, mille poolest nad erinevad oma hoiakutelt pakkuda inimestele võimalusi osalemiseks erinevates ühiskonnaelu küsimustes
- kirjeldama parteide rolli avaliku arvamuse kujundamisel, inimeste osalemisvõimaluste pakkumisel, kandidaatide ülesseadmisel, kampaaniate korraldamisel ja tulevaste liidrite kujundamisel
- selgitama, miks USA poliitilised parteid on tänapäeval nõrgemad kui nad on ajaloos olnud
- kirjeldama erinevaid valimiste tüüpe, näiteks eel- ja üldvalimised, kohalikud ja osariigi-, kongressi- ja presidendivalimised, initsiatiivid, referendumid, tagasikutsumised
- andma hinnangut kampaaniate ja valimiste tähtsusele ameerika poliitilises süsteemis
- andma hinnangut praegusele kampaaniate kriitikale ja nende reformi ettepanekutele

5. Assotsiatsioonid ja grupid. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut assotsiatsioonide ja gruppide nüüdisaegsele rollile ameerika ühiskonnas, asuma nende suhtes oma seisukohale ja seda seisukohta kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- tooma ajaloost näiteid erinevate assotsiatsioonide ja gruppide ajaloolisest rollist ameerika poliitikas, näiteks poliitilised organisatsioonid, poliitilise aktsiooni komiteed,

huvigrupid, vabatahtlikud ja kodanikeühendused, ametiliidud, ametiühingud, religioossed rühmad

- kirjeldama ajaloost toodud ja kaasaegsete näidete varal assotsiatsioonide ja rühmade rolli, kui need on toimunud teisiti kui valitsusstruktuurid, näiteks sotsiaalhoolekande ja hariduse alal
- kirjeldama assotsiatsioonide ja gruppide praegust osa kohalikus, osariigi ja ülemaalisel poliitikas
- andma hinnangut assotsiatsioonide ja gruppide kodanike ameerika poliitilises elus osalemise aktiivsust tõstvale rollile

6. Poliitika kujundamine ja teostamine. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut poliitika kujundamisele ja teostamisele, asuma selle suhtes oma seisukohale ja seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- kirjeldama kohalikul, osariigi ja ülemaalisel tasandil aetavat praegust poliitikat
 - määratlema konkreetsetest küsimustest huvituvaid rühmi ja selgitama nende seisukohti
 - määratlema inimeste võimalusi poliitika kujundamist jälgida ja mõjutada
 - selgitama protsesse, mille abil poliitikat kujundatakse ja teostatakse
- selgitama, miks väärtuste, põhimõtete ja huvide konfliktid võivad muuta kokkulepete sõlmimise mõningates küsimustes raskeks või isegi võimatuks, näiteks sekkumisaktsioonide, abordi keskkonnakaitse, relvastuskontrolli, surmanuhtluse küsimustes

IV MILLINE ON USA SUHTUMINE TEISTESSE RAHVASTESSE NING MUJAL MAAILMAS TOIMUVASSE?

A. Milline on maailma poliitiline organiseeritus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Maailm on jaotatud kindla territooriumi ning elanikkonnaga **riikideks**. Taoliste riikide

omavahelise suhtluse vahendeiks on diplomaatia, ametlikud kokkulepped ning sanktsioonid. Viimased võivad olla rahumeelsed, kuid võidakse rakendada ka jõudu.

Rahvusvahelisel tasandil on riik suurima kokkuleppeid jõustava võimuga poliitiline üksus. Seetõttu pole kahe või enama riigi huvide põrkumisel välistatud ka sõdade vallandumise oht.

On loodud hulk valitsusorganisatsioone, mille ülesandeks on kujundada riikidevahelise suhtluse iseloomu ning otsida teid tekkinud konfliktide võimalikult valutuks lahendamiseks. Viimasel ajal on valitsusorganisatsioonide kõrvale tekkinud ka hulk valitsusväliseid ühendusi.

Ennustamaks USA edasist välispoliitilist suundumust ning õigesti hindamaks USA positsiooni maailmas üldse, peaksid inimesed aru saama sellest, millised on rahvusvahelise suhtluse põhielemendid ning kuidas mujal maailmas toimuv neid mõjutada võib.

Sisustandardid

1. Rahvusriigid. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama maailma poliitilist organiseeritust.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- seletama maailma jaotumust rahvusriikideks
- seletama, miks pole rahvusvahelisel tasandil teist poliitilist organisatsiooni, mille mõjuvõim oleks võrreldav riigi omaga

2. Riikidevaheline suhtlus. *Õpilased peaksid olema võimelised seletama, kuidas toimub riikidevaheline suhtlemine.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama peamisi riikidevahelise suhtluse vahendeid:
 - kaubandus
 - diplomaatia
 - lepingud, kokkulepped
 - rahvusvahelised seadused
 - majandussanktsioonid ning majanduslikud initsiatiivid
 - jõuähvardused ja sõjalise jõu kasutamine

- seletama peamisi põhjuseid, miks puhkevad riikide vahel konfliktid, näiteks etnilised ning usuprobleemid; territoriaal- või maardlavaidlused; võimetus kehtestada rahvusvahelisi seadusi
- seletama rahvusriikide vaheliste konfliktide tagajärgi
- seletama, miks ja kuidas võivad tekkinud kriisiolukorrad nende endi elu mõjutada

3. Rahvusvahelised organisatsioonid. *Õpilased peaksid olema võimelised hindama rahvusvaheliste organisatsioonide eesmärke, tegevust ja rolli, kujundama oma seisukohti ning neid kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- kirjeldama selliste tähtsamate rahvusvaheliste valitsusorganisatsioonide eesmärke ning funktsioone nagu ÜRO, NATO, Rahvusvaheline kohus ja Ameerika Riikide Organisatsioon
- kirjeldama selliste tähtsamate rahvusvaheliste valitsusväliste organisatsioonide eesmärke ning funktsioone nagu Maailma Kirikute Nõukogu, Roomakatoliku Kirik, Rahvusvaheline Punane Rist, Amnesty International, rahvusvahelised korporatsioonid

B. Kuidas mõjutavad USA sisepoliitika ning põhiseaduslikud printsiibid riigi suhteid muu maailmaga?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Ameerika ajaloos on olnud nii perioode, kus on püütud end muust maailmast isoleerida kui ka aegu, kus riik on mänginud maailmasündmustes otsustavat rolli.

Sisepoliitika ja USA konstitutsiooni printsiibid seavad kitsendusi suhtlusele teiste riikidega. Nende seaduste otstarbe ja ulatusega mittenõustumine ning sellest tulenevalt kasutusele võetud sammud on tõstatanud Ameerika ajaloos mõningaid kõige tõsisemaid probleeme.

USA välispoliitika protsesside ja vahendite tundmine ning maailmaareenil tehtavate otsuste mõistmine annab piisava pagasi, et hinnata Ameerika välispoliitika tegelikke suundasid.

Sisustandardid

1. USA välispoliitika ajalooline taust. *Õpilased peaksid olema võimelised seletama peamisi USA välispoliitilisi seisukohti ning hindama nende tagajärgi.*

Selle taseme saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama tähtsamate USA välispoliitikat puudutavate sündmuste ning suundumuste olulisust – näiteks Ameerika revolutsioon, Monroe doktriin, Ameerika sõjad Mehhiko ja Hispaaniaga, I ja II maailmasõda, ÜRO loomine, Marshalli plaan, NATO, Korea ja Vietnami sõjad, Külma sõja lõpp, vahelesegamised Ladina-Ameerikas
- selgitama miks ja kuidas võttis USA peale Teist maailmasõda enda kanda maailma liidri rolli ja milliseks on see roll kujunenud nüüd
- hindama USA välispoliitikale iseloomustavaks saanud hinnanguid – näiteks eraldatud rahvas, üliriik, maailmaliider

2. USA välispoliitika rakendamine. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama, millised on USA välispoliitika elluviimise meetodid ja vahendid ning suutma oma seisukohti kaitsta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama, kuidas määratleb Põhiseadus presidendi, Kongressi ja föderaalkohtu võimupiirid välispoliitilistes küsimustes ning kuidas on antud jõudu varasematel aegadel kasutatud
- kirjeldama, kuidas rakendub USA välispoliitika, pidades seejuures silmas sisehuvigruppide, avalikkuse ning meedia rolli
- seletama vastuolusid põhiseadusega sätestatu ning välispoliitika tegelike vajaduste vahel – näiteks Kongressi õigus kuulutada välja sõda ja nõue, et just president võtaks rahvusvahelistes kriisiolukordades vastu otsuseid; presidendi õigus sõlmida lepinguid ja vajadus, et Senat lepingute sõlmimise heaks kiidaks
- kirjeldama erinevaid välispoliitika kujundamise vahendeid nagu diplomaatia, majandus-, sõjaline ja humanitaarabi, lepingud, sanktsioonid, sõjalised sekkumised, luuretegevus
- seletama, miks ja kuidas võib sisepoliitika seada ettekirjutusi ja piiranguid USA tegevusele mujal maailmas – näiteks pikaajalised kokkulepped teatud riikidega, siseriiklike huvigruppide lobitöö, majanduslikud vajadused
- kirjeldada, mil moel saavad elanikud riigi välispoliitikat suunata

3. USA välispoliitika alused ja ulatus. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama, mil moel peab USA välispoliitika silmas riigi huve ja põhimõtteid.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- seletama mõistet riigi huvid
- hindama riigi huvide kui välispoliitiliste kriteeriumide kasutust
- seletama USA põhiseaduse mõju riigi välispoliitikale - näiteks riikide enesekehtestamise kohustus
- kirjeldama võimalikke vastuolusid riigi huvide ja põhimõtete ning rahvusvaheliste seaduste vahel - näiteks kohustus järgida inimõigusi ja vajadus riigikaitsele
- hindama USA rolli rahutagamisprotsessides tänapäeval

C. Millist mõju on USA avaldanud teistele riikidele? Milliseid mõjutusi on USA poliitika ja ühiskond saanud välismaailmast?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

USA ei ole mitte isoleeritud riik, vaid on osa maailmaühendusest, mille arengus on ta ise suurt rolli mänginud. Nii Ameerika poliitilised traditsioonid (Iseseisvusdeklaratsioon, Ameerika Ühendriikide Põhiseadus, The Bill of Rights), majandus, tehnoloogiaarendus kui ka kultuur on välismaailmale suuresti eeskujuks olnud. Samal ajal on riigi elanikud olnud mõjutatud välisriikide kultuurist, poliitikast, tehnika arengust ning majandusest.

Nii mõnedki pakilised riigisisised probleemid on efektiivse infovahetuse tõttu saanud rahvusvahelise tähelepanu osaliseks. Seepärast ei ole tänapäeval enam alati võimalik määratleda piiri sise- ja välispoliitika vahel.

Arutlemaks sise- ja välispoliitikat puudutavatel teemadel ning pakkumaks välja võimalikke omapoolseid variante edasiseks tegutsemiseks, peaksid inimesed olema kursis maailmas toimuvaga ning oskama hinnata juba toimunud muutuste mõju sündmuste edasisele kulule.

Sisustandardid

1. Ameerikaliku demokraatia ja üksikisiku õiguste kontseptsiooni mõju maailmale. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama Ameerikaliku demokraatia ja üksikisiku*

õiguste kontseptsiooni mõju maailmal, võtma selle suhtes isikliku seisukohta ning oskama seda kaitsta.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama Ameerika revolutsiooni ja Iseseisvusdeklaratsioonis ning Ameerika Ühendriikide Põhiseaduses (kaasa arvatud The Bill of Rights) esitatud hinnangute ja põhimõtete mõju maailmale
- kirjeldama, kuidas on USA ning muu maailma arusaamad õigusest teineteist vastastikku mõjutanud

2. Poliitilised arengud. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama oluliste rahvusvaheliste poliitiliste arengute mõju USAle ning teistele riikidele, võtma selle suhtes isikliku seisukohta ning oskama seda kaitsta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama oluliste maailmapoliitiliste arengute mõju USAle -näiteks: Prantsuse revolutsioon, revolutsioonid Venemaal ja Hiinas, natsionalismi tõus, I ja II maailmasõda, kolonialismi taandumine, terrorism, rahvusriikide teke, piirkondlike organisatsioonide nagu Euroopa Liit teke
- kirjeldama USA poliitiliste arengute mõju teistele riikidele /näiteks immigratsioonipoliitika, kommunismivastatus, inimõiguste propageerimine, väliskaubandus, majandus-, sõjalis- ning humanitaarabi
- selgitama, miks lojaalsus rahvusele, religioonile, hõimule jne. on hakanud väljakutseid esitama riigitruudusele
- selgitama, miks mitmed ülemaailmse levikuga ideoloogiad nagu kristlus, kommunism, islam jne peavad truudust riigile teisejärguliseks

3. Majanduslikud, tehnoloogilised ja kultuurilised arengud. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama olulisemate majanduslike, tehnoloogiliste ning kultuuriliste arengute mõju maailmale, võtma selle suhtes isikliku seisukohta ning oskama seda kaitsta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama, millist mõju on teistele riikidele avaldanud mõningad tähtsamad majandus-, tehnoloogia ning kultuuriarengud USAs - näiteks: liinitootmise kasutuselevõtt, kompuutertehnoloogia arendust, popmuusika, filmindus, televisioon

- kirjeldama mujal maailmas toimunud arengute mõju nii USAle kui ka neile riikidele endile
 - majandustingimused - näiteks rahvusvaheliste korporatsioonide teke, kapitali väljavedu, tööjõu liikumine jne
 - tehnoloogilised arengud - näiteks: faksimasinad, elektroonilised sidevõrgud, reaktiivreisilennukid, personaalarvutid, televisioon jne
 - kultuurilised arengud - näiteks: usuliikumised, rahvusliku eneseteadvuse tõus, massiüritused (mass markets), sport

4. Demograafilised ja keskkonna-alased arengud. *Õpilased peaksid olema võimelised seletama, milline võiks olla Ameerika valitsuse vastukaja demograafilistele ning keskkonnavalastele arengutele, võtma nende suhtes isikliku seisukohta ning oskama seda kaitsta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama põhiliste demograafiliste protsesside mõju riigile - näiteks: rahvastiku kasv, immigratsioon
- kirjeldama peamisi keskkonna tingimusi, mis mõjutavad USA-d - näiteks: vihmametsade hävitamine, õhu- ja veereostus
- kirjeldama ning hindama Ameerika valitsuse praeguseid ja ajaloolisi reageeringuid demograafilistele ning keskkonnamuutustele

5. USA ja rahvusvahelised organisatsioonid. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama, milline peaks olema USA suhtumine rahvusvahelistesse organisatsioonidesse, võtma selle suhtes isikliku seisukoha ning oskama seda kaitsta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- kirjeldama USA osa tähtsamate rahvusvaheliste organisatsioonide loomises ning töös hoidmises - näiteks: ÜRO, UNICEF, GATT, Maailma Pank, NATO, OAS, Rahvusvaheline Valuutafond
- tundma mõningaid olulisemaid kahe- või enamapoolseid lepinguid, millele USA on allakirjutanud - näiteks; NAFTA, Helsingi Lõppakt (1975), Antarktika Leping (1959)

- hindama USA rolli rahvusvaheliste organisatsioonide töös

V. MILLINE ON KODANIKE OSA AMEERIKA DEMOKRAATIAS?

A. Mis on kodakondsus?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Kodakondsus Ameerika konstitutsioonilises demokraatias erineb autoritaarse või totalitaarse režiimi liikmeks olekust. Ameerika demokraatias on iga kodanik täisväärtuslik ning võrdõiguslik omavalitsusliku ühiskonna liige, kes on kaitstud õigusega ning kellele on usaldatud kohustused.

Nii valitsus kui ka kodanikud on vastutavad üldise heaolu edendamise ning üksikisiku õiguste kaitsmise eest. Kodaniku peamine kohustus on jälgida, et valitsus täidaks neid ülesandeid, mille täitmiseks ta loodi.

Selle rolli täitmiseks peavad inimesed mõistma, mida kodakondsus tegelikult Ameerika konstitutsioonilises demokraatias tähendab.

Sisustandardid

1. Kodakondsuse olemus USAs. *Õpilased peaksid olema võimelised seletama kodakondsuse mõistet.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama kodakondsuse mõistet
 - on seadusega tunnustatud kuuluvus omavalitsuslikku ühiskonda
 - annab täieliku kuuluvuse omavalitsuslikku ühiskonda, seadusega kehtestatud ühiskonnaklassid pole lubatud
 - tagab võrdõiguslikkuse seaduse ees
 - ei ole sõltuv sunduslikult grupeeringust nagu rass, esivanematelt päritud usust jne
 - annab kindlad õigused ja privileegid - näiteks: õigus valida ja hääletada, töötada valitsusasutustes, olla vandemeheks
 - selgitama, et ameeriklased on korraga nii oma osariigi kui ka USA kodanikud

2. Kodakondsuse saamine. Õpilased peaksid olema võimelised kaasa rääkima naturalisatsiooni kriteeriume puudutavatel teemadel ja oma seisukohti kaitsma.

- selgitama, kuidas diferentseeritakse kodanikke ja mittekodanikke. Kuidas saab mittekodanik kodakondsuse
- võrdlema naturalisatsiooni USAs ja teistes riikides
- hinda USA kodakondsuse saamiseks esitatavaid nõudmisi:
 - viieaastane USAs elamise periood
 - inglise keele oskus nii kõnes kui kirjas
 - tõestus sellele, et sa pole pätt, kaabakas ega muidu looder
 - USA ajaloo tundmine
 - riigikorra tundmine ning selle toetamine

B. Millised on kodaniku õigused?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus

Poliitilises süsteemis, milles valitsuse peaesmärgiks on üksikisiku õiguste kaitsmine, on eriti oluline, et kodanikud mõistaksid nende õiguste olemust, omavahelist sõltuvust ning suhet teistesse huvidesse ja väärtushinnangutesse.

Õiguse kontseptsioon on kompleksne, mistõttu ei saa me seda siinkohal nii põhjalikult lahata. Et anda piisavalt teavet analüüsima hiljem ühiskondlikke teemasid, kaasaarvatud õigus, oleks kasulik eristada seadustes kolme osa, mis omavad USA poliitilises süsteemis erilist tähtsust. Need on isiklikud poliitilised ja majanduslikud õigused.

Väga väheseid seadusi on võimalik täiuslikeks lugeda. Need võivad üksteist tugevdada ent ka omavahel või teiste tõekspidamiste ja huvidega vastuollu sattuda, mistõttu on tarvis kehtestada mõningad piirangud. Seetõttu on tarvis kodanike jaoks välja töötada tugiraamistik, mis aitaks neil selgitada oma arusaamu seadustest ning seostest seaduste ja teiste huvide ning tõekspidamiste vahel. Selline tugiraamistik annab piisava aluse andmaks õigeid hinnanguid seaduste ulatusele.

Sisustandardid

1. Üksikisiku õigused. Õpilased peaksid olema võimelised üksikisiku õigusi puudutavatel teemadel arvamust avaldama ning oma seisukohti kaitsma.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- selgitama üksikisiku õiguste mõistet eristades neid poliitilistest õigustest. Näiteks: õigus privaatsusele või südametunnistuse vabadusele, õigus korraldada rahumeelseid kogunemisi, õigus esitada palvekirju osakslangenud ülekohtu eest hüvitise saamiseks
- ära tundma tähtsamaid üksikisiku õiguste formuleeringuid Iseseisvusdeklaratsioonis, Loode Statuut, USA põhiseaduses ja The Bill of Rights, osariikide põhiseadused
- selgitama järgmiste isiklike õiguste tähtsust üksikisikule ja ühiskonnale:
 - mõtte- ja südametunnistuse vabadus
 - õigus vabadusele ja isikupuutumatusel
 - õigus sõnavabadusele ja ühingutesse astumisele
 - liikumisvabadus
 - õigus õiglasele kohtumõistmisele ja seaduse kaitsele
 - selgitama, kuidas kaitsevad sellised Ameerika konstitutsioonilise demokraatia põhimõtted, nagu seaduse võim, võimude tasakalustus, õiglase kohtumõistmine ja vastutustundlikkus isiklike õigusi
 - andma hinnangut päevakajalistele isiklike õigusi puudutavatele probleemidele. Näiteks: raskendatud organisatsioonidega liitumine, koolipalvused, seksuaalne ahistamine, arstiabist keeldumine

2. Poliitilised õigused. *Õpilased peaksid olema võimelised poliitilisi õigusi puudutavatel teemadel arvamust avaldama ning oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- selgitama poliitiliste õiguste mõistet eristades neid üksikisiku õigustest. Näiteks: õigus võtta sõna poliitilistes aruteludes vs sõnavabadus isiklike eelistuste väljendamiseks, õigus osaleda valimistel vs liikumisvabadus
- ära tundma tähtsamaid poliitiliste õiguste formuleeringuid Iseseisvusdeklaratsioonis, Loode Statuudis, USA põhiseaduses ja The Bill of Rights, osariigi põhiseaduses ja Bills of Rights, Kodanikuõiguste alases seadusandluses, kohtuotsustes
- selgitama järgmiste poliitiliste õiguste tähtsust üksikisikule ja ühiskonnale:
 - sõnavabadus, õigus vabale ajakirjandusele, õigus vabalt koguneda ja koosolekuid pidada, petitsioone esitada
 - õigus hääletada ja töötada riigiasutuses
- selgitama, kuidas kaitsevad sellised Ameerika konstitutsioonilise demokraatia

vahendid, nagu seaduse võim, võimude tasakaalustatus, õiglane kohtumõistmine ja vastutustundlikkus, poliitilisi õigusi

- andma hinnangut päevakajalistele poliitilisi õigusi puudutavatele probleemidele. Näiteks: proportsionaalne hääletamisõigus, ässituskõne, juurdepääs kinnisele informatsioonile, kongressi ja osariigi valimispiirkondade piiride muutmine

3. Majanduslikud õigused. *Õpilased peaksid olema võimelised majanduslikke õigusi puudutavatel teemadel arvamust avaldama ning oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama majanduslike õiguste mõistet eristades neid isiklikest ja poliitilistest õigustest. Näiteks: õigus kasutada raha isikliku vara soetamiseks vs õigus annetada raha poliitiliste kampaaniate heaks
- ära tundma tähtsamaid majanduslike õiguste formuleeringuid: Iseseisvusdeklaratsioon, Loode Statuut, USA põhiseadus ja The Bill of Rights, osariikide põhiseadused ja Bills of rights, kohtuotsused, tavaõigus
- selgitama järgmiste majanduslike õiguste tähtsust üksikisikule ja ühiskonnale:
 - õigus vara omandamisele, kasutamisele, transportimisele ja müügile
 - õigus valida ning vahetada ametit
 - õigus astuda ametiühingutesse ja tööliitusesse
 - õigus rajada ja juhtida ettevõtet
 - õigus autorikaitsele, patendiõigus
 - õigus sõlmida seadusega kooskõlas olevaid lepinguid
- selgitama, kuidas kaitsevad sellised Ameerika konstitutsioonilise demokraatia vahendid, nagu seaduse võim, võimude tasakaalustatus, õiglane kohtumõistmine ja vastutustundlikkus majanduslikke õigusi
- andma omapoolset hinnangut seisukohale, et majanduslikud vastutused tulenevad majanduslikest õigustest
- andma hinnangut päevakajalistele majanduslikke õigusi puudutavatele probleemidele. Näiteks: miinimumpalk, tarbijakaitse, maksustamine, ähvardav käitumine, jõupositsiooni kasutamine, tsoonimine, autorikaitse, patendid

4. Seosed isiklike, majanduslike ja poliitiliste õiguste vahel. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama seoseid isiklike, majanduslike ja poliitiliste õiguste vahel ning oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peavad õpilased olema võimelised:

- seletama majanduslike ja poliitiliste õiguste vahelisi seoseid vara omandamise, kasutamise, transportimise ja likvideerimise puhul
- seletama majanduslike ja poliitiliste õiguste vahelisi seoseid ameti valiku ja töökoha vahetuse korral, ametiühingu või mõne muu seadusliku ühendusega liitumise puhul
- tooma näiteid situatsioonidest, kus majanduslikud ja poliitilised õigused on omavahel vastuolus ning oma arvamust põhjendama
- selgitama, kas on õige, et vaesus, tööpuudus ja agulite laienemine on probleemid, mis kuuluvad nii poliitiliste kui ka majanduslike õiguste piiresse
- selgitama, kas isiklikud, majanduslikud ja poliitilised õigused toetavad üksteist

5. Õiguste ulatuvus ja piirid. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut seaduse õigele ulatuvusele ja piiridele, kujundama selle suhtes isiklikku seisukohta ning seda kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama õiguste ulatuse ja piiride mõistet. Näiteks: õigus sõnavabadusele on USA-s avarate piiridega ning kaitseb peaaegu kõiki poliitilise eneseväljenduse vorme. Juhul kui antud õiguse kasutamisel seatakse ohtu kaaskodanikud või nende eneseväärikus, võib sõnavabadust piirata
- hindama argumenti, et kõigil õigustel on piirid
- seletama, millistel kaalutlustel seatakse teatud õigustele konkreetseid kitsendusi:
 - tõsine reaalajas olemas olev ohuallikas
 - valitsuse huvid
 - riigi julgeolek
 - õiguste kasutamise hirmutav efekt
 - laim või laimukiri
 - avalik julgeolek
 - võrdsed võimalused
- hindama õiguste vaheliste konfliktide kohta kehtivaid arusaamu. Näiteks: õigus õiglasele kohtumõistmisele ja õigus vabale ajakirjandusele, õigus privaatsusele ja õigus vabadusele ning vabale eneseväljendusele, ühe inimese õigus võtta sõna vs teise inimese õigus olla kuuldav

- hindama arvamusi õiguste ja teiste avalike tõekspidamiste ning huvide vahel tekkinud konfliktide kohta. Näiteks: rahva õigus olla informeeritud valitsuse tegevusest vs õigus riigi julgeolekule, õigus eraomandile vs kohustus kaitsta loodust

C. Milline vastutus on kodanikul?

Sisustandardid ja sõnaseletused.

USA konstitutsioonilise demokraatia eesmärke edendab kindel grupp inimesi, kes vaatavad pidevalt üle põhiseaduse alusprintsipi ning kontrollivad poliitikute ning valitsusametnike tööd, et kindlustada nende tegevuse vastavust põhiseadusele. Samal ajal peavad need inimesed pidevalt jälgima ka enda tegevuse seaduslikkust.

Tavakodanikud peavad mõistma, et võib tekkida ja tekibki olukordi, kus tuleb enda isiklikud huvid tahaplaanile jätta ning suunata tegevus üldise heaolu edendamiseks. Seetõttu on oluline osata näha niisuguseid ühiseid jõupingutusi nõudvaid kohustusi.

Sisustandardid.

1. Isiklikud vastutused. *Õpilased peaksid olema võimelised kaasa rääkima isiklike vastutusi puudutavatel teemadel ning oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- selgitama, millised on isiklike ja ühiskondlike vastutuste erinevused ning kirjeldama vastutuste vahel tekkivaid vastuolusid
- hindama
 - enda eest hoolitsemise
 - pere kaitsmise ning laste kasvatamise ja harimise
 - kellegi tegevuse eest vastutuse enda peale võtmise
 - moraalinormidest kinnipidamise
 - teiste huvide ja õigustega arvestamise
 - teisi mitte häiriva käitumise tähtsust indiviidile ja ühiskonnale

2. Ühiskondlikud vastutused. *Õpilased peaksid olema võimelised kaasa rääkima ühiskondlike vastutusi puudutavatel teemadel ning oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised:

- hindama iga kodaniku tegevuse tähtsust põhiseaduse alusprintsipi analüüsimisel,

kritiseerimisel ja taaskinnitamisel

- hindama loetelus esitatud tähtsust individile ja ühiskonnale:
 - avalikus sektoris tegutsemise seaduskuulekus;
 - informeeritus avalikkuses toimuvast ja tähelepanelikkus selle suhtes;
 - poliitikute ja valitsusasutuste seaduskuulekuse jälgimine ja õige tegevuskava õigusrikkumise avastamisel
 - vajalikul hetkel liidrikohtale asumine
 - maksumaksmine
 - hääletusele registreerumine ning läbimõeldud hääleandmine
 - vandekohtunikuna teenimine
 - sõjaväekohustuse täitmine
- otsustama, kas ja millal nõuavad kodanikukohused isiklike huvide alla surumist ning riigi hüvanguks töötamist
- otsustama, kas ja millisel juhul moraalsed tõekspidamised või põhiseadus takistavad kodanikke enda kanda võtmast teatud ühiskondlikke kohustusi

D. Millised ümberkorraldused või üksikisikut ja ühiskonda iseloomustavad jooned on vajalikud USA konstitutsioonilise demokraatia säilitamiseks ja edendamiseks?

Sisu kokkuvõte ja loogiline põhjendus.

USA konstitutsioonilise demokraatia alustalaks on eelkõige iga üksikisiku vastutustundlik ülalpidamine. Moraalne vastutusvõime, enesedistsipliin ja austus teiste inimest vastu on iseloomujooned, mis mängivad olulist rolli nimetatud süsteemi säilitamisel.

USA konstitutsiooniline demokraatia eesmärke ei ole võimalik ellu viia, kui kodanikel puudub positiivne meelestatus osa võtmaks avaliku elu korraldamisest. Süsteemi elujõulisuse määravadki sellised ühiskonnale omased iseloomujooned nagu üldine vaimsus, seaduskuulekus, arenenud kriitikameel, läbirääkimis- ning kompromissivalmidus.

Eelpool nimetatud karakteristikud aitavad kindlustada indiviidi vääriskustunnet, kujundada väärtushinnanguid, suurendada kodaniku poliitilist aktiivsust - seega edendada poliitilise süsteemi ladusat funktsioneerimist.

Sisustandardid.

1. Iseloomujooned, mis lubavad kodanikul olla ühiskonna iseseisev liige. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama nende iseloomujoonte tähtsust USA konstitutsioonilisele demokraatialle, mis võimaldavad kodanikul olla ühiskonna iseseisev liige, ja oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama enesedistsipliini ja -valitsuse tähendust ja tähtsust - pigem vabatahtlik enese poolt püstitatud eesmärkidest kinni pidamine kui vajadus kõrvalisele abile;
- selgitama indiviidi vastutustunde tähendust ja vajalikkust - seaduste ja moraalinormide järgimine ühiskonnas.

2. Iseloomujooned, mis suurendavad austust isiklike väärtushinnangute ja inimväärikuse vastu. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama nende iseloomujoonte tähtsust USA konstitutsioonilisele demokraatialle, mis suurendavad austust isiklike väärtushinnangute ja inimväärikuse vastu, ja oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- seletama seaduskuulekuse ja isiklike valikute tähendust ja tähtsust, seda ka põhiseaduse kõrval - erinevate ideede genereerimine, erinevate ühendustega liitumine vaatekohtade arendamiseks
- seletama kaastunde tähendust ja tähtsust - muretsemine teiste heaolu pärast

3. Iseloomujooned, mis suurendavad kodaniku huvi avaliku elu vastu. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama nende iseloomujoonte tähtsust USA konstitutsioonilisele demokraatialle, mis suurendavad kodaniku huvi avaliku elu vastu, ja oma seisukohti kaitsma.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama üldise vaimsure (mida USA ühiskonna rajajad nimetasid kodanikuvoorusseks) või avalike asjade suhtes tähelepanelik olemise tähtsust
- selgitama patriotismi mõistet - lojaalsus USA konstitutsioonilisele demokraatialle alustalaks olevaile väärtustele ja printsiipidele erinevalt jingoismist ja shovinismist

4. Iseloomujooned, mis hõlbustavad läbimõeldud ja efektiivset osavõttu avalikust elust. *Õpilased peaksid olema võimelised selgitama nende iseloomujoonte tähtsust USA konstitutsioonilisele demokraatialle, mis hõlbustavad läbimõeldud ja efektiivset osavõttu*

avalikust elust, ja oma seisukohti kaitsma.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- hindama järgmiste iseloomujoonte vajalikkust avalikust elust osavõtmise hõlbustamiseks
 - viisakus - kaasinimestesse austusega suhtumine, hoolimata nende maailmavaatest valmidus kuulata ära teise poole arvamus ning hoidumine omapoolsetest emotsionaalsetest, solvavatest, vaenulikest ja ebaloogilistest argumentidest
 - teiste inimeste õiguste austamine – austada teiste inimeste õigust riigiasjades võrdväärsel kaasarääkimisel, võrdsus seaduste ees, evida ja kaitsta teistsuguseid mõtteviise, kuuluda teistsuguste mõtteviiside edendamiseks ühingutesse
 - seaduskuulekus - seadustest kinnipidamine ka siis, kui ei olda nendega nõus, tahe kasutada rahulikke ja legaalseid meetmeid muutmaks seadusi, mis on ebaratsionaalsed või ebatraditsioonilised
 - ausus - valmisolek väljendada ning otsida tõde
 - tolerantsus - heasoovlikkus teiste vaadete suhtes
 - kriitilisus - kalduvus kahelda nii enda kui ka teiste ideede paikapidavuses
 - läbirääkimis- ja kompromissivalmidus - soov teha jõupingutusi leidmaks probleemile lahendus, mis on sobiv mõlemale poolele. Seda juhul, kui kompromiss on mõistlik ja moraalselt õigustatav
 - visadus - suutlikkus tegutseda nii kaua, kuni on saavutatud püstitatud eesmärgid
 - avatus ühiskonnaküsimustele - osavõtlik suhtumine avaliku elu sündmustesse
 - kaaskodanike heaolu pärast muretsemine
 - patriotism - lojaalsus USA konstitutsioonilisele demokraatiale alustalaks olevaile väärtustele ja printsiipidele erinevalt jingoismist ja shovinismist
 - julgus - näiteks julgus südametunnistuse nõudel kellegi veendumusi kaitsta
 - selgusetuse taluvus- võime kohaneda segaste olukordadega, mis võivad tekkida näiteks ebapiisavatest teadmistest komplitseeritumate teemade käsitlemisel või pingetest põhiväärtuste ja alusprintsiipide vahel

E. Kuidas saavad elanikud avaliku elu korraldamisest osa võtta?

USA konstitutsioonilise demokraatia elujõulisus sõltub kodanike informeeritusest ja nende efektiivsest tegevusest üksikisiku õiguste säilitamiseks ning üldise heaolu edendamiseks. Juba XIX saj. kirjutas Alexis de Tocqueville ameeriklaste tugevast, igapäevaelus suurt rolli mängivast osalustraditsioonist, olles hämmastunud sotsiaalse aktiivsuse määrast. Siiani on ameeriklased säilitanud ühingutesse kogunemise traditsiooni ning kasutavad seda üldise heaolu parandamiseks. Vastupidiselt tegevusele ühiskondlikus sfääris, on poliitiline aktiivsus kahanenud. Tähelepanuväärset osa ühiskonnast

iseloomustab võõrandumine poliitikast või ükskõiksus selle suhtes. Inimesed peaksid mõistma, et nende energiat ja mõistust on poliitilistel koosolekutel tarvis. Kodanikke poliitikast eemale hoides hakkab demokraatia vähenema.

Probleemidele, millega ühiskond praegu vastakuti seisab, on kaks lähenemisteed. Esimene käib läbi sotsiaalse teine läbi poliitilise tegevuse. Näiteks kuritegevusega võitlemisel võib sotsiaalne lähenemisviis sisaldada ka naabrivalvet. Poliitiline lahenduskäik näeks ette nõupidamisi ametnikega korraldamaks efektiivsemat politseitegevust ja leidmaks ressursse nende tegevuse rahastamiseks. Nälja leevendamiseks võib mõni heategevusasutus rajada supiköögi. Samamoodi võib valitsus käivitada programmi toitmaks nälgivaid inimesi ja hoolitsedes selle edasise rahastamise eest.

Sotsiaal- ja poliitilise sfääri poolt pakutavad lahendused ei pea mitte mingil juhul üksteist välistama, samas võib aga ette tulla situatsioone, kus üks lahenduskäik teisest otstarbekamaks osutub. Seetõttu on mõlemad tegevusliinid olulised USA konstitutsioonilise demokraatia säilitamiseks.

Et kodanike häält kuulda võetaks, peavad nad poliitiliselt aktiveeruma. Inimestel tuleks mõista, et peale valimiste, kampaaniate ja hääletamise, mis kõik on poliitiliste institutsioonide keskmeks, leidub veel palju mitmesuguseid võimalusi poliitiliseks tegevuseks. Nii on võimalik osa võtta poliitilistest koosviibimistest, suhelda ametnikega, liituda toetusgruppide ja poliitiliste parteidega ja osaleda demonstratsioonidel. Demokraatlikule ühiskonnale on poliitiline juhtimine ja avalikus sektoris tegutsemine eluliselt vajalikud. Kodanikud peavad mõistma avalikus sektoris töötavate inimeste panust ühiskonnaellu ning praktilisi ja eetilisi dilemmasid, millega nad igapäevases töös kokku puutuvad.

Vastamaks küsimusele "Miks peaksin osalema poliitilises süsteemis?" tuleb kodanikul hinnata suhet isiklike ning ühiskondlike eesmärkide saavutamise ja poliitilise elu vahel.

Et USA konstitutsiooniline demokraatia püsiks, peavad elanikud mõistma, et see ei ole "masin, mis ise liigub". Samuti peab teadlik olema raskustest, mis võivad tekkida uue institutsiooni loomisel, nagu kogesid juba ameerika ühiskonnale alusepanijad ja mille kohta on hulgaliselt näiteid tänapäevastki. Seega vajab demokraatlik süsteem tähelepaneliku, haritud ja osavõtliku kodanikkonna pidevat ja pühendunud hoolt.

Sisustandardid

1. Suhe poliitika ja isiklike ning ühiskondlike eesmärkide saavutamise vahel.

Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama suhet poliitika ja isiklike ning ühiskondlike eesmärkide saavutamise vahel, ja oma seisukohta kaitsma.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama indiviidi poliitilise tegevuse mõju USA konstitutsioonilise demokraatia

põhiväärtuste elluviimisprotsessile

- kirjeldama suhet poliitika ja isiklike ning ühiskondlike eesmärkide saavutamise vahel

2. Poliitilise ja sotsiaalse tegevuse erinevused. *Õpilased peaksid olema võimelised kirjeldama poliitilise ja sotsiaalse tegevuse erinevusi.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- selgitama, mis eristab tegutsemist valitsuses ja poliitilises elus mittepoliitilisest tegevusest ühiskonnas ja isiklikus elus
- hindama nii poliitilise kui ka sotsiaalse tegevuse tähtsust USA konstitutsioonilisele demokraatiale

3. Poliitilise tegevuse vormid. *Õpilased peaksid olema võimelised nimetama poliitilise tegevuse vorme, kirjeldama neid ning seletama oma seisukohti nende kohta.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema võimelised

- kirjeldama võimalikult palju võimalusi, mil moel kodanikud saavad poliitilisest tegevusest osa võtta nii kohalikul-, linna kui ka riigitasandil
- kirjeldama endisi ning praegusi kodanikeorganisatsioone ja liikumisi, mis püüdsid süvendada ustavust, tugevdada võrdseid õigusi ja/või edendada teisi väärtusi, mis on vajalikud demokraatia säilimiseks
- selgitama, mis on kodanikuallumatus, kuidas see teistest protestivormidest erineb ja kirjeldama situatsioone, kus selline käitumisjoonis on õigustatud
- hindama hääletamise tähtsust poliitikavahendina
- hindama teiste vahendite efektiivsust avaliku poliitika mõjutamisel, näiteks: poliitilistel ja valitsuskoosolekutel osalemine, demonstratsioonidel ja kampaaniates osalemine, ametiisikutega kontakteerumine, poliitilistele parteidele raha annetamine, kirjade kirjutamine, boikoteerimine, suhtlemine organisatsioonidega, petitioonide esitamine, piketeerimine, arvamuseavaldamine talk-show'del, kandideerides avalikele ametikohtadele.

4. Poliitiline liiderlus ja karjäär poliitilises teenistuses. *Õpilased peaksid olema suutelised andma hinnangut poliitiliste liidrite funktsioonile Ameerika konstitutsioonilises demokraatias asuma selle suhtes isiklikule seisukohale ning seda*

seisukohta kaitsma.

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama poliitiliste liidrite funktsioone ja seda, miks liiderlus on Ameerika konstitutsioonilises demokraatias eluliselt vajalik
- kirjeldama erinevaid avalikes ametites liidriks olemise viise
- kirjeldama tavakodanike võimalusi osalemisel avalikus teenistuses
- kirjeldama isiksuslikke omadusi, mis on poliitilisele juhile vajalikud
- selgitama ja hindama eetilisi dilemmasid, millega poliitilised liidrid kokku puutuvad

5. Teadmised ja osalemine. *Õpilased peaksid olema suutelised selgitama teadmiste ja vastutustundliku osalemise tähtsust Ameerika konstitutsioonilises demokraatias.*

Selle standardi saavutamiseks peaksid õpilased olema suutelised:

- selgitama, miks teadlikuks saamine poliitika küsimustest ning Ameerika konstitutsioonilise demokraatia väärtustest ja põhimõtetest, samuti teiste inimestega suhtlemine on osalemise tähtsad tingimused
- selgitama, kuidas teadlik olemine Ameerika konstitutsioonilise demokraatia olemusest võivad anda kodanikele võime kas kindlustada või muuta fundamentaalseid konstitutsioonilisi väärtusi
- hindama konstitutsioonilise demokraatia orienteeritust osavõtliku, teadliku ja oskusliku kodanikkonna osalemisele ühiskonna asjades

C. Kuidas on osariigi ja kohalikud valitsused organiseeritud ja mida need teevad?

D. Milline koht on seadusel Ameerika konstitutsioonilises süsteemis?

E. Kuidas Ameerika poliitiline süsteem kannab hoolt valiku ja osalemise võimaluste eest?

IV. MILLISED ON AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE SUHTED TEISTE RIIKIDEGA JA MAAILA ASJADEGA?

- A. Kuidas maailm on poliitiliselt organiseeritud?**
- B. Kuidas Ameerika Ühendriikide sise poliitika ja konstitutsioonilised põhimõtted mõjustavad tema suhteid maailmaga?
- C. Kuidas on Ameerika Ühendriigid mõjutanud teisi riike ja kuidas on teised riigid mõjutanud Ameerika poliitikat ja ühiskonda?

V. MILLINE ON KODANIKE ROLL AMEERIKA DEMOKRAATIAS?

- A. Mis on kodakondsus?
- B. Millised on kodanike õigused?
- C. Millised on kodanike kohustused?
- D. Millised era- ja ühiskondliku iseloomuga kalduvused ja jooned on olulised Ameerika konstitutsioonilise demokraatia püsimiseks ja parendamiseks?
- E. Kuidas saavad kodanikud osa võtta ühiskondlikust elust?